

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR TA’LIM VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

QODIROVA BUZULAYHO TURG‘UNOVNA

BOSHLANG’ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI
O‘quv qo‘llanma

**Oliy o‘quv yurtlarining 60110500 - «Boshlang’ich ta’lim» bakalavr
ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun**

Andijon-2025

UDK 37.013
BBK 74.00
Q 53

B.T.Qodirova. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi [O'quv qo'llanma] –
“Omadbek print number one” MCHJ. Andijon: 2025. –119 bet.

Taqrizchilar:

U.Usmanova -ADPI “ Boshlang'ich ta'lim” kafedrası mudiri (DSc)

Q.M.Azizova - Andijon viloyati Pedagogik mahorat Markazi p.f.f.d (Phd)
dotsent

Mazkur o'quv qo'llanma boshlang'ich ta'lim pedagogikasining nazariy va amaliy asoslarini yoritishga bag'ishlangan. Unda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyati, dars jarayonini tashkil etish va baholash metodikalari keng qamrab olingan. Qo'llanma talabalarga, pedagogik yo'nalishdagi mutaxassislarga hamda boshlang'ich ta'limda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarga mo'ljallangan bo'lib, amaliy misollar, tavsiyalar va metodik ko'rsatmalar orqali o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 9-iyuldagi 258-sonli buyrug'iga asosan Oliy o'quv yurtlarining 60110500 - «Boshlang'ichta'lim» bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik sifatida tasdiqlangan (Nashr ruxsatnomasi №303987)

ISBN : 978-9910-11-098-6

© B.T.Qodirova
© Omadbek print number one

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim — shaxsning intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishining poydevorini yaratuvchi ta'lim bosqichidir. Bugungi kunda ta'limning bu bosqichi jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Zero, boshlang'ich maktabda o'quvchilarda nafaqat bilimlar asoslari, balki mustaqil fikrlash, muloqot qilish, muammo yechish, axloqiy mezonlarga rioya qilish kabi hayotiy zarur ko'nikmalar shakllanadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning ilmiy-metodik asoslarini chuqur o'rganish har bir pedagogning ustuvor vazifasidir.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi — bu ta'lim jarayonining mazmuni, shakllari, usullari, vositalari va pedagogik munosabatlari tizimini o'rganuvchi ilmiy sohadir. Mazkur fan boshlang'ich ta'limning maqsadi va vazifalarini aniqlaydi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda o'qitish va tarbiyalash jarayonini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqadi. Shu bilan birga, u o'qituvchining kasbiy shakllanishi, pedagogik madaniyati, axloqiy fazilatlari va metodik mahoratini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu darslikda boshlang'ich ta'limning mohiyati, tamoyillari, o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar, ta'lim mazmunining yangilanishi, innovatsion texnologiyalar, zamonaviy o'qitish strategiyalari va baholash mezonlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyati, o'quvchilarning individual va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan metodik yondashuvlar yoritib beriladi.

Darslikning har bir bo'limi nazariy bilimlar bilan birga amaliy mashg'ulotlar, savol-javoblar, tahlil topshiriqlari, kuzatuv ishlari va mustaqil ta'limga yo'naltirilgan topshiriqlar bilan boyitilgan. Bu esa talabalarning faolligini oshirish, ijodiy fikrlashga undash, pedagogik voqelikni chuqur anglash va kelgusida kasbiy faoliyatda foydalanish uchun zaruriy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Darslik pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga, amaliyotchi pedagoglarga hamda ilmiy izlanuvchilarga mo'ljallangan bo'lib, ularning kasbiy salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yaxshilashda qo'l keladi.

1- Mavzu: Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning tayanch bosqichi sifatida

Reja:

1. Ta'lim tizimining bosqichlari haqida umumiy ma'lumot.
2. Umumiy va o'rta maxsus ta'limning o'rni va ahamiyati.
3. Umumiy o'rta ta'lim: maqsadi va vazifalari.
4. O'rta maxsus ta'lim: mohiyati va yonalishlari.
5. Zamonaviy yondashuvlar va islohotlar.
6. Tayanch bosqichning ta'lim tizimidagi roli.

Tayanch iboralar: ta'lim, bosqich, daraja, ko'nikmalar, ta'lim tizimi, mazmun, tayanch bo'sqichi, boshlang'ich ta'lim, maqsad, jamiyat, qiziqishlar, umumiy o'rta ta'lim, zamonaviy yondashuvlar, islohotlar

Ta'lim tizimining bosqichlari haqida umumiy ma'lumot

Ta'lim tizimi – bu jamiyatda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda rivojlantirishga qaratilgan muayyan darajadagi bosqichlardan iborat uzviy tizimdir. Har bir davlatda ta'lim tizimi o'ziga xos tarzda tashkil etilgan bo'lsa-da, ko'pchilik mamlakatlarda quyidagi asosiy bosqichlar mavjud:

- ✚ **Maktabgacha ta'lim** – bu bosqich 3 yoshdan 6-7 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Bundan maqsad bola shaxsini shakllantirish, ijtimoiylashuv, nutq, tafakkur va emotsional rivojlanishga zamin yaratish.
- ✚ **Umumiy o'rta ta'lim** – bu ta'lim 3 bosqichga bo'linadi: boshlang'ich ta'lim; tayanch o'rta ta'lim; yuqori o'rta ta'lim.

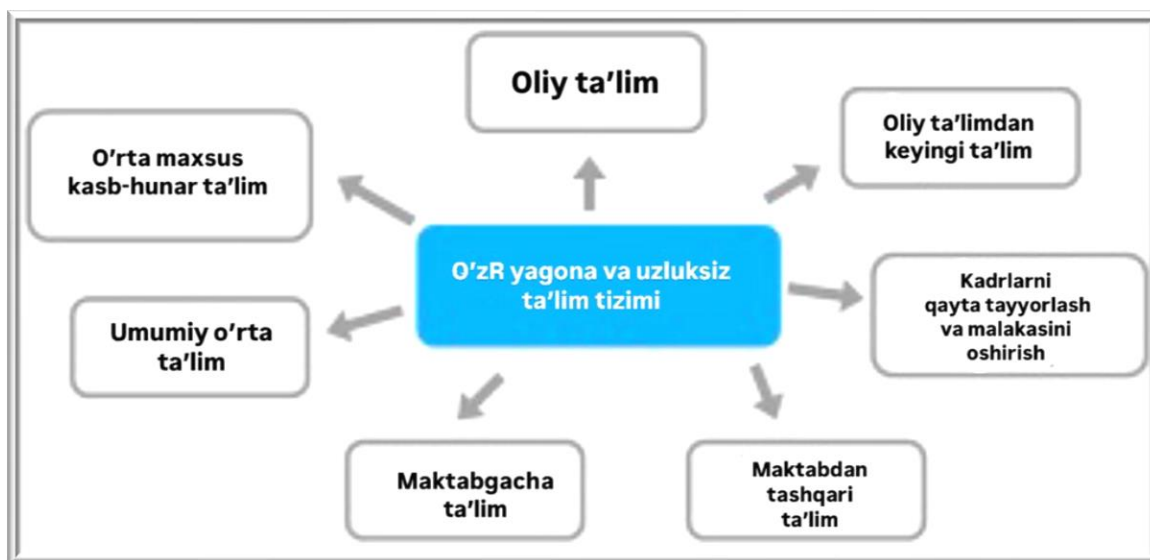
Boshlang'ich ta'lim (1-4- sinflar) – bu umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi. O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim 1-4- sinflarda bolalarga ilk ta'lim berish, ularni ma'naviy kamol toptirishning boshlanish davri hisoblanadi. Bunda ta'lim mazmunini belgilash muhim ahamiyatga ega.

Tayanch o'rta ta'lim (5-9- sinflar) – umumiy o'rta ta'lim tizimining o'rtacha bo'sqichi bo'lib, o'quvchilarning boshlang'ich bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash, ularni fanlar asosida tizimli fikrlashga o'rgatish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishga tayyorlashni maqsad qiladi.

Yuqori o'rta ta'lim (10-11- sinflar) – umumiy o'rta ta'lim tizimining yakuniy bosqichi bo'lib, 10-11- sinf o'quvchilarini mustaqil hayotga, oliy ta'limga yoki kasb-hunar faoliyatiga tayyorlashga qaratilgan. Bu bosqichda o'quvchilarning

qiziqishlari, qobiliyatlari va kelajakdagi maqsadlariga muvofiq bilim va ko'nikmalar chuqurlashtiriladi.

- + *O'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi* – umumiy o'rta ta'limdan keyin (9-yoki-11-sinfdan so'ng) amalga oshiriladigan, yoshlarni muayyan kasb-hunarga, amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishiga, shuningdek, oliy ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim tizimi bosqichidir. Bu bosqich o'quvchilarning qiziqishlariga qarab tanlov asosida amalga oshiriladi.
- + *Oliy ta'lim* – bu kasbiy ta'limning yakuniy bosqichi bo'lib, o'rta umumiy yoki o'rta maxsus (kasbiy) ta'limdan so'ng amalga o'shiriladi. Bu ta'lim o'z ichiga: bakalavriat, mutaxassislik (magistratura) va oliy malakali kadrlar tayyorlash (aspirantura, ordinatura va doktorantura)
- + *Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash* – bu mutaxassislarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish hamda chuqurlashtirishga qaratilgan. Malaka oshirish va qayta tayyorlashning tartibi va davriyligi tegishli vazirlik va idoralar tomonidan belgilanadi.

Ta'lim tizimi – bu o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashni asosiy maqsad qilgan muassasalarning institutsional tuzilmalarini birlashtiruvchi modeldir.

Umumiy va o'rta maxsus ta'limning o'rni va ahamiyati

Umumiy va o'rta maxsus ta'lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va axloqiy rivojlanishida muhim poydevor hisoblanadi. Bu tizim yosh avlodni bilimli, kasbiy malakaga ega va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida

shakllantirishga xizmat qiladi. Uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini sifatida umumiy va o'rta maxsus ta'lim nafaqat shaxslarning shaxsiy yuksalishiga, balki mamlakatning barqaror taraqqiyotiga ham hissa qo'shadi. Shu sababli, ta'lim tizimining sifatini oshirish, uning mazmunini zamonaviy talablarga moslashtirish va samaradorligini ta'minlash davlat siyosatining doimiy e'tibor markazida turadi.

Umumiy va o'rta maxsus ta'limning asosiy jihatlari va ahamiyati:

1. Fundamental bilimlar poydevorini yaratish: Umumiy ta'lim o'quvchilarga matematika, ona tili va adabiyoti, tarix, fizika, biologiya kabi fanlar bo'yicha boshlang'ich va o'rta darajadagi bilimlar beradi. Bu bilimlar shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirish va keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarlik ko'rish uchun muhimdir. Masalan, matematik hisoblash va mantiqiy fikrlash ko'nikmalari nafaqat ilmiy sohalarda, balki kundalik hayotda muammolarni yechishda ham asosiy vosita hisoblanadi.

2. Shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlash: Umumiy ta'lim o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy tahlil qilishga va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishga undaydi. Bu jarayon orqali yoshlar o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatini anglab, jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlanadi. Masalan, vatanparvarlik, adolat va mehr-oqibat kabi qadriyatlar ta'lim orqali singdiriladi, bu esa jamiyatning ma'naviy barqarorligiga xizmat qiladi.

3. Keyingi ta'lim bosqichlariga yo'l ochish: Umumiy ta'lim o'quvchilarni o'rta maxsus yoki oliy ta'lim olishga tayyorlaydi. Bu bosqichda o'quvchilar o'zlarining qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlab, kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarini belgilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, ta'lim tizimi o'quvchilarga turli sohalarda keng dunyoqarash shakllantiradi, bu esa ularning ijodiy va innovatsion yondashuvlarini rivojlantiradi.

4. Kasbiy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish: O'rta maxsus ta'lim o'quvchilarga muayyan kasb bo'yicha amaliy bilim va ko'nikmalar beradi. Kollejlar va litseylar orqali yoshlar muhandislik, tibbiyot, qishloq xo'jaligi, axborot texnologiyalari kabi sohalarda malaka egallaydi. Bu esa ularning mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi va iqtisodiyotning turli tarmoqlarida kadrlar ehtiyojini qondiradi.

5. Ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirish: O'rta maxsus ta'lim bitiruvchilari qisqa muddatda mehnat bozoriga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ularning amaliy ko'nikmalari va ixtisoslashgan bilimlari tufayli ish beruvchilar tomonidan yuqori baholanadi. Masalan, texnik sohada o'qigan bitiruvchilar sanoat korxonalarida yoki xizmat ko'rsatish sohasida tezda o'z o'rnini topadi.

6. Oliy ta'limga kirish yo'lini soddalashtirish: O'rta maxsus ta'lim oliy ta'lim muassasalariga kirish uchun mustahkam asos yaratadi. Ixtisoslashgan bilimlar va amaliy tajriba talabalarga universitetlarda muvaffaqiyatli o'qish imkonini beradi.

Shu bilan birga, bu tizim o'quvchilarga o'z kasbiy yo'nalishlarini aniq belgilashga yordam beradi, bu esa oliy ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Umumiy va o'rta maxsus ta'lim tizimi zamonaviy dunyoda jadal o'zgarayotgan mehnat bozori talablariga moslashishi zarur. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va global iqtisodiy integratsiya ta'lim tizimidan yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Masalan, umumiy ta'lim dasturlariga STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlarini kengroq joriy etish va o'quvchilarni dasturlash, ma'lumotlarni tahlil qilish kabi zamonaviy ko'nikmalarga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'rta maxsus ta'limda amaliy mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor qaratish va real mehnat bozori sharoitlariga moslashtirilgan dasturlarni joriy etish zarur.

Umumiy o'rta ta'lim: maqsadi va vazifalari

O'zbekistonda 9 yillik majburiy va bepul umumiy o'rta ta'lim mavjud bo'lib, u boshlang'ich (maktabning 1-4- sinflari) va tayanch o'rta (maktabning 5-9- sinflari) ta'lim bosqichlariga bo'linadi.

Umumiy o'rta ta'lim – bu bolalar va o'smirlar uchun majburiy ta'lim bosqichi bo'lib, u shaxsning intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy va kasbiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan asosiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida bu bosqich 1-sinfdan 11-sinfgacha bo'lgan davrni qamrab oladi.

Umumiy o'rta ta'limning maqsadi – o'quvchilarni fan asoslari bo'yicha tizimlashtirilgan bilimlar, xalq xo'jaligi, madaniyat va kundalik hayotning turli sohalarida faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, shuningdek, maxsus (kasb-hunar, o'rta maxsus va oliy) ta'lim olishga tayyorlashdan iborat.

- ✚ O'quvchilarda mustahkam bilim asoslarini shakllantirish
- ✚ Shaxsni har tomonlama rivojlantirish: axloqiy, aqliy, jismoniy va estetik tarbiya berish
- ✚ O'quvchini ijtimoiy hayotga, kasb-hunar tanlashga va oliy ta'limga tayyorlash
- ✚ Milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida vatanparvar, ongli, mas'uliyatli fuqaroni tarbiyalash

Umumiy o'rta ta'limning asosiy vazifalari:

1. Bilim berish:

- ✚ O'quvchilarga turli fanlar (ona tili, matematika, tarix, tabiiy fanlar, chet tili va boshqalar) bo'yicha asosiy bilimlarni berish

- ✚ Fikr yuritish, muammo yechish, muloqot qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish

2. *Tarbiya berish:*

- ✚ Axloqiy, huquqiy, estetik, mehnat va ekologik tarbiyani amalga oshirish
- ✚ Oila, jamiyat va Vatanga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirish

3. *Shaxsiy rivojlanish:*

- ✚ Har bir o'quvchining qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash, ularni rivojlantirishga ko'maklashish
- ✚ Tanqidiy va mustaqil fikrlash, ijodkorlik, liderlik, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish

4. *Kasbga yo'naltirish:*

- ✚ O'quvchilarning qiziqishlari asosida kasb tanlashga yo'naltirish
- ✚ O'rta maxsus yoki oliy ta'limga yo'nalishni aniqlashda yordam berish

5. *Ijtimoiy moslashuv:*

- ✚ O'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, jamoada ishlash ko'nikmalarini berish
- ✚ Qonunchilik va jamiyat talablariga mos fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish

Umumiy o'rta ta'limning asosiy vazifasi – o'quvchining har tomonlama barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga, uning jamiyatda munosib o'rin egallashi va kelajakda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratishdir.

Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartining asosiy prinsiplari

- ✚ o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi;
- ✚ umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi;
- ✚ davlat ta'lim standartining ta'lim sohasidagi davlat va jamiyat talablariga, shaxs ehtiyojiga mosligi;
- ✚ umumiy o'rta ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi;
- ✚ umumiy o'rta ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;
- ✚ umumiy o'rta ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsiya texnologiyalariga asoslanilganligi;
- ✚ o'quvchilarda fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ta'minlanganligi;
- ✚ rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida me'yorlarni belgilash tajribasidan milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish.¹

¹ <https://lex.uz/ru>

Umumiy o'rta ta'lim vazifalari quyidagilardan iborat:

1. *Asosiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish* – ya'ni o'quvchilarga ona tili, matematika, tabiiy va ijtimoiy fanlar bo'yicha zaruriy bilimlarni berish. O'qish, yozish, hisoblash, tahlil qilish, muloqot qilish kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirish.

2. *Shaxsni har tomonlama rivojlantirish* – intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnatga oid tarbiyani amalga oshirish. O'quvchilarda tanqidiy yondashuv, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirish.

3. *Ijrimoiy hayotga tayyorlash* – bu o'quvchilarni jamiyatda faol ishtirok etishga, jamoada ishlash va qaror qabul qilishga o'rgatish. Atrof-muhitga, jamiyatga va o'ziga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish.

4. *Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish* – ya'ni o'quvchilarda tolerantlik, insonparvarlik, o'zaro hurmat va hamkorlik madaniyatini tarbiyalash. Ularda vatanparvarlik, fuqarolik burchi, qonunlarga hurmat, milliy urf-odat va madaniyatga sadoqatni rivojlantirish.

5. *Kasbga yo'naltirish* – o'quvchilarni keyingi bosqich – o'rta maxsus yoki oliy ta'limga tayyorlash. O'quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlarini aniqlash hamda kasb tanlashga yo'naltirish.

6. *Innovatsion va axborot madaniyatini rivojlantirish* – o'quvchilarda zamonaviy texnologiyalar va axborot vositalaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish. Ularda yangi bilimlarni o'zlashtirishga tayyorlik va doimiy o'z ustida ishlash madaniyatini tarbiyalash.

O'rta maxsus ta'lim: mohiyati va yonalishlari

O'rta maxsus ta'lim – bu umumiy o'rta ta'lim (9 yoki 11-sinfni) tamomlagan yoshlarning kollej yoki boshqa maxsus ta'lim muassasalarida muayyan kasb bo'yicha bilim va ko'nikmalar olish jarayonidir. Ushbu ta'lim shakli yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning kasbiy malakasini oshirish va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi.

O'rta maxsus ta'lim umumiy ta'limning fundamental bilimlari bilan kasbiy ko'nikmalarni uyg'unlashtirib, yoshlarni zamonaviy mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar sifatida tayyorlaydi. Bu tizim nafaqat iqtisodiyotning turli sohalari uchun kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi, balki yoshlarning o'z qobiliyatlarini kashf etishiga va shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishiga imkon beradi. Quyida o'rta maxsus ta'limning asosiy afzalliklari keltiriladi:

1. Kasbiy malaka shakllantirish: O'rta maxsus ta'lim o'quvchilarga muayyan kasb bo'yicha chuqur bilim va amaliy ko'nikmalar beradi. Masalan, tibbiyot,

muhandislik, qurilish, axborot texnologiyalari yoki xizmat ko'rsatish sohasida malaka egallagan bitiruvchilar mehnat bozorida talabgir bo'ladi.

2. Mehnat bozoriga tezkor integratsiya: O'rta maxsus ta'lim bitiruvchilari qisqa muddatda ishga joylashish imkoniyatiga ega. Ularning amaliy bilimlari va kasbiy ko'nikmalari tufayli ish beruvchilar tomonidan yuqori baholanadi. Bu, ayniqsa, iqtisodiyotning rivojlanayotgan tarmoqlari uchun muhimdir.

3. Shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish: Ushbu ta'lim shakli o'quvchilarni nafaqat kasbiy jihatdan, balki ijtimoiy jihatdan ham rivojlantiradi. Ular mas'uliyat, mustaqillik va jamoada ishlash ko'nikmalarini o'rganadi, bu esa ularning jamiyatdagi faol ishtirokini ta'minlaydi.

4. Oliy ta'limga tayyorgarlik: O'rta maxsus ta'lim oliy ta'lim muassasalariga kirish uchun mustahkam zamin yaratadi. Ixtisoslashgan bilimlar va amaliy tajriba talabalarga universitetlarda muvaffaqiyatli o'qish imkonini beradi, shu bilan birga ularning kasbiy yo'nalishini aniqlashga yordam beradi.

O'rta maxsus ta'lim tizimi zamonaviy dunyoning talablariga moslashishi uchun doimiy ravishda yangilanishi zarur. Bugungi kunda raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va global iqtisodiy o'zgarishlar ta'lim dasturlariga yangi yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. Masalan, kollejlarda dasturlash, robototexnika, ma'lumotlarni tahlil qilish yoki ekologik innovatsiyalar kabi zamonaviy yo'nalishlarga e'tibor qaratish muhimdir. Shu bilan birga, o'rta maxsus ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlar va sanoat bilan hamkorlikni kengaytirish orqali o'quvchilarning real mehnat bozori sharoitlariga moslashuvi ta'minlanishi lozim.

Bundan tashqari, o'rta maxsus ta'lim yoshlarni nafaqat kasbiy mutaxassis, balki ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga e'tibor qaratishi kerak. Masalan, ta'lim jarayonida ekologik ong, ijtimoiy tenglik va axloqiy qadriyatlar kabi masalalarni kiritish yoshlarning global muammolarni tushunishiga va ularga yechim topishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhimdir, chunki yoshlar mamlakatning kelajakdagi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, o'rta maxsus ta'lim tizimida xilma-xillik va inklyuzivlikni ta'minlash ham muhim masala sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Turli ijtimoiy guruhlardan bo'lgan yoshlar, shu jumladan, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan oilalar farzandlari uchun ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, stipendiyalar va boshqa qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali tenglikni ta'minlash lozim.

O'rta maxsus ta'lim yoshlarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlashda, ularning kasbiy va shaxsiy salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyatga ega. Bu tizim umumiy ta'lim bilan birgalikda ishlaydi va iqtisodiyotning turli tarmoqlari uchun malakali kadrlar yetishtirish orqali mamlakat rivojiga hissa qo'shadi.

Zamonaviy dunyo talablariga moslashish va ta'lim sifatini oshirish orqali o'rta maxsus ta'lim jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda davom etadi.

O'rta maxsus ta'lim yo'nalishlari quyidagilarga tasniflanadi:

1. *Akademik litseylar* – bu yonalishlar o'quvchilarni oliy ta'lim muassasalariga tayyorlashga qaratilgan bo'lib, ilmiy-nazariy asosda chuqurlashtirilgan ta'lim beradilar. Ularning asosiy yo'nalishlari quyidagilarga bo'linadi:

- + Aniq fanlar yo'nalishi (matematika, fizika, informatika)
- + Tabiiy fanlar yo'nalishi (ekologiya, kimyo, biologiya)
- + Ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishi (falsafa, huquq, tarix)
- + Xorijiy tillar yo'nalishi (nemis, fransuz, rus, ingliz va boshqa tillar)
- + Iqtisodiyot va moliya yo'nalishi (bank ishi, iqtisodiyot nazariyasi)

2. *Kasb-hunar maktablari (texnikum va kollejlari)* – bu yo'nalishlar o'quvchilarga amaliy kasb-hunar ko'nikmalarini berishga qaratilgan. Ularning asosiy sohalari quyidagilar:

- + Tibbiyot yo'nalishlari: hamshiralik ishi, feldsherlik, stomatologiya yordamchiligi, farmatsiya
- + Qishloq xo'jaligi: agronomiya, veterinariya, suv xo'jaligi, fermerlik
- + Texnik va muhandislik yo'nalishlari: elektrotexnika, avtomexanika, kompyuter injiniringi
- + Xizmat ko'rsatish va servis: ovqat tayyorlash, sartaroshlik, tikuvchilik, mehmonxona xizmati
- + Iqtisodiyot va menejment: buxgalteriya, marketing, bank ishi, menejment
- + San'at va madaniyat: tasviriy san'at, sahna mahorati, musiqa
- + Axborot texnologiyalari: dasturlash, veb-dizayn, tarmoq tizimlari, kompyuter grafikasi

Zamonaviy yondashuvlar va islohotlar

Zamonaviy yondashuvlar va islohotlar – bu ta'lim tizimida va boshqa sohalarda samaradorlikni oshirish, sifatni yaxshilash va zamon talablariga moslashish maqsadida joriy etilayotgan yangi metodlar, texnologiyalar hamda tizimli o'zgarishlardir.

1. *Zamonaviy yondashuvlar:*

- + Kredit-modul tizimi – bu oliy ta'lim muassasalarida talabaning mustaqil tanloviga asoslangan o'quv tizimidir
- + Raqamli texnologiyalar – ya'ni onlayn ta'lim, elektron darsliklar, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish uslublari

- ✚ Dual ta'lim tizimi – bu nazariy ta'lim va amaliyotni birlashtirgan o'quv modeli
- ✚ STEM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Mathematics) – fan, texnologiya, muhandislik va matematikani integratsiyalashgan holda o'qit
- ✚ Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – har bir o'quvchining qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojlariga mos ta'lim berish
- ✚ Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish – o'quvchilarni mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilishga o'rgatishdir

2. Islohotlar:

- ✚ Inklyuziv ta'limni rivojlantirish – ya'ni imkoniyati cheklangan bola sog'lom bolalar bilan bir xil sharoitda va e'tiborda ta'lim olishini anglatadi
- ✚ Ta'lim dasturlarini yangilash – o'quv rejalari va fan dasturlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish
- ✚ Kadrlar malakasini oshirish – o'qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish kurslari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish
- ✚ Baholash tizimini takomillashtirish – portfolioli baholash, reyting, test va loyiha asosida bilimni aniqlash
- ✚ Infratuzilmani rivojlangtirish – maktab va kollejlarda zamonaviy sinfxonalar tashkil etish va yangi texnik baza bilan ta'minlash

Tayanch bosqichning ta'lim tizimidagi roli

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimidagi tayanch bosqich – bu boshlang'ich va o'rta maktabni o'z ichiga olgan to'qqiz yillik umumiy o'rta ta'limdir. U keyingi ta'lim va kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan fundamental bilimlar, ko'nikmalar va qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tayanch bosqichning ta'lim tizimidagi roli - bu ta'lim jarayonining asosiy poydevorini tashkil etuvchi bosqich bo'lib, o'quvchining bilim olishga, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishga yo'naltirilgan dastlabki tayyorgarlik davridir.

Tayanch bosqich, ya'ni umumiy ta'limning dastlabki bosqichi (boshlang'ich va o'rta ta'limning bir qismi), shaxsning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi

uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu bosqich yosh avlodni bilimli, mas'uliyatli va jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxslar sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tayanch ta'lim nafaqat fundamental bilimlar beradi, balki o'quvchilarni kelajakdagi ta'lim va hayotiy muvaffaqiyatlarga tayyorlaydi.

Tayanch bosqichning asosiy vazifalari va ahamiyati:

Asosiy bilimlar poydevorini shakllantirish. Tayanch bosqich o'quvchilarga ona tili, matematika, tabiatshunoslik, tarix va jamiyatshunoslik kabi fanlar bo'yicha boshlang'ich bilimlar beradi. Bu bilimlar shaxsning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, matematika orqali mantiqiy yondashuv, ona tili orqali muloqot va ifoda qilish ko'nikmalari shakllanadi, bu esa keyingi ta'lim bosqichlari uchun muhim asos bo'ladi.

Bilim olishga qiziqishni rivojlantirish. Ushbu bosqich o'quvchilarda o'rganishga, izlanishga va yangi bilimlarni kashf qilishga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otadi. O'qituvchilarning ijodiy yondashuvi va qiziqarli dars usullari orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga va o'z-o'zini rivojlantirishga undaladi. Bu jarayon yoshlarda o'qishga bo'lgan muhabbatni shakllantiradi va umrbod ta'lim olish odatini rivojlantiradi.

Shaxsiy va axloqiy sifatlarni tarbiyalash. Tayanch ta'lim o'quvchilarda mas'uliyat, intizom, hurmat, hamkorlik va ijtimoiy muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bu sifatlarni nafaqat shaxsning o'ziga xosligini rivojlantiradi, balki uni jamiyatning faol a'zosiga aylantiradi. Masalan, guruh ishlari orqali jamoaviy mas'uliyat, axloqiy muammolar yuzasidan muhokamalar orqali adolat va halollik kabi qadriyatlar singdiriladi.

Kasbiy yo'nalishni aniqlashga tayyorgarlik. Tayanch bosqich o'quvchilarga o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini kashf etish imkonini beradi. Turli fanlar va amaliy mashg'ulotlar orqali ular kelajakda qaysi kasb yoki ta'lim yo'nalishini tanlashni aniqlay oladi. Bu jarayon yoshlarni o'z salohiyatlariga mos yo'l tanlashga yordam beradi.

Keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarlik. Tayanch ta'lim o'rta maxsus yoki oliy ta'lim olish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar va malakalarni shakllantiradi. Bu bosqichda o'quvchilar o'z bilimlarini mustahkamlab, yanada murakkab akademik va kasbiy dasturlarga tayyorlanadi. Shu bilan birga, ularning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlari rivojlanadi.

Tayanch bosqichning muvaffaqiyati zamonaviy ta'lim tizimining sifati va moslashuvchanligiga bog'liq. Bugungi kunda global raqobat va texnologik o'zgarishlar ta'lim dasturlariga yangi yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. Masalan, STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlarini erta bosqichlarda kiritish, raqamli savodxonlik va dasturlash kabi ko'nikmalarni o'rgatish o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlashda muhim

ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida ijodiy yondashuv va innovatsion usullarni qo'llash o'quvchilarda izlanuvchanlik va moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, tayanch bosqichda inklyuziv ta'lim masalalariga alohida e'tibor qaratish lozim. Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda, ta'lim tizimi barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishi kerak. Masalan, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan oilalar farzandlari yoki maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun qo'llab-quvvatlash dasturlari va moslashtirilgan o'quv rejalarini joriy etish muhimdir. Bu nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlaydi, balki jamiyatning har bir a'zosining salohiyatidan unumli foydalanishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat – ta'limda ekologik ong va global fuqarolik masalalariga e'tibor qaratish. Tayanch bosqichda o'quvchilarga atrof-muhitni asrash, iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish kabi mavzularni o'rgatish orqali ularni global muammolarni hal qilishga tayyorlash mumkin. Bu yoshlarda mas'uliyatli va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

Tayanch bosqich shaxsning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. U nafaqat bilim va ko'nikmalar beradi, balki yoshlarni jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zolari sifatida tarbiyalaydi. Zamonaviy talablarga moslashtirilgan va inklyuziv yondashuvga asoslangan tayanch ta'lim tizimi kelajak avlodning sog'lom fikrli, bilimli va muvaffaqiyatli shaxslar sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar:

1. Umumiy o'rta ta'lim nima va u necha bosqichdan iborat?
2. Umumiy o'rta ta'limning vazifalari nimalardan iborat?
3. Ta'lim tizimining bosqichlari haqida ma'lumot bering
4. O'rta maxsus ta'lim yo'nalishlari bo'yicha tushuncha bering
5. Tayanch bosqichning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
6. Zamonaviy yondashuvlar va islohotlar haqida nimalarni bilasiz?
7. Umumiy o'rta ta'lim maqsadi nima?
8. Ta'lim tizimi deganda nimani tushunasiz?
9. Akademik litseylar va kasb-hunar maktablari o'rtasida qanday farqlar bor?
10. STEM yondashuvi qanday fanlarni birlashtiradi va u nima uchun muhim?

Topshiriq:

O'zbekiston va boshqa bir davlat (masalan, Germaniya yoki Janubiy Koreya)ning ta'lim tizimini solishtiring. Quyidagilarga e'tibor bering:

1. Ta'lim bosqichlari;
2. Majburiy ta'lim muddati;
3. Kasbga yo'naltirish tizimi;
4. Imtihonlar va baholash tizimi.

Natijani jadval, slayd yoki esse shaklida taqdim eting.

2- Mavzu: Boshlang'ich ta'lim muhiti

Reja:

1. Boshlang'ich ta'lim tushunchasi va maqsadi.
2. Boshlang'ich ta'lim muhiti tushunchasi.
3. Boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlari.
4. Boshlang'ich ta'lim muhitida o'qituvchining roli.
5. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat.
6. Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish yo'llari.

Tayanch iboralar: boshlang'ich ta'lim, psixologik muhit, fizik muhit, pedagogik muhit, maqsad, tarbiya, mustaqil fikrlash, ta'lim yo'nalishlari, sinf, rivojlanish, bosqich

Boshlang'ich ta'lim tushunchasi va maqsadi

Boshlang'ich ta'lim ta'lim tizimining eng muhim dastlabki bosqichi bo'lib, odatda 1-4-sinflarni qamrab oladi. Bu davr bolalarning maktab bilan ilk tanishuvi sifatida alohida ahamiyatga ega, chunki ular ta'lim jarayonining asosiy tamoyillari bilan tanishadilar va bilim olishning dastlabki ko'nikmalarini egallaydilar. Boshlang'ich ta'lim bolaning intellektual, jismoniy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi, shu bilan birga uning shaxsiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadlari

Boshlang'ich ta'limning maqsadlari bolalarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

✧ *Fundamental bilim va ko'nikmalarni shakllantirish.* Bu bosqichda bolalar o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'rganadi. Shu bilan birga, tabiatshunoslik va jamiyatshunoslik kabi fanlar orqali atrof-muhit haqida dastlabki

tushunchalar oladi. Masalan, matematika orqali mantiqiy fikrlash, ona tili orqali o'zini ifoda etish ko'nikmalari rivojlanadi.

✧ *Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish.* Boshlang'ich ta'lim bolalarni mustaqil ravishda o'ylashga, muammolarni yechishga va o'z fikrlarini aniq ifoda etishga o'rgatadi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy salohiyatini ochib, ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

✧ *Ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarning shakllanishi.* Bolalar bu bosqichda mas'uliyat, hurmat, hamkorlik va adolat kabi axloqiy qadriyatlarni o'rganadi. Milliy an'analar va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishish orqali ular vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini rivojlantiradi.

✧ *Keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarlik.* Boshlang'ich ta'lim o'rta ta'lim va undan keyingi bosqichlar uchun mustahkam asos yaratadi. O'quvchilar bu davrda o'quv jarayoniga moslashadi, bilim olish odatlarini shakllantiradi va yanada murakkab fanlarni o'rganishga tayyorlanadi.

✧ *Atrof-muhitni idrok etish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish.* Bolalar atrof-muhit haqida dastlabki bilimlarni o'zlashtiradi, tabiat va jamiyat bilan bog'liq oddiy tushunchalarni o'rganadi. Shu bilan birga, tengdoshlari va o'qituvchilar bilan muloqot qilish orqali ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limning muvaffaqiyati o'quv dasturlarining sifati, o'qituvchilarning malakasi va ta'lim muhitining qulayligiga bog'liq. Zamonaviy dunyoda boshlang'ich ta'lim tizimi bolalarni nafaqat an'anaviy bilimlar bilan ta'minlash, balki 21-asr talablariga javob beradigan ko'nikmalarni ham o'rgatishga qaratilishi kerak. Masalan, raqamli savodxonlik, dasturlash asoslari va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalar boshlang'ich ta'lim dasturlariga kiritilishi muhimdir. Bu bolalarni texnologik rivojlanish va global raqobat sharoitlariga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, boshlang'ich ta'limda inklyuzivlik masalasi alohida e'tiborga loyiq. Har bir bola, uning ijtimoiy kelib chiqishi, iqtisodiy holati yoki maxsus ehtiyojlaridan qat'i nazar, sifatli ta'limga ega bo'lishi kerak. Shu maqsadda, maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar, qo'llab-quvvatlash resurslari va o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, boshlang'ich sinflarda psixologik yordam va individual yondashuv bolalarning ta'lim jarayoniga tezroq moslashishiga yordam beradi.

Yana bir muhim jihat – boshlang'ich ta'limda ekologik ong va barqaror rivojlanish tamoyillarini o'rgatish. Bolalarga tabiatni asrash, resurslardan oqilona foydalanish va iqlim o'zgarishi kabi mavzularni oddiy va tushunarli shaklda yetkazish orqali ularni mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin. Bu nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki jamiyatning uzoq muddatli barqarorligiga ham hissa qo'shadi.

Nihoyat, boshlang'ich ta'limda o'qituvchilarning roli beqiyos. Ular nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarni ilhomlantiruvchi va yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxslar sifatida xizmat qiladi. Shu sababli, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik usullar bilan ta'minlash va ish sharoitlarini yaxshilash ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim bolaning shaxsiy va intellektual rivojlanishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi. U bolalarga asosiy bilim va ko'nikmalar berib, ularni keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorlaydi, shu bilan birga axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy talablarga moslashtirilgan, inklyuziv va ijodiy yondashuvga asoslangan boshlang'ich ta'lim jamiyatning kelajagi uchun sog'lom, bilimli va mas'uliyatli avlod yetishtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. *Bilim asoslarini shakllantirish* – ya'ni o'qish, yozish, hisoblash, tabiatshunoslik asoslari bo'yicha dastlabki bilimlarni berish.
2. *Nutq va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish* – bunda o'quvchilar o'z fikrini ravon va tog'ri ifoda eta olishga o'rgatiladilar.
3. *Axloqiy tarbiya berish* – o'quvchilarga vatanparvarlik, halollik, mehr-oqibat, odob-axloq qoidalariga amal qilishni o'rgatadi.
4. *Mustaqil fikrlashni shakllantirish* – o'quvchilarda solishtirish, xulosa chiqarish, tahlil qilish kabi aqliy faoliyat elementlarini rivojlantirish.
5. *Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish* – jamoada ishlash, tartib-intizomga rioya qilish, hurmat va hamkorlik madaniyatini o'rgatish.
6. *Ota-onalar bilan hamkorlik qilish* – ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonida oilaning faol ishtirokini ta'minlash.

Boshlang'ich ta'lim muhiti tushunchasi

Boshlang'ich ta'lim muhiti – bu kichik yoshdagi maktab o'quvchilari uchun sifatli ta'lim va tarbiyani ta'minlaydigan, ularning shaxsiyati va qobiliyatlarini shakllantiruvchi sharoitlar majmuasidir. Ushbu muhit o'quv xonalari, jihozlar kabi moddiy resurslar bilan bir qatorda, o'qish va rivojlanish uchun qulay muhit yaratadigan ijtimoiy hamda psixologik-pedagogik omillarni ham o'z ichiga oladi.

Ushbu muhit o'quvchining: bilim olishga bo'lgan qiziqishini; ruhiy-emotsional holatini; ijtimoiy moslashuvini; shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi omil sifatida qaraladi.

Boshlang'ich ta'lim o'z ichiga fizik, psixologik va pedagogik, ijtimoiy va axborot-kommunikatsion muhitlarni oladi.

1. *Fizik muhit* – bu bolalarning o'qish, tarbiya va rivojlanish jarayoniga ta'sir qiluvchi jismoniy sharoitlar majmuasidir. U ta'lim muassasasida o'quvchilar bilan o'zaro aloqada bo'ladigan barcha moddiy obyektlar va buyumlarni o'z ichiga oladi.

Fizik muhit tarkibiga: o'quv xonasi, mebel va jihozlar, o'quv-qurollar, texnik vositalar va gigienik sharoitlar kiradi.

2. *Psixologik muhit* - bu ta'lim jarayonida o'qituvchi, o'quvchi va boshqa ishtirokchilar o'rtasida shakllanadigan ruhiy-emotsional holatlar, munosabatlar va iqlimni ifodalaydi. U o'quvchilarning o'zini erkin his qilishi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi, o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy moslashuvi uchun juda muhimdir.

Psixologik muhitning asosiy xususiyatlari: ijobiy munosabatlar, emotsional iqlim, qo'llab-quvvatlash va rag'bat, ijtimoiy faollik va stressiz ta'limdan iborat.

3. *Pedagogik muhit* – bu o'quv va tarbiya jarayoni kechadigan shart-sharoitlar majmuasi bo'lib, u moddiy resurslar, ijtimoiy o'zaro munosabatlar, psixologik iqlim hamda ta'lim dasturlarini o'z ichiga oladi. Ushbu muhit pedagogik jamoa tomonidan yaratiladi va boshqariladi. Uning asosiy maqsadi – o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish uchun qulay va samarali sharoitlarni ta'minlashdir.

4. *Ijtimoiy muhit* – bu bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlariga ta'sir qiluvchi barcha omillar yig'indisidir. U oila, maktab, jamiyat hamda bolaga ta'lim va tarbiya jarayonida ta'sir ko'rsatuvchi turli institutlarni o'z ichiga oladi.

5. *Axborot-kommunikatsion muhit* – bu o'quv jarayonida axborotga kirish va muloqotni ta'minlovchi turli texnik vositalar va dasturlardan foydalanishdir. Bu kompyuterlar, internet, multimedia proyektorlar, elektron darsliklar va boshqa resurslardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlari

Boshlang'ich ta'lim bolalarning ta'lim tizimi bilan ilk tanishuv bosqichi bo'lib, ularning intellektual, ijtimoiy, axloqiy va jismoniy rivojlanishi uchun poydevor yaratadi. Bu davrda o'quvchilar fundamental bilim va ko'nikmalarni egallab, shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Quyida boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlari va ularning ahamiyati keltiriladi, shuningdek, zamonaviy ta'lim talablariga mos tahlil va mulohazalar qo'shiladi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlari

1. Savodxonlikni rivojlantirish. Bolalarga o'qish va yozish ko'nikmalari o'rgatiladi, to'g'ri talaffuz va yozma nutq madaniyati shakllantiriladi. Bu jarayon bolalarni o'z fikrlarini aniq ifoda etishga va yozma muloqotga tayyorlaydi. Masalan, o'qish orqali ular matnni tushunish va tahlil qilishni o'rganadi, bu esa keyingi ta'lim bosqichlari uchun muhim asos bo'ladi.

2. Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish. Boshlang'ich ta'lim bolalarni jamoada ishlashga, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga va ijtimoiy muhitda o'zini tutish qoidalarini o'rganishga undaydi. Guruh ishlari va loyiha faoliyatlari orqali ular muloqot madaniyatini va jamoaviy mas'uliyatni rivojlantiradi.

3. Matematik asoslarni mustahkamlash. Sanash, oddiy arifmetik amallar va mantiqiy muammolarni yechish orqali bolalarning matematik tafakkuri shakllanadi. Bu nafaqat hisoblash ko'nikmalarini, balki muammolarni tahlil qilish va mantiqiy yondashuvni rivojlantiradi, bu esa kundalik hayotda ham muhim ahamiyatga ega.

4. Jismoniy rivojlanishni ta'minlash. Sog'lom turmush tarzi asoslari, jismoniy mashg'ulotlar va harakatli o'yinlar orqali bolalarning tana tuzilishi mustahkamlanadi. Bu yo'nalish bolalarni faol hayot tarziga o'rgatadi va ularning sog'ligini saqlashga xizmat qiladi.

5. Atrof-muhit haqida tushuncha berish. Bolalarga tabiat, ijtimoiy muhit va kundalik hayot haqida dastlabki bilimlar beriladi. Kuzatish, tahlil qilish va atrof-muhit bilan o'zaro munosabat ko'nikmalari rivojlantiriladi. Masalan, tabiatni o'rganish orqali bolalar ekologik ongini shakllantiradi.

6. Estetik va ijodiy tarbiya. Musiqa, tasviriy san'at va boshqa ijodiy faoliyatlar orqali bolalarning go'zallikni his etish va ijodiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Bu yo'nalish ularning hissiy dunyosini boyitadi va ijodkorlikni rag'batlantiradi.

7. Ona tili va nutq rivoji. Bolalarning og'zaki va yozma nutqi rivojlantiriladi, lug'at boyligi oshiriladi va o'z fikrlarini erkin ifoda etish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayon bolalarni muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishga tayyorlaydi va ularning o'ziga xos ifoda uslubini rivojlantiradi.

8. Axloqiy va ma'naviy tarbiya. Halollik, hurmat, odob-axloq va vatanparvarlik kabi qadriyatlar singdiriladi. Bu yo'nalish bolalarni mas'uliyatli va axloqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida tarbiyalaydi, ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limning zamonaviy dunyodagi ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki u bolalarni nafaqat an'anaviy bilimlar bilan ta'minlaydi, balki 21-asrning dinamik talablariga javob beradigan ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Masalan, raqamli savodxonlik va dasturlash asoslarini boshlang'ich sinflarda o'rgatish bolalarni texnologik rivojlanishga tayyorlaydi. Oddiy dasturlash o'yinlari yoki interaktiv ta'lim platformalari orqali bolalar mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini osonroq o'rganadi.

Bundan tashqari, boshlang'ich ta'limda inklyuzivlik va teng imkoniyatlar masalasi muhim o'rin tutadi. Har bir bola, uning ijtimoiy kelib chiqishi yoki maxsus ehtiyojlaridan qat'i nazar, sifatli ta'limga ega bo'lishi kerak. Masalan, maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlari va psixologik yordam tizimini joriy etish ularning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilinishini

ta'minlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan oilalar farzandlari uchun stipendiyalar yoki bepul ta'lim resurslari taqdim etish ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ekologik ongni rivojlantirish boshlang'ich ta'limning yana bir muhim yo'nalishi sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Bolalarga tabiatni muhofaza qilish, resurslardan oqilona foydalanish va iqlim o'zgarishi kabi mavzularni oddiy shaklda o'rgatish orqali ularni mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin. Masalan, amaliy mashg'ulotlar orqali qayta ishlash yoki ekologik loyihalarda ishtirok etish bolalarni barqaror rivojlanish tamoyillariga o'rgatadi.

O'qituvchilarning roli boshlang'ich ta'limda beqiyos ahamiyatga ega. Ular nafaqat bilim yetkazuvchi, balki bolalarni ilhomlantiruvchi va yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxslar sifatida xizmat qiladi. Shu sababli, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik usullar bilan ta'minlash va ish sharoitlarini yaxshilash ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Masalan, interaktiv doskalar, raqamli ta'lim resurslari va ijodiy dars usullarini qo'llash bolalarning qiziqishini oshiradi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

Boshlang'ich ta'lim bolalarning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim poydevor hisoblanadi. U savodxonlik, ijtimoiy ko'nikmalar, matematik tafakkur, jismoniy rivojlanish, estetik tarbiya va axloqiy qadriyatlar kabi yo'nalishlar orqali bolalarni har tomonlama rivojlantiradi. Zamonaviy talablarga moslashtirilgan, inklyuziv va ijodiy yondashuvga asoslangan boshlang'ich ta'lim jamiyatning kelajagi uchun sog'lom, bilimli va mas'uliyatli avlod yetishtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Boshlang'ich ta'lim muhitida o'qituvchining roli

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi – bu nafaqat dars beruvchi, balki tarbiyachi, psixolog, murabbiy, bilimlar olamiga yo'lbo'shchi va bolaning ijtimoiy hayotida yordamchi hamdir. U ta'lim va rivojlanish uchun qulay muhit yaratadi, shaxs shakllanishiga va maktab hayotiga moslashuviga ko'maklashadi.

O'qituvchining asosiy vazifasi – ta'lim jarayonini sifatli rajalashtirish va o'quv mashg'ulotlarini samarali o'tkazishdir. Bu o'quv rejalari va dasturlarini ishlab chiqish, metodik materiallarni tayyorlash, darslarni o'qituvchilarning yosh

xususiyatlari va individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish va olib borishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchining asosiy rollari shulardan iborat:

1. Bilim beruvchi sifatida – o'qituvchi o'quv dasturlariga muvofiq bilim, ko'nikma va malakalarni o'rgatadi, bolalarda ilmiy qiziqishni shakllantiradi.
2. Tarbiyachi sifatida – o'quvchilarni axloqiy qadriyatlarga, intizom, hurmat, mehnatsevarlik kabi ijobiy xulqlarga o'rgatadi.
3. Innovatsion yondashuv egasi – zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llaydi, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etadi.
4. Shaxsiy namuna sifatida – o'qituvchining so'zlari, xatti-xarakati, muomalasi orqali bolalar hayotiy qadriyatlarni anglaydi va o'rnatadi.
5. Ijtimoiy muhit tashkilotchisi – sinf jamoasida sog'lom muhit, hamkorlik, hurmat va o'zaro tushunishni shakllantiradi.
6. Psixologik qo'llab-quvvatlovchi – har bir bolaning ruhiy holati, ehtiyoji va qiyinchiliklarini inobatga olib, ularga individual yondashadi va qo'llab-quvvatlaydi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat ta'lim-tarbiya jarayonining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu munosabatning sifati o'quvchining bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini, o'ziga bo'lgan ishonchini va umuman olganda, shaxs sifatida rivojlanishini belgilaydi.

Sog'lom va samarali munosabatlarning asosiy xususiyatlari:

- ✚ Hurmat: O'qituvchi har bir o'quvchini shaxs sifatida hurmat qilishi, ularning fikriga quloq tutishi va individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak. O'quvchilar ham o'qituvchini hurmat qilishi, uning bilim va tajribasini qadrlashi lozim.
- ✚ Ishonch: O'quvchi o'qituvchiga ishonishi, unga savollar berishdan, muammolarini aytishdan qo'rqqanligi kerak. O'qituvchi esa o'quvchilarning ishonchini oqlashi, adolatli va xolis bo'lishi zarur.
- ✚ Empatiya: O'qituvchi o'quvchilarning his-tuyg'ularini tushunishi, ularga hamdard bo'lishi kerak. O'quvchilarning muvaffaqiyatlariga quvonishi, muvaffaqiyatsizliklarida esa ularni qo'llab-quvvatlashi muhim.
- ✚ Ochiqlik: O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida ochiq muloqot bo'lishi kerak. O'quvchilar o'qituvchiga o'z fikrlarini erkin ayta olishi, savollar berishi,

takliflar berishi mumkin. O'qituvchi esa o'quvchilarning fikrlariga ochiq bo'lishi, ularni baholashi va hisobga olishi kerak.

- ✚ **Qo'llab-quvvatlash:** O'qituvchi o'quvchilarni o'qishda, ijodda va boshqa sohalarda qo'llab-quvvatlashi, ularga rag'bat berishi kerak. O'quvchilar o'zlarining qobiliyatlariga ishonishi, o'z oldilariga yangi maqsadlar qo'yishlari va ularga erishishga intilishlari muhim.
- ✚ **Hamkorlik:** O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi munosabat hamkorlikka asoslangan bo'lishi kerak. Ular birgalikda o'quv jarayonini tashkil etishi, loyihalar ustida ishlashi va muammolarni hal qilishi mumkin.
- ✚ **Mas'uliyat:** O'qituvchi o'quvchilarning o'qishi, tarbiyasi va rivojlanishi uchun mas'ul bo'lishi kerak. O'quvchilar esa o'zlarining bilim olishi, o'zlashtirishi va o'z harakatlari uchun mas'ul bo'lishi lozim.

O'qishga motivatsiya - o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy munosabat o'quvchilarni o'qishga rag'batlantiradi, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Akademik muvaffaqiyat - o'quvchilar o'qituvchi bilan yaxshi munosabatda bo'lsa, ularda o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi.

Ijtimoiy va hissiy rivojlanish - o'qituvchi o'quvchilarga ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatadi, ularning hissiy rivojlanishiga yordam beradi.

O'ziga bo'lgan ishonch - o'qituvchi o'quvchilarni qo'llab-quvvatlasa, ularning o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi.

Maktab muhitini yaxshilash - o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy munosabat maktabda sog'lom va qulay muhit yaratadi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar sifatli ta'lim va shaxsiy rivojlanish uchun asosdir. Sog'lom munosabatlarni yaratish uchun o'qituvchilar

hurmat, ishonch, empatiya, ochiqlik va qo'llab-quvvatlashga asoslangan munosabatlarni rivojlantirishi kerak. O'quvchilar ham o'qituvchini hurmat qilishi, bilim olishga intilishi va o'z mas'uliyatini anglab yetishi lozim.

Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish yo'llari

Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish – bu maktab ta'limining birinchi bosqichida (1-4 sinflar) bolalarning o'qishi va rivojlanishi uchun qulayroq sharoitlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Bu maktabdagi jismoniy va psixo-emotsional muhitni, o'qitish usullarini, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, shuningdek, oila va jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan yordamni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish - bu o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, bilim olishga bo'lgan qiziqishining ortishi, ijodiy qobiliyatlarining namoyon bo'lishi va sog'lom shaxs sifatida shakllanishi uchun juda muhimdir.

Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirishning bir necha yo'llari mavjud:

Nazorat uchun savollar:

1. Boshlang'ich ta'limning maqsadi nimadan iborat?
2. Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalari va xususiyatlari qanday?
3. Boshlang'ich ta'lim muhitining qanday turlari mavjud?
4. Psixologik muhitning asosiy xususiyatlari qanday?
5. Boshlang'ich ta'limning asosiy yo'nalishlari qanday?
6. Boshlang'ich ta'lim muhitida o'qituvchining roli qanday?
7. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida qanday munosabat bo'lishi kerak?
8. Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish uchun qanday amaliy choralarni ko'rish mumkin?

Topshiriqlar:

1. Boshlang'ich ta'lim muhitini takomillashtirish uchun qanday nazariy asoslar kerakligini tahlil qiling.
2. Sinf muhitini takomillashtirishning asosiy tamoyillari haqida izoh bering.

3- Mavzu: Boshlang'ich sinf o'quvchisining mahorati

Reja:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchisi tushunchasi.
2. O'quvchining bilim va ko'nikma darajasi.
3. Ijtimoiy moslashuv va jamoada ishlash ko'nikmalari.
4. O'quvchining qiziqishlari va iste'dodlarini aniqlash.
5. Mahoratni shakllantirishda o'qituvchining roli.

Tayanch iboralar: o'quvchi, boshlang'ich sinf, bilim, ijtimoiylashuv, o'quv faoliyati, muloqot, qoidalar, ko'nikma darajasi, iste'dodlar, ta'lim, tafakkur, yo'nalishlar

Boshlang'ich sinf o'quvchisi tushunchasi

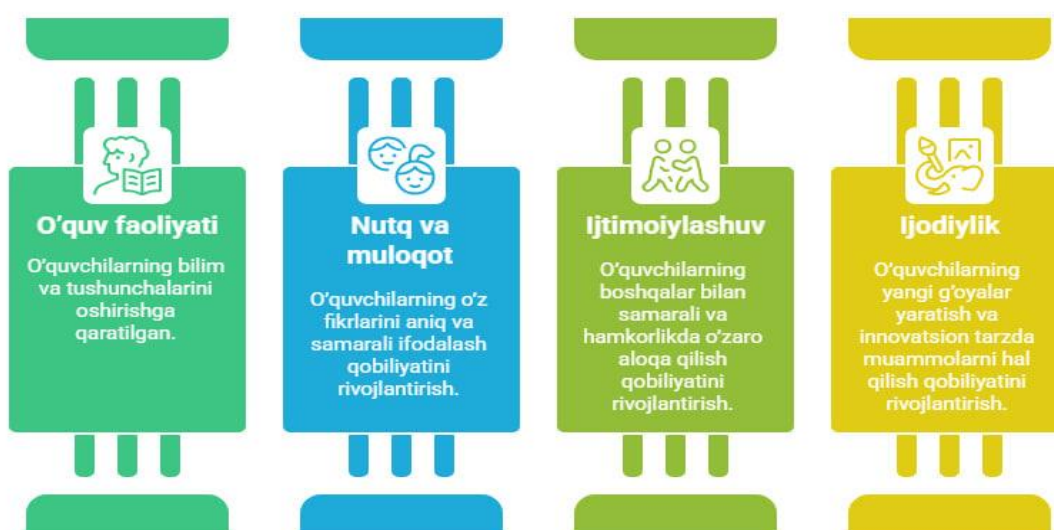
Boshlang'ich sinf o'quvchisi – bu umumiy o'rta ta'limning 1-4- sinflarida tahsil olayotgan o'quvchidir. Bu umumiy ta'limning birinchi bosqichi bo'lib, unda bolalar dastlabki bilim va ko'nikmalarni egallaydilar. Bu bosqich nafaqat bilim olish, balki bolaning shaxsiyati, tafakkuri, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Aynan shu davrda, u oq'ish, yozish, matematika va keyingi ta'lim uchun zarur bo'lgan boshqa asosiy ko'nikmalarni o'zlashtiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari oz'larining yoshiga xos psixologik va fiziologik xususiyatlarga ega bo'lib, bu ularning o'quv faoliyatiga, idrok qilishiga va nutqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bu davrda ta'lim jarayoni bolalarning yoshiga mos, tushunarli va qiziqarli bo'lishi lozim.

O'quv faoliyati – bu o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga yo'naltirilgan maqsadli va ongli faoliyatidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'quv faoliyati bu – o'qish, yozish, hisoblash, kuzatish, eslab qolish, savol berish va mustaqil fikrlash kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanish yo'nalishlari

Boshlang'ich ta'limda o'quv faoliyatining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Faollik va qiziqish – o'quvchi o'rganishga intiladi, yangi ma'lumotni bilishga qiziqadi.
2. Onglilik va maqsadlilik – o'quvchi nima uchun o'qiyotganini tushunadi, natijaga erishishni istaydi.
3. Mustaqillik – o'quvchi asta-sekin mustaqil ishlash, topshiriqni bajarish, muammo yechishga o'rganadi.
4. Refleksiya – o'quvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, xatolarini tushunadi va tuzatadi.

O'quv faoliyati dars jarayonida o'qituvchi rahbarligida shakllansa-da, uni uy vazifalari, o'yinlar, loyihalar orgali mustahkamlash muhim hisoblanadi. Bu faoliyat bolani keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorlaydi hamda uni intellektual, emotsional va ijtimoiy jihatdan rivojlantiradi.

Nutq va muloqot – bu o'quvchining o'z fikrini ifoda etishi, boshqalarni tinglashi va ular bilan samarali aloqada bo'lish ko'nikmalarini o'z ichiga oluvchi muhim kompetensiyadir. Boshlang'ich sinfda nutq va muloqotning shakllanishi bola shaxsining rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Nutq va muloqotning asosiy tarkibiy qismlari:

1. Og'zaki nutq – to'g'ri talaffuz, ravon gapirish, lug'at boyligini kengaytirish, gap tuzish.
2. Yozma nutq – savod o'rganish, to'g'ri yozish, o'z fikrini yozma shaklda ifodalash.
3. Tinglab tushunish – o'qituvchi va tengdoshlari fikrini diqqat bilan tinglab, tushunish.
4. Dialog va monolog shakllari – suhbat qurish, fikr bildirish, o'gzaki javob berish, hikoya qilish.

Nutq va muloqot ko'nikmalarining rivojlanishi o'quvchining nafaqat daesdagi, balki ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyati uchun ham muhimdir. Ular o'z fikrini aniq ifoda etgan, boshqalarni tushunadigan va ularga mos javob qaytara oladigan bolani shakllantiradi.

Ijtimoiylashuv – bu bolaning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy normalar, qoidalar, qadriyatlar va munosabatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Boshlang'ich sinf davri ijtimoiylashuvning eng faol va muhim bosqichlaridan biri bo'lib, unda bola ilk bor maktab muhiti, yangi odamlar – o'qituvchi va tengdoshlari bilan muntazam muloqotga kirishadi.

1. Jamoada ishlashni o'rganish – guruhli topshiriqlar orqali hamkorlikda harakat qilish.
2. Do'stlik va hamkorlik – do'stlar orttirish, ularni qadrlash, birga ishlashga tayyor bo'lish.
3. Qoidalar va tartiblarga amal qilish – maktabdagi ichki intizom va jamiyat qoidalarini tushunish.
4. Mas'uliyat va o'zini tutish – o'z xatti-harakatlarini boshqarish, javobgarlikni his qilish.
5. Muloqot va empatiya – boshqalarning fikrini tinglash, his-tuyg'ularini tushunishga harakat qilish.

Ijtimoiylashuv orqali bola o'zini jamiyatning bir bo'lagi sifatida anglaydi, o'ziga va boshqalarga nisbatan hurmat hissi shakllanadi. Bu esa uni faollikka, hamkorlikka va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasiga yetaklaydi.

Ijodiylik – bu bolaning yangi, original g'yolarni ilgari sura olish, muammolarga noodatiy yondasha olish va o'z fikrini erkin ifoda eta olish qobiliyatidir.

Boshlang'ich sinfda ijodiylikni rivojlantirish bolalarning tafakkurini, tasavvurini, estetik didini va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

1. Badiiy ijodkorlik – ya'ni rasm chizish, bo'yash, loydan yoki gog'ozdan biror narsa yasash.
2. Og'zaki va yozma ijod – bu ertak to'qish, hikoya yozish va she'r tuzish.
3. Musiqiy va sahna ijodi – go'shia aytish, cholg'u chalish, sahnalashtirish (rolli o'yinlar ijro etish).
4. Muammoni hal qilishdagi ijodkorlik – noodatiy fikrlash, yangicha yondashuv toppish.

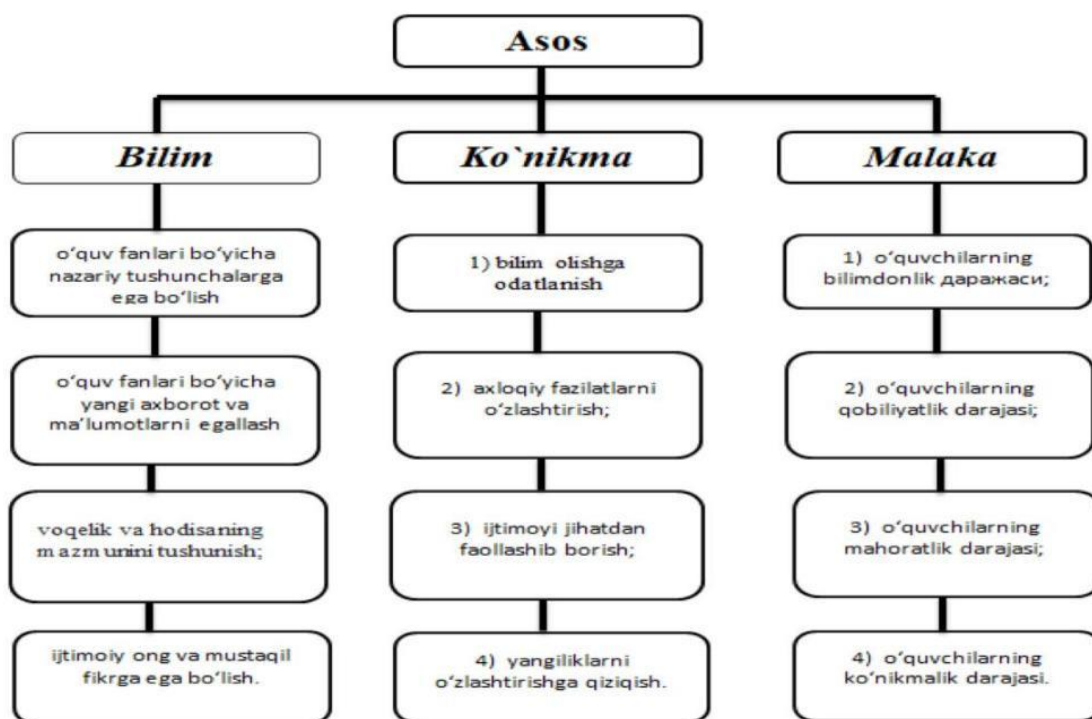
Ijodiylik bolani fikrlovchi, o'ylovchi va o'ziga ishongan shaxs sifatida tarbiyalaydi. U faqat san'at bilan bog'liq emas - ijodiy yondashuv matematika, texnologiya, fan va hayotning boshqa sohalarida ham muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'limda bu salohiyatni erta aniqlash va qo'llab-quvvatlash kelajak muvaffaqiyatlari uchun zamin yaratadi.

O'quvchining bilim va ko'nikma darajasi

O'quvchining bilim va ko'nikmalari darajasi – bu o'quvchining ma'lum bir fan yo'nalishi bo'yicha materialni qay darajada o'zlashtirganini, shuningdek, amaliy ko'nikma va malakalarga ega bo'lish darajasini ko'rsatuvchi ko'rsatkichdir. Bu ko'rsatkich o'quv jarayonida o'quvchi egallashi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar (BKM) darajasini aks ettiradi. Ushbu daraja o'quv jarayonining asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, ta'lim oluvchining individual rivojlanish holati, bilimni qo'llay olish qobiliyati va amaliy faoliyatga tayyorligini aniqlashga xizmat qiladi.

O'quvchining bilim darajasi – bu uning asosiy tushunchalarni qamrab olgan, mavzularni tahlil qilish, solishtirish, izohlash, umumlashtirish kabi intellektual faoliyatlarini namoyon etish qobiliyati bilan belgilanadi. Ko'nikmalar esa olingan bilimlarni amalda qo'llay olish, muammolarni hal qilish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv asosida o'rganilgan mavzularni turli vaziyatlarda tatbiq eta olish qobiliyatidir.

Bilim, ko'nikma va malakalar (BKM) tizimi o'quv dasturlari, kompetensiyalar va baholash mezonlari asosida shakllantiriladi. Shu sababli o'quvchining bilim va ko'nikmalar darajasi – bu faqatgina nazariy o'zlashtirish emas, balki uning egallagan bilimlarini kundalik hayotda, kasbiy faoliyatda yoki keyingi bosqichdagi ta'limda muvaffaqiyatli qo'llay olish imkoniyatini ham anglatadi.

Ta'lim tizimida bu darajani baholash mezonlari turli shakllarda (testlar, yozma va og'zaki ishlar, amaliy topshiriqlar, loyihalar) amalga oshiriladi. Baholash natijalari esa o'quvchining rivojlanish darajasi, mustahkamlashga muhtoj bo'lgan yo'nalishlar va kelgusidagi individual yondashuvlarni belgilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu tariqa, o'quvchining bilim va ko'nikmalari darajasi nafaqat o'zlashtirish darajasini, balki uning shaxsiy yondashuvi, mustaqil fikrlashi, kasbiy yo'nalishga tayyorligi va ijtimoiy faoliyatga tayyorlik holatini ham aks ettiradi.

Ijtimoiy moslashuv va jamoada ishlash ko'nikmalari

Boshlang'ich ta'lim bolalarida ijtimoiy moslashuv va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish - bu ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun juda muhim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali kichkina bo'lganligi sababli, bu ko'nikmalarni rivojlantirishda o'qituvchi, ota-onalar va maktab muhiti muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari:

Ijtimoiy moslashuv - bu insonning yangi ijtimoiy muhitga, yangi odamlarga va yangi qoidalarga oson moslasha olish qobiliyatidir.

Ijtimoiy moslashuvni ta'minlovchi asosiy ko'nikmalar:

Empatiya – bu boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hamdard bo'lish.

Muloqot qilish – o'z fikrlarini aniq va tushunarli ifoda eta olish, boshqalarni tinglay olish va ularning fikrlarini tushunish.

Moslashuvchanlik – vaziyatga qarab o'z xatti-harakatlarini o'zgartira olish, yangi sharoitlarga tez moslasha olish.

Toqatlilik – boshqalarning fikrlariga, e'tiqodlariga va madaniyatlariga hurmat bilan qarash.

Nizolarni hal qilish – nizoli vaziyatlardan chiqish yo'llarini topish, kelishuvga erishish.

O'zini tuta bilish – turli xil vaziyatlarda o'zini nazorat qila olish, his-tuyg'ularini boshqara olish.

Jamoadashlash - bu insonning umumiy maqsadga erishish uchun boshqalar bilan hamkorlik qila olish qobiliyatidir.

Jamoada muvaffaqiyatli ishlashni ta'minlovchi asosiy ko'nikmalar:

Mas'uliyat – bu jamoa oldidagi o'z vazifalarini bajarish, o'z harakatlari uchun javobgar bo'lish.

Qaror qabul qilish – jamoa bilan birgalikda qaror qabul qilishda ishtirok etish, o'z fikrini asoslash va boshqalarning fikrlarini tinglash.

Delegatsiya – ya'ni vazifalarni jamoaning boshqa a'zolariga topshirish, ularning qobiliyatlaridan to'g'ri foydalanish.

Liderlik – jamoani maqsad sari yo'naltirish, a'zolarni ilhomlantirish va motivatsiya berish.

Konfliktlarni boshqarish – jamoadashlash yuzaga kelgan nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish, kelishuvga erishish.

Hamkorlik – jamoaning boshqa a'zolari bilan birgalikdashlash, umumiy maqsadga erishish uchun o'z hissasini qo'shish.

O'zaro yordam – jamoaning boshqa a'zolariga yordam berishga tayyor bo'lish, ularni qo'llab-quvvatlash.

O'quvchining qiziqishlari va iste'dodlarini aniqlash

O'quvchining qiziqishlari va iste'dodlarini aniqlash - bu ta'lim sohasida muhim jarayon bo'lib, har bir o'quvchining kuchli tomonlarini aniqlash va uning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun sharoit yaratish imkonini beradi. Buni turli usullar yordamida amalga oshirish mumkin, jumladan kuzatish, o'quvchilar va ularning otalari bilan suhbatlar o'tkazish, test sinovlari va turli tadbirlarda ishtirok etish. Bu jarayon o'quvchi haqida ma'lumot to'plash, uni kuzatish va unga turli imkoniyatlar yaratishni o'z ichiga oladi.

O'quvchining qiziqishlarini aniqlash usullari:

So'rovnomalar va testlar - qiziqishlarni aniqlashga qaratilgan so'rovnomalar va testlar o'quvchilarning qaysi sohalarga qiziqishini aniqlashga yordam beradi. Bu testlar rasmiy psixologik testlar yoki o'qituvchi tomonidan tuzilgan oddiy so'rovnomalar bo'lishi mumkin.

Suhbat - o'quvchi bilan samimiy suhbat o'tkazish orqali uning qiziqishlari, orzulari va maqsadlari haqida ma'lumot olish mumkin. Suhbat davomida o'quvchining nimalar bilan shug'ullanishni yoqtirishi, bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi, kelajakda kim bo'lishni xohlashi kabi savollarga javob olish mumkin.

Kuzatuv - o'quvchini darsda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda, tanaffus paytida kuzatish orqali uning qiziqishlari haqida ma'lumot olish mumkin. O'quvchining qaysi fanlarga qiziqishi yuqori, qanday mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi, qaysi mavzularga ko'proq e'tibor qaratadi - bularning barchasi uning qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi.

Ijodiy ishlar tahlili - o'quvchining ijodiy ishlarini (insholar, rasmlar, loyihalar, hunarmandchilik ishlari) tahlil qilish orqali uning qiziqishlari, g'oyalari va dunyoqarashi haqida ma'lumot olish mumkin.

Ota-onalar bilan muloqot - ota-onalar bilan suhbatlashish orqali o'quvchining uyidagi mashg'ulotlari, qiziqishlari, orzulari va maqsadlari haqida ma'lumot olish mumkin. Ota-onalar o'quvchining qaysi to'garaklarga qatnashishni yoqtirishi, qanday kitoblar o'qishi, bo'sh vaqtini qanday o'tkazishi haqida qimmatli ma'lumot berishi mumkin.

O'quvchining iste'dodlarini aniqlash usullari:

Darslardagi faolligi - o'quvchining darslardagi faolligi, savollarga bergan javoblari, topshiriqlarni bajarish tezligi va sifati uning qobiliyatlari haqida ma'lumot beradi.

Musobaqalarda ishtirok etishi - o'quvchining fan olimpiadalarida, sport musobaqalarida, ijodiy tanlovlarda ishtirok etishi uning qobiliyatlari va iste'dodlarini namoyon etadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar - o'quvchining to'garaklar, seksiyalar va boshqa sinfdan tashqari mashg'ulotlardagi ishtiroki uning qobiliyatlari va iste'dodlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Maxsus topshiriqlar berish - o'quvchining qobiliyatlarini aniqlash uchun unga maxsus topshiriqlar berish mumkin. Masalan, matematik qobiliyatini aniqlash uchun murakkab masalalar yechish, adabiy qobiliyatini aniqlash uchun insho yozish, ijodiy qobiliyatini aniqlash uchun rasm chizish yoki hunarmandchilik bilan shug'ullanish taklif etilishi mumkin.

Psixologik testlar – iste’dodni aniqlashga qaratilgan psixologik testlar o’quvchining intellektual qobiliyatlarini, ijodiy qobiliyatlarini va shaxsiy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Bu testlarni malakali psixolog o’tkazishi va tahlil qilishi kerak.

Qiziqishlar va iste'dodlarni aniqlashda e'tiborga olish lozim bo'lgan jihatlar:

Individual yondashuv – har bir o’quvchining o’ziga xos qiziqishlari va iste’dodlari borligini unutmaslik kerak.

Doimiylik – qiziqishlar va iste’dodlar vaqt o’tishi bilan o’zgarishi mumkin. Shuning uchun o’quvchini muntazam ravishda kuzatib borish va unga yangi imkoniyatlar yaratish lozim.

Xolislik – o’quvchining qiziqishlari va iste’dodlarini baholashda xolis bo’lish, uning shaxsiy xususiyatlarini, oilaviy sharoitini va boshqa omillarni hisobga olish kerak.

O’quvchining fikri – o’quvchining o’zi qaysi sohalarga qiziqishi, qanday qobiliyatlarga ega ekanligi haqidagi fikri muhim ahamiyatga ega.

Mahoratni shakllantirishda o’qituvchining roli

Mahoratni shakllantirishda o’qituvchining roli beqiyosdir. O’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o’quvchilarga kerakli ko’nikmalarni egallashda yordam beruvchi, ularning iste’dodlarini kashf etishda yo’l ko’rsatuvchi murabbiydir. O’qituvchi o’qish uchun sharoit yaratadi, yangi tushunchalarni tushuntiradi va bolalarga materialni o’zlashtirishga yordam beradi. U ta’lim jarayonida o’quvchilarga yo’nalish beruvchi va ularni qo’llab-quvvatlovchi ustoz rolini o’ynaydi.

O'qituvchining mahoratlarni shakllantirishdagi roli - o'qitish uchun sharoit yaratish, bilim berish, ularni amalda qo'llashni o'rgatish, shuningdek, muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuv va o'zini namoyon qilish uchun zarur bo'lgan mahoratlarni rivojlantirishdan iborat. O'qituvchi shunchaki ma'lumot manbai emas, balki murabbiy va ilhomlantiruvchidir.

O'qituvchining mahoratni shakllantirishdagi asosiy vazifalari:

1. Mahoratga yo'naltirilgan ta'lim - o'qituvchi darslarni faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanmasdan, o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan holda tashkil qilishi kerak. Dars jarayonida interaktiv usullardan, guruhli ishlardan, amaliy topshiriqlardan, loyihalardan foydalanish o'quvchilarda mahoratni shakllantirishga yordam beradi.

2. Talablarga moslashuvchanlik - o'qituvchi zamonaviy mehnat bozorining talablarini inobatga olgan holda o'quvchilarida kerakli mahoratlarni rivojlantirishi kerak. Texnologiyalar, kommunikatsiya, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, jamoada ishlash kabi mahoratlar bugungi kunda juda muhim.

3. Individual yondashuv - har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlari va qiziqishlari borligini hisobga olgan holda, o'qituvchi ularga moslashtirilgan ta'lim berishi, ularning iste'dodlarini rivojlantirishga yordam berishi kerak.

4. Rag'batlantirish va motivatsiya - o'qituvchi o'quvchilarni yangi ko'nikmalarni o'rganishga rag'batlantirishi, ularning muvaffaqiyatlarini nishonlashi va xatolardan saboq olishga yordam berishi kerak. O'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantirish muhim.

5. Baholash - o'qituvchi o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki ularning ko'nikma va malakalarini ham baholashi kerak. Baholash jarayonida formativ baholash usullaridan foydalanish, o'quvchilarga o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

6. O'rnak bo'lish - o'qituvchi o'zi ham kerakli mahoratlarga ega bo'lishi va ularni namoyish etishi kerak. O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida texnologiyalardan foydalanishi, muloqotda ochiq va samimiy bo'lishi, muammolarni ijodiy yechishga harakat qilishi kerak.

7. Hamkorlik - o'qituvchi ota-onalar, hamkasblar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikda ishlashi, o'quvchilar uchun mahoratni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar tashkil qilishi kerak.

8. O'z ustida ishlash - o'qituvchi doimo o'z bilimini va ko'nikmalarini oshirib borishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o'rganishi va ularni amaliyotga tatbiq etishi kerak.

O'qituvchi mahoratni shakllantirishda quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:

- + Loyiha asosidagi ta'lim – bunda o'quvchilar real hayotdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan loyihalar ustida ishlashadi.
- + Muammoli ta'lim – o'quvchilar murakkab muammolarni hal qilish orqali bilim olishadi.
- + Simulyatsiyalar va rolli o'yinlar – o'quvchilar real hayotdagi vaziyatlarni modellashtirish orqali ko'nikmalarini rivojlantirishadi.
- + Stajirovka va amaliyot – o'quvchilar korxonalarda yoki tashkilotlarda amaliyot o'tash orqali real ish muhiti bilan tanishishadi va kerakli ko'nikmalarga ega bo'lishadi.
- + Master-klasslar va seminarlar – mutaxassislar tomonidan o'tkaziladigan master-klasslar va seminarlar o'quvchilarga yangi ko'nikmalarni o'rganishga yordam beradi.
- + Onlayn kurslar va resurslar – o'quvchilar internet orqali turli xil onlayn kurslarda o'qishlari va qo'shimcha ma'lumot olishlari mumkin.

O'qituvchining mahoratni shakllantirishdagi roli nafaqat o'quvchilarning bilimli bo'lishiga, balki ularning kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilar bu mas'uliyatni to'liq anglagan holda, o'z kasbiy faoliyatlariga ijodiy yondashishlari kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchisi qanday asosiy yo'nalishlarda rivojlanadi?
2. O'quv faoliyatining asosiy xususiyatlari haqida tushuncha bering.
3. O'qituvchining mahoratni shakllantirishdagi vazifalari qanday?
4. O'quvchining iste'dodlarini aniqlashning qanday usullari mavjud?
5. Ijtimoiy moslashuv deganda nimani tushunasiz?
6. Ijtimoiy moslashuvni ta'minlovchi asosiy ko'nikmalar.
7. Psixologik testlar nimaga yordam beradi?
8. O'quvchining bilim darajasi deganda nimani tushinasiz?

Topshiriq:

3–4 kishilik guruhlarda quyidagi mini-loyihani bajaring:

“Yangi o'quvchining sinfga moslashuvi uchun 5 bosqichli reja tuzing”

1. Sinfdoshlar bilan tanishtirish;
2. Hamkorlikdagi o'yinlar;
3. Rag'batlantirish tizimi;
4. O'qituvchi va ota-ona hamkorligi;
5. Natijani kuzatish va tahlil qilish.

4- Mavzu: Boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik faoliyatiga kirishi

Reja:

1. Pedagogik faoliyat tushunchasi.
2. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga kirish bosqichlari.
3. O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanishi.
4. Sifatli ta'lim uchun pedagogning roli.
5. Ta'limdagi innovatsiyalarni joriy etish.

Tayanch iboralar: pedagogik faoliyat, ta'lim, o'qituvchi, kasbiy faoliyat, ish sifati, pedagog vazifasi, rivojlanish, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, tajriba, innovatsion yondashuv

Pedagogik faoliyat tushunchasi

Pedagogik faoliyat – bu ijtimoiy faoliyatning o'ziga xos turi bo'lib, u kattalar avlodining madaniy-tarixiy tajribasini kichik avlodga yetkazish, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish hamda jamiyatda ma'lum ijtimoiy rollarni bojarishga tayyorlashga qaratilgan.

Pedagogik faoliyat – bu tarbiyachining tarbiyalanuvchi yoki o'quvchiga nisbatan tarbiyalovchi va o'qituvchi ta'siri bo'lib, bu ta'sir shaxsiy, intellektual va amaliy rivojlanishga yo'naltirilgan, shu bilan birga uning o'zini o'zi rivojlantirishi va takomillashtirishining asosi hisoblanadi.

Pedagogik faoliyat subyektlari: pedagoglar, tarbiyalanuvchilar, ularning qonuniy vakillari

- ✚ Pedagogik faoliyat maqsadi – insonni madaniyat qadriyatlariga jalb qilish, har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish.
- ✚ Pedagogik faoliyat predmeti – individning har tomonlama rivojlanishi (intellektual, jismoniy, psixik va boshqalar)
- ✚ Pedagogik faoliyat vositalari – pedagogik jarayon mazmuni, axborot tashuvchilari va boshqalar.
- ✚ Pedagogik faoliyat natijasi – tarbiyalanuvchilarning rivojlanishi (tasavvurlar, ko'nikmalar, malakalar, kompetensiyalar, shaxsiy fazilatlar)

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga kirish bosqichlari

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatga kirishi — bu o'qituvchilik kasbini tanlagan shaxsning amaliy pedagogik ishga kirishish

jarayonidir. Bu jarayon nafaqat nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashni, balki maktab muhitiga moslashishni, o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqotni ham o'z ichiga oladi.

Quyida bu jarayonning asosiy bosqichlari va xususiyatlari keltirilgan:

1. *Kasbiy faoliyatga kirish bosqichlari*

Kasbni tanlash va unga tayyorgarlik – pedagogika yo'nalishida oliy ma'lumot olish, amaliyot o'tash, nazariy bilimlar bazasini shakllantirishdir.

Ilk ish joyiga moslashuv – ya'ni mehnat jamoasi, maktab madaniyati va ta'lim tizimiga moslashish.

Amaliy faoliyatni boshlash – bunda darslarni rejalashtirish, sinf boshqaruvi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish nazarda tutiladi.

2. *Boshlang'ich o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari*

- ✚ Dastlabki sinflarda dars berish uchun zarur bo'lgan metodik, psixologik va pedagogik bilimlar.
- ✚ Shaxslararo muloqot, sabr-toqat va mehribonlik kabi insoniy fazilatlar.
- ✚ O'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, samarali dars metodlarini qo'llash.

3. *Muammolar va ularni yengib o'tish*

Kasbiy tajribaning yetishmasligi – bu ko'plab yangi mutaxassislar duch keladigan muammo. Bu o'z ta'sirini turli sohalarda ko'rsatishi mumkin.

Kasbiy tajribaning yetishmasligi oqibatlari:

Kasbiy tajriba shaxsning mehnat bozorida muvaffaqiyat qozonishi va o'z sohasida barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Tajribaning yetishmasligi esa yosh mutaxassislar yoki yangi ish boshlayotgan shaxslar uchun bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu oqibatlar nafaqat shaxsning karyerasiga,

balki uning psixologik holati va ijtimoiy integratsiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Quyida kasbiy tajribaning yetishmasligining asosiy oqibatlari va ularning ta'siri tahlil qilinadi.

Kasbiy tajribaning yetishmasligining oqibatlari

1. Ish topishdagi to'siqlar. Tajribasiz mutaxassislar mehnat bozorida raqobatbardoshlik nuqtai nazaridan qiyinchiliklarga duch keladi. Ko'pgina ish beruvchilar tajribali xodimlarni afzal ko'radi, chunki ular qisqa muddatda ish jarayoniga moslashadi va yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Tajribasiz shaxslar esa ko'pincha dastlabki imkoniyatlardan mahrum bo'ladi, bu ularning ish topish jarayonini uzaytiradi.

2. Ish muhitiga moslashishdagi muammolar. Yangi ishga kirgan tajribasiz xodimlar ish joyidagi tartib-qoidalar, korporativ madaniyat yoki vazifalarni bajarish jarayonlariga moslashishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, amaliy ko'nikmalarning yetishmasligi tufayli ular vazifalarni o'z vaqtida yoki sifatli bajarishda qiynalishi mumkin, bu esa ish beruvchi va xodim o'rtasidagi ishonchni pasaytiradi.

3. O'ziga ishonchning pasayishi. Kasbiy tajribaning yo'qligi xodimda o'z qobiliyatlariga nisbatan shubha va ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Bu holat, ayniqsa, yangi ish muhitida xatolar qilish yoki salbiy fikr-mulohazalarga duch kelish bilan yanada kuchayadi. Natijada, xodim o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqara olmaydi va ish jarayonida faollik ko'rsata olmaydi.

4. Karyera rivojlanishining sekinlashishi. Tajribasiz xodimlar karyera zinapoyasida ko'tarilish uchun qo'shimcha vaqt va resurslar talab qiladi. Ular malaka oshirish kurslari, qo'shimcha o'qish yoki amaliy tajriba to'plash orqali o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishi kerak. Bu jarayon uzoq davom etishi mumkin va ba'zida xodimning motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Ish sifatidagi kamchiliklar. Tajribaning yetishmasligi dastlabki bosqichlarda ishning sifatiga ta'sir qiladi. Tajribasiz xodimlar murakkab vazifalarni bajarishda xatolar qilishi yoki ishni samarasiz bajarishi mumkin. Bu nafaqat xodimning o'ziga, balki tashkilotning umumiy samaradorligiga ham ta'sir qiladi.

Kasbiy tajribaning yetishmasligi bilan bog'liq muammolar zamonaviy mehnat bozori sharoitlarida yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Bugungi kunda iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, raqamli texnologiyalar va global raqobat yangi mutaxassislardan yuqori darajadagi malaka va moslashuvchanlikni talab qilmoqda. Shu sababli, tajribasiz yosh mutaxassislar uchun ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasida ko'proq integratsiya zarur. Masalan, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor qaratish, stajirovka dasturlari va sanoat bilan hamkorlikni kengaytirish tajribasizlik muammosini yumshatishi mumkin.

Bundan tashqari, tajribasiz xodimlarni qo'llab-quvvatlash uchun ish beruvchilar tomonidan maxsus dasturlar joriy etilishi muhimdir. Mentorlik tizimi, masalan, tajribali xodimlarning yangi kelganlarga yo'l-yo'riq ko'rsatishi orqali moslashish jarayonini osonlashtiradi. Shu bilan birga, malaka oshirish kurslari yoki onlayn ta'lim platformalari tajribasiz xodimlarga qisqa muddatda kerakli ko'nikmalarni egallash imkonini beradi. O'zbekistonda, masalan, "Ishga marhamat" kabi davlat dasturlari yoshlarni kasbiy tajriba orttirishga yordam beradi, ammo bu dasturlarni yanada kengaytirish va xilma-xilligini oshirish zarur.

O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanishi

Pedagogning uzluksiz malakasini oshirish (PD) - bu o'qituvchining kasbiy faoliyati davomida bilim, ko'nikma va malaka darajasini muntazam ravishda oshirish jarayonidir. Bu jarayon o'qituvchining shaxsiy o'sishiga, o'qituvchilarning ta'lim sifatini oshirishga va umuman ta'lim sohasini rivojlantirishga yordam beradi.

O'qituvchilarning uzluksiz malakasini oshirish usullari:

Uzluksiz ta'lim kurslari Ta'lim vazirligi tomonidan tashkil etilgan kurslar bo'lib, unda o'qituvchilar o'z bilimlarini yangilashlari va ko'nikmalarga ega bo'lishlari mumkin.

yangi pedagogik usullar.

Seminarlar va konferentsiyalar - professional seminarlar va konferentsiyalarda ishtirok etish o'qituvchilarga yangi materiallar bilan tanishish va tajriba almashish imkonini beradi.

Treninglar - treninglar muloqot, etakchilik, vaqtni boshqarish, muammolarni hal qilish va boshqalar kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Mahorat darslari - tajribali o'qituvchilar tomonidan o'tkaziladigan mahorat darslarida va

mutaxassislar, o'qituvchilar yangi usullarni o'zlashtirib, amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlari mumkin.

O'z ustida mustaqil ish - o'qituvchilar mustaqil ravishda ilmiy adabiyotlarni o'rganishlari, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishlari va amaliyotda qo'llashlari mumkin.

Tajriba almashish - o'qituvchilar hamkasblari bilan tajriba almashishlari, dars rejalarini muhokama qilishlari va yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun birgalikda ishlashlari mumkin.

Mentorlik - tajribali o'qituvchilar yosh o'qituvchilar uchun murabbiy bo'lib, ularning kasbiy faoliyatida

yordam berishi mumkin.

Onlayn resurslar - o'qituvchilar turli xil onlayn kurslarni o'tashlari, vebinarlarda qatnashishlari va ta'lim veb-saytlaridan foydalanishlari mumkin.

Klublar va ilmiy jamiyatlar - o'qituvchilar o'z mutaxassisligi bo'yicha to'garaklar va ilmiy

jamiyatlarga a'zo bo'lishlari va ilmiy tadqiqot ishlari bilan shug'ullanishlari mumkin.

O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanishi (OKR) - bu o'qituvchining butun faoliyati davomida o'z bilimini, ko'nikmalarini va malakasini muntazam ravishda oshirib borish, o'z kasbiy mahoratini takomillashtirib borish jarayonidir. Bu jarayon o'qituvchining shaxsiy o'sishiga, o'quvchilarning ta'lim sifatini yaxshilashga va ta'lim sohasining rivojlanishiga hissa qo'shadi.

O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanish usullari:

Malaka oshirish kurslari - ta'lim vazirligi tomonidan tashkil etiladigan malaka oshirish kurslarida o'qituvchilar o'z bilimini yangilashlari va yangi pedagogik usullarni o'rganishlari mumkin.

Seminarlar va konferensiyalar - o'qituvchilar o'z sohalaridagi seminarlarda va konferensiyalarda qatnashib, yangi ma'lumotlar bilan tanishishlari, tajriba almashishlari mumkin.

Treninglar - treninglar o'qituvchilarga o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga, masalan, muloqot qilish, liderlik, vaqtni boshqarish, muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni o'rganishga yordam beradi.

Master-klasslar - tajribali o'qituvchilar va mutaxassislar tomonidan o'tkaziladigan master-klasslarda o'qituvchilar yangi usullarni o'rganishlari va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlari mumkin.

O'z ustida mustaqil ishlash - o'qituvchilar o'z ustilarida mustaqil ishlashlari, ilmiy adabiyotlarni o'qishlari, yangi pedagogik texnologiyalarni o'rganishlari va ularni amaliyotga tatbiq etishlari mumkin.

Tajriba almashish - o'qituvchilar o'z tajribalarini hamkasblari bilan almashishlari, dars ishlanmalarini muhokama qilishlari, muammolarni birgalikda hal qilishlari mumkin.

Mentorlik - tajribali o'qituvchilar yosh o'qituvchilarga mentorlik qilishlari, ularga o'z kasbiy faoliyatida yordam berishlari mumkin.

Onlayn resurslar - o'qituvchilar internet orqali turli xil onlayn kurslarda o'qishlari, vebinarlarda qatnashishlari, ta'limiy saytlardan ma'lumot olishlari mumkin.

To'garaklar va ilmiy jamiyatlar - o'qituvchilar o'z sohalari bo'yicha to'garaklarga va ilmiy jamiyatlarga a'zo bo'lishlari, ilmiy tadqiqotlar olib borishlari mumkin.

O'qituvchining doimiy kasbiy rivojlanishi muhimligi:

Bilim va texnologiyalarning tez o'zgarishi – dunyo doimiy ravishda o'zgarib turadi, yangi texnologiyalar, pedagogik usullar va ilmiy kashfiyotlar paydo bo'ladi. O'qituvchi ushbu o'zgarishlarga moslashish va zamonaviy talablarga javob beradigan ta'lim berish uchun doimiy ravishda o'z bilimini yangilab turishi kerak.

O'quvchilarning ehtiyojlari – zamonaviy o'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlari avvalgidan farq qiladi. O'qituvchi ularning ehtiyojlarini qondirish va ularga qiziqarli bo'lgan ta'lim berish uchun yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishi kerak.

Ta'lim sifatini oshirish – o'qituvchining kasbiy mahorati qanchalik yuqori bo'lsa, o'quvchilarning bilim olish darajasi shunchalik yaxshi bo'ladi. Doimiy kasbiy rivojlanish o'qituvchiga samarali ta'lim berishga yordam beradi.

Kasbiy o'sish – doimiy kasbiy rivojlanish o'qituvchiga yangi lavozimlarga erishishga, o'z sohasida yetakchi bo'lishga va o'z ishidan qoniqish hosil qilishga yordam beradi.

Innovatsion yondashuv – doimiy kasbiy rivojlanish o'qituvchilarni ta'lim jarayoniga yangi innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishga undaydi.

Sifatli ta'lim uchun pedagogning roli

Pedagog sifatli ta'limni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, u bilim yo'l boshchisi, o'quv jarayonining moderatori va o'quvchilarning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratuvchidir. Uning asosiy vazifalari o'quv faoliyatini tashkil etish, mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Pedagogning asosiy vazifasi - har bir o'quvchining o'ziga xosligini ochish uchun sharoit yaratish, unga o'qishda, muloqotda, jamoa bilan birgalikdagi faoliyatida o'zini namoyon qilishga yordam berishdir. O'quvchilar darsda o'zlarini qulay his qilishlari kerak.

Pedagogning sifatli ta'limga qo'shadigan asosiy hissasi quyidagilardan iborat:

1. *Bilim va ko'nikmalarni yetkazish:*

Chuqur bilim – pedagog o'z fani bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi, so'nggi yutuqlar va o'zgarishlardan xabardor bo'lishi kerak.

Tushunarli tushuntirish – pedagog murakkab tushunchalarni o'quvchilar tushunadigan tilda tushuntira olishi, misollar va amaliyotlar bilan bog'lay olishi kerak.

Ko'nikmalarni shakllantirish - pedagog o'quvchilarga nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki ularni amalda qo'llash, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishi kerak.

2. O'quv jarayonini tashkil etish:

Qiziqarli darslar - pedagog darslarni qiziqarli, interaktiv va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etishi kerak.

Moslashtirilgan ta'lim - pedagog har bir o'quvchining individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini hisobga olib, ularga moslashtirilgan ta'lim berishi kerak.

Innovatsion usullar: Pedagog ta'lim jarayoniga yangi innovatsion usullarni (masalan, loyihalar, o'yinlar, texnologiyalar) tatbiq etishi, ularning samaradorligini baholashi kerak.

Baholash – pedagog o'quvchilarning bilimini muntazam ravishda baholashi, ularga konstruktiv feedback berishi va o'z o'qitish usullarini takomillashtirishi kerak.

Sharoit yaratish - pedagog o'quvchilarning bilim olishi, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishi va o'zlarini qulay his qilishi uchun qulay sharoit yaratishi kerak.

3. Tarbiyaviy rol:

Axloqiy namuna - pedagog o'z xulq-atvori, munosabati va qadriyatlari bilan o'quvchilarga axloqiy namuna bo'lishi kerak.

Hurmat va toqatlilik - pedagog o'quvchilarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, ularning fikrlarini qadrlashi, turli madaniyatlarga toqatlilikni o'rgatishi kerak.

Vatanparvarlik ruhida tarbiyalash - pedagog o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi, ularda o'z yurtiga muhabbat, sadoqat va mas'uliyat hissini uyg'otishi kerak.

4. Shaxsiy rivojlanish:

Doimiy o'rganish - pedagog o'z sohasida doimo yangiliklarni o'rganishi, o'z malakasini oshirishi va o'z kasbiy mahoratini takomillashtirib borishi kerak.

O'zini baholash - pedagog o'z o'qitish usullarini, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilishi, o'zini o'zi baholashi va o'z ustida ishlashi kerak.

Hamkorlik – pedagog hamkasblari, ota-onalar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikda ishlashi, ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shishi kerak.

5. Ilhomlantirish:

Ishonch uyg'otish – pedagog o'quvchilarga o'z qobiliyatlariga ishonch uyg'otishi, ularni maqsadlarga erishishga ilhomlantirishi kerak.

Qiziqish uyg'otish - pedagog o'quvchilarda fanga, bilim olishga va o'rganishga qiziqish uyg'otishi kerak.

Motivatsiya berish - pedagog o'quvchilarga doimo motivatsiya berib turishi, ularni rag'batlantirishi va qo'llab-quvvatlashi kerak.

Sifatli ta'lim pedagogning bilimdonligi, mahorati, shaxsiy fazilatlar va o'quvchilarga bo'lgan muhabbati bilan belgilanadi. Pedagogning o'z kasbiga sodiqligi, o'quvchilarga mehr-oqibati va doimiy o'z ustida ishlashi sifatli ta'limning asosi hisoblanadi.

Ta'limdagi innovatsiyalarni joriy etish

Ta'limdagi innovatsion faoliyat ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin. Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Topshiriq:

Yangi ish boshlayotgan o'qituvchi dars jarayonida qanday xatolarga yo'l qo'yishi mumkin?

5 ta keng tarqalgan muammoni yozing.

Har bir muammo uchun yechim (tavsiya) bering.

5- Mavzu: Didaktika va ta'lim nazariyasi

Reja:

1. Didaktika tushunchasi, maqsadi va vazifalari.
2. Didaktikaning asosiy kategoriyalari.
3. Didaktik tamoyillar.
4. Zamonaviy didaktikaning asosiy yo'nalishlari.
5. Ta'lim nazariyasi tushunchasi va ahamiyati.
6. Asosiy ta'lim nazariyalari.

Tayanch iboralar: didaktika, maqsad va vazifa, ta'lim tizimi, kategoriyalar, ta'lim nazariyasi, o'qituvchi, natija, o'quvchi, Skinner, Pavlov, Vigotskiy, Bruner, Piaget

Didaktika tushunchasi, maqsadi va vazifalari

Didaktika - bu pedagogikaning bir bo'limi bo'lib, ta'lim va o'qitish nazariyasi va amaliyotini o'rganadi. U bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish qonuniyatlari bilan shug'ullanadi, ta'lim mazmuni va tuzilishini, shuningdek, o'qitish usullari, texnikalari va vositalarini belgilaydi. U ta'lim jarayonining qonuniyatlari, tamoyillari, mazmuni, usullari, shakllari va vositalarini tadqiq qiladi.

Didaktikaning maqsadi:

Didaktikaning asosiy maqsadi - ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish orqali ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashdir.

Didaktikaning vazifalari:

1. Ta'limning qonuniyatlarini o'rganish – ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini, ta'sir etuvchi omillarni va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash.
2. Ta'limning maqsadlarini aniqlash – jamiyatning ehtiyojlari, o'quvchilarning imkoniyatlari va ta'limning qadriyatlariga asoslangan holda ta'lim maqsadlarini belgilash.

3. Ta'lim mazmunini belgilash – ta'lim maqsadlariga muvofiq ravishda o'quv fanlarining tarkibi, hajmi va tartibini aniqlash. O'quv dasturlari va qo'llanmalarini ishlab chiqish.

4. Ta'lim usullari va vositalarini ishlab chiqish - o'quvchilarning bilim olishini, ko'nikma va malakalarni egallashini ta'minlaydigan samarali usullar va vositalarni aniqlash va yaratish.

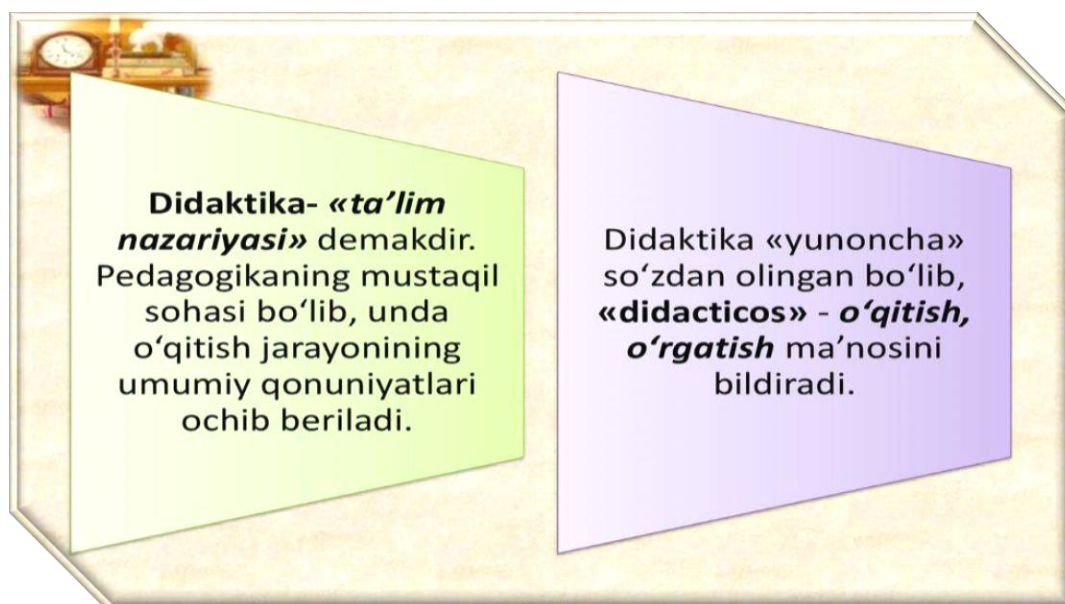
5. Ta'lim shakllarini takomillashtirish - dars, seminar, laboratoriya ishi, ekskursiya kabi ta'lim shakllarining samaradorligini oshirish yo'llarini izlash.

6. Ta'lim jarayonini tashkil etish tamoyillarini aniqlash - ta'lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishning asosiy qoidalarini belgilash.

7. Ta'lim jarayonini baholash - o'quvchilarning bilim darajasini, ko'nikma va malakalarini baholashning ob'ektiv va adolatli usullarini ishlab chiqish.

8. O'qituvchining faoliyatini takomillashtirish - o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish.

9. Ta'lim tizimini takomillashtirish - ta'limning turli bosqichlari (maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim) o'rtasida uzviylikni ta'minlash, ta'lim sifatini oshirish.

Qisqacha aytganda, didaktika ta'limning nazariy va amaliy masalalarini o'rganuvchi fan bo'lib, uning maqsadi - ta'limni samarali tashkil etish va o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashdir. Didaktikaning vazifalari ta'limning qonuniyatlarini aniqlashdan tortib, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishgacha bo'lgan keng qamrovli masalalarni o'z ichiga oladi.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari

Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat:

1. *Ta'lim (o'qitish):*

✚ Ta'lim - bu o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga bilim berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish va shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan maqsadli, uyushtirilgan jarayon. Bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligida amalga oshiriladigan ikki tomonlama faoliyatdir.

2. *O'qish (ta'lim olish):*

✚ O'qish - bu o'quvchining bilim olishga, ko'nikma va malakalarni egallashga, o'zining shaxsiy rivojlanishiga qaratilgan faoliyati. Bu o'quvchining o'z ustida ishlashi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi va intilishi bilan belgilanadi.

3. *Ta'lim maqsadi:*

✚ Ta'lim maqsadi - bu ta'lim jarayonining kutilayotgan natijasi, o'quvchilarning qanday bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi, qanday shaxsiy fazilatlarni shakllantirishi kerakligi. Ta'lim maqsadlari jamiyatning ehtiyojlari, o'quvchilarning imkoniyatlari va ta'limning qadriyatlariga asoslangan holda belgilanadi.

4. *Ta'lim mazmuni:*

✚ Ta'lim mazmuni - bu o'quvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan bilimlar, tushunchalar, qoidalar, qonunlar, faktlar, nazariyalar va boshqa ma'lumotlarning yig'indisi. Ta'lim mazmuni o'quv dasturlarida, darsliklarda, o'quv qo'llanmalarida va boshqa o'quv materiallarida aks etadi.

5. *Ta'lim usullari:*

✚ Ta'lim usullari - bu o'qituvchi o'quvchilarning bilim olishini ta'minlash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning faolligini oshirish uchun foydalanadigan usullar, yo'llar va vositalar. Ta'lim usullariga suhbat, ma'ruza, munozara, namoyish, amaliy mashq, laboratoriya ishi, loyiha, o'yin va boshqalar kiradi.

6. *Ta'lim vositalari:*

✚ Ta'lim vositalari - bu o'quv jarayonida foydalaniladigan materiallar, asboblari, jihozlar va texnologiyalar. Ta'lim vositalariga darsliklar, o'quv

qo'llanmalari, xaritalar, jadvallar, rasmlar, modellar, kompyuterlar, proyektorlar, interaktiv doskalar va boshqalar kiradi.

7. *Ta'lim shakllari:*

✚ Ta'lim shakllari - bu o'quv jarayonining tashkiliy tuzilishi, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro munosabatlari shakli. Ta'lim shakllariga dars, seminar, laboratoriya ishi, ekskursiya, konferensiya, to'garak, individual mashg'ulot va boshqalar kiradi.

8. *O'qituvchi:*

✚ O'qituvchi - bu ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchisi, o'quvchilarga bilim beruvchi, ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi, ularning rivojlanishiga yordam beruvchi shaxs. O'qituvchi pedagogik mahoratga, chuqur bilimga, o'quvchilarga bo'lgan mehr-oqibatga va kasbiy mas'uliyatga ega bo'lishi kerak.

9. *O'quvchi:*

✚ O'quvchi - bu ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchisi, bilim oluvchi, o'zini rivojlantiruvchi shaxs. O'quvchi bilim olishga intilishi, faol bo'lishi, o'z ustida ishlashi va o'zini takomillashtirishi kerak.

10. *Ta'lim natijasi:*

✚ Ta'lim natijasi - bu ta'lim jarayonining oxirida o'quvchilarning erishgan yutuqlari, bilim darajasi, ko'nikma va malakalari, shaxsiy fazilatlar. Ta'lim natijalari testlar, imtihonlar, loyihalar, amaliy ishlar va boshqa baholash usullari orqali aniqlanadi.

Ushbu kategoriyalar didaktikaning asosiy tushunchalari bo'lib, ta'lim jarayonini tahlil qilish, loyihalashtirish va amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Didaktik tamoyillar

Didaktik tamoyillar - bu ta'lim jarayonini tashkil etish va amalga oshirishda o'qituvchilar tomonidan rioya qilinishi zarur bo'lgan asosiy qoidalar va talablar. Ular ta'limning samaradorligini oshirishga va o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Asosiy didaktik tamoyillar:

1. *Ilmiylik tamoyili:*

✚ Ta'lim mazmuni zamonaviy fanning yutuqlariga asoslangan bo'lishi, ishonchli va tekshirilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. O'quvchilar tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining qonuniyatlari haqida ilmiy asoslangan bilimlarni egallashlari kerak.

2. *Onglilik va faollik tamoyili:*

✚ O'quvchilar o'rganilayotgan materialni ongli ravishda qabul qilishlari, uning mohiyatini tushunishlari va amaliyotda qo'llay olishlari kerak. O'quvchilar ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlari, savollar berishlari, munozaralarda qatnashishlari, o'z fikrlarini bildirishlari va mustaqil ravishda bilim olishga harakat qilishlari kerak.

3. *Sistemalilik va izchillik tamoyili:*

✚ Ta'lim mazmuni ma'lum bir tizimga asoslangan bo'lishi, o'quv materiallari mantiqiy tartibda joylashtirilishi va o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak. O'quvchilar oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, konkrettan abstraktga qarab bilim olishlari kerak.

4. *Ko'rsatmalilik tamoyili:*

✚ O'quv materialini o'quvchilarga yetkazishda ko'rgazmali vositalardan (rasmlar, jadvallar, modellar, videofilmlar) foydalanish kerak. Ko'rgazmali vositalar o'quvchilarga o'rganilayotgan ob'ektlar, hodisalar va jarayonlar haqida aniq tasavvurga ega bo'lishga yordam beradi.

5. *Mustahkamlik tamoyili:*

✚ O'quvchilarning olgan bilimlari, ko'nikmalari va malakalari uzoq vaqt davomida xotirasida saqlanib qolishi kerak. Buning uchun o'rganilgan materialni takrorlash, mustahkamlash, amaliyotda qo'llash va boshqa fanlar bilan bog'lash zarur.

6. *Individual yondashuv tamoyili:*

✚ Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini (qobiliyatlari, qiziqishlari, temperamentlari, o'zlashtirish tezligi va h.k.) hisobga olish kerak. O'quvchilarga ularning individual ehtiyojlariga mos keladigan topshiriqlar, mashqlar va materiallar berish kerak.

7. *O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili:*

✚ Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning yoshiga mos usullardan, metodlardan va materiallardan foydalanish zarur. Har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini hisobga olib, ularga moslashtirilgan ta'lim berish lozim.

8. *Tarbiyaviy ta'lim tamoyili:*

✚ Ta'lim jarayoni o'quvchilarda axloqiy, estetik, ekologik va boshqa ijobiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. O'quvchilar vatanparvarlik ruhida, insonparvarlik g'oyalari asosida, o'z milliy madaniyatiga hurmat bilan tarbiyalanishlari kerak.

9. *Hayot bilan bog'liqlik tamoyili:*

✚ Ta'lim mazmuni o'quvchilarning kundalik hayoti bilan, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lishi kerak. O'quvchilar olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishlari, real hayotdagi muammolarni hal qilishda foydalana olishlari kerak.

Zamonaviy didaktikaning asosiy yo'nalishlari

Zamonaviy didaktika ta'lim sohasidagi o'zgarishlar va rivojlanishlar natijasida shakllangan yangi yondashuvlar va yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Ushbu yo'nalishlar ta'limning interaktivligini, o'quvchilarning faolligini, individual ehtiyojlarini va real hayot bilan bog'liqligini ta'minlashga qaratilgan.

Zamonaviy didaktikaning asosiy yo'nalishlari:

1. Muammo asosidagi ta'lim (Problem-Based Learning) – bu ta'lim usuli o'quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga jalb qilishga asoslangan. O'quvchilar muammolarni mustaqil ravishda tahlil qilish, yechim topish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash orqali o'rganadilar. O'qituvchi muammoni taqdim etadi va o'quvchilarni yo'naltiradi, ammo tayyor javob bermaydi.

2. Loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning) – bu ta'lim usuli o'quvchilarni uzoq muddatli loyihalar ustida ishlashga jalb qilishga asoslangan. O'quvchilar loyihani rejalashtirish, amalga oshirish va taqdimot qilish orqali bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. Loyiha real hayot bilan bog'liq bo'lishi, o'quvchilarning qiziqishlariga mos kelishi va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi kerak.

3. Individual ta'lim (Personalized Learning) – bu ta'lim usuli har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari va o'zlashtirish tezligiga moslashtirilgan ta'lim berishga asoslangan. Ta'lim dasturlari, usullari va vositalari har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanadi. O'qituvchi o'quvchilarning bilim olish jarayonini kuzatib boradi, ularga yordam beradi va ularning muvaffaqiyatlarini nishonlaydi.

4. Masofaviy ta'lim (Distance Learning) – bu ta'lim usuli o'quvchilarning geografik joylashuvi, vaqti yoki sog'lig'i sababli an'anaviy ta'lim olish imkoniyati bo'lmagan sharoitlarda ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. Ta'lim internet, video konferensiyalar, onlayn platformalar va boshqa texnologiyalar orqali amalga oshiriladi. Masofaviy ta'lim o'quvchilarga o'zlariga qulay vaqtda va joyda ta'lim olish imkoniyatini beradi.

5. Aylanma sinf (Flipped Classroom) – bu ta'lim usulida an'anaviy darsning tuzilishi o'zgartiriladi. O'quvchilar yangi materialni uyda, video darslar, maqolalar yoki boshqa resurslar orqali o'rganadilar. Dars vaqti o'quvchilarning tushunmagan savollariga javob berishga, amaliy mashg'ulotlar o'tkazishga va loyihalar ustida ishlashga sarflanadi.

6. O'yinlashtirish (Gamification) – bu ta'lim usuli o'yin elementlaridan (ballar, reytinglar, mukofotlar) o'quv jarayonini qiziqarliroq va motivatsion qilish uchun foydalanadi. O'quvchilar topshiriqlarni bajarish, testlardan o'tish va boshqa faoliyatlar uchun ball to'playdilar va o'zlarining natijalarini boshqa o'quvchilar bilan solishtiradilar.

7. Integratsiyalashgan ta'lim (Integrated Learning) – bu ta'lim usuli turli fanlar va mavzular o'rtasida bog'liqlik o'rnatishga asoslangan. O'quvchilar bilimning yaxlit tizimini shakllantirishga, real hayot bilan bog'liq bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishga va muammolarni kompleks yechishga o'rganadilar.

8. STEAM ta'lim (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) – bu ta'lim usuli fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini integratsiyalashgan holda o'qitishga qaratilgan. O'quvchilar ijodiy, tanqidiy va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

9. Inklyuziv ta'lim (Inclusive Education) – bu ta'lim usuli barcha bolalarning, shu jumladan, nogironligi bo'lgan bolalarning ham teng huquqli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan. Maktablar barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda inklyuziv muhit yaratishlari, ta'lim dasturlarini va usullarini moslashtirishlari kerak.

Ta'lim nazariyasi tushunchasi va ahamiyati

Ta'lim nazariyasi - bu ta'lim jarayonini tushuntirish, tahlil qilish, baholash va prognoz qilishga qaratilgan o'zaro bog'liq g'oyalar, tamoyillar va modellar tizimidir. U ta'limning maqsadi, mazmuni, usullari va natijalariga oid savollarga javob berishga harakat qiladi. Boshqacha qilib aytganda, ta'lim nazariyasi ta'lim nima uchun, nima, qanday va kim uchun degan savollarga ilmiy asoslangan javoblar beradi. Ta'lim nazariyalari ta'lim sohasida qaror qabul qilish, ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va ta'lim amaliyotini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim nazariyasining ahamiyati:

1. Ta'lim jarayonini tushunish - ta'lim nazariyalari o'qituvchilarga ta'lim jarayonini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ular o'quvchilarning qanday o'rganishlari, ularga nima ta'sir qilishi va qanday qilib samarali ta'lim berish mumkinligi haqida bilim beradi.

2. Oqilona qaror qabul qilish - ta'lim nazariyalari ta'lim sohasida to'g'ri va oqilona qaror qabul qilish uchun asos yaratadi. Ular o'quv dasturlarini tanlash, o'qitish usullarini aniqlash, baholash mezonlarini belgilash va boshqa masalalarda yordam beradi.

3. Samarali o'qitish usullarini tanlash - ta'lim nazariyalari o'qituvchilarga o'quvchilarning ehtiyojlariga va o'quv maqsadlariga mos keladigan eng samarali o'qitish usullarini tanlashga yordam beradi. Ular turli yondashuvlarning afzalliklari va kamchiliklarini tushunishga imkon beradi.

4. Ta'lim amaliyotini takomillashtirish - ta'lim nazariyalari ta'lim amaliyotini tahlil qilish va takomillashtirish uchun asos yaratadi. O'qituvchilar o'z ishlarida nazariy bilimdan foydalanib, o'z faoliyatlarining samaradorligini oshirishlari mumkin.

5. Innovatsion yondashuvlarni joriy etish - ta'lim nazariyalari ta'lim sohasiga yangi innovatsion yondashuvlarni joriy etishga turtki beradi. Ular o'qituvchilarni tajriba o'tkazishga, yangi usullarni sinab ko'rishga va ta'limni yanada samaraliroq qilishga undaydi.

6. Kasbiy o'sish - ta'lim nazariyalarini o'rganish o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga yordam beradi. Ular o'z bilimlarini kengaytirishga, o'z faoliyatlarini tahlil qilishga va o'z kasbiy mahoratlarini takomillashtirishga imkon beradi.

7. Ta'lim tizimini rivojlantirish - ta'lim nazariyalari ta'lim tizimini rivojlantirishga hissa qo'shadi. Ular ta'lim siyosatini ishlab chiqish, ta'lim standartlarini belgilash va ta'lim resurslarini samarali taqsimlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim nazariyasi ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'qituvchilarga ta'lim jarayonini chuqur tushunishga, oqilona qarorlar qabul qilishga, samarali o'qitish usullarini tanlashga, ta'lim amaliyotini takomillashtirishga va kasbiy jihatdan o'sishga yordam beradi. Shuning uchun ta'lim nazariyasini o'rganish har bir o'qituvchi uchun muhim ahamiyatga ega.

Asosiy ta'lim nazariyalari

Asosiy ta'lim nazariyalari quyidagilardan iborat:

1. *Behaviorizm (Xulq-atvor nazariyasi):*

O'qitish - bu o'quvchilarning xatti-harakatlarini rag'batlantirish va jazolash orqali shakllantirish jarayoni. O'quvchilar passiv qabul qiluvchilar bo'lib, ularning xatti-harakatlari tashqi omillar (rag'batlar) orqali boshqariladi.

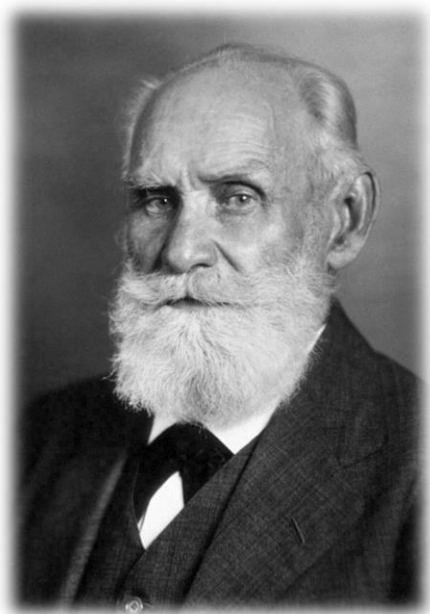
Asosiy vakillari: Ivan Pavlov (klassik shartli refleks), B.F. Skinner (operant shartli refleks).

Afzalliklari: Aniq maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan, o'lchanadigan natijalarga erishish mumkin.

Kamchiliklari: O'quvchilarning ichki motivatsiyasi, ijodkorligi va shaxsiy farqlari e'tiborga olinmaydi.

Ivan Pavlov (klassik shartli refleks):

Ivan Petrovich Pavlov 1849-yil 14-sentyabrda tug'ilgan. 1936-yil 27-fevralda Leningradda vafot etgan. Rus fiziologi, klassik shartlanish bo'yicha ishlari bilan mashhur. Bu nazariya keyinchalik behaviorizm (xulq-atvor nazariyasi) rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

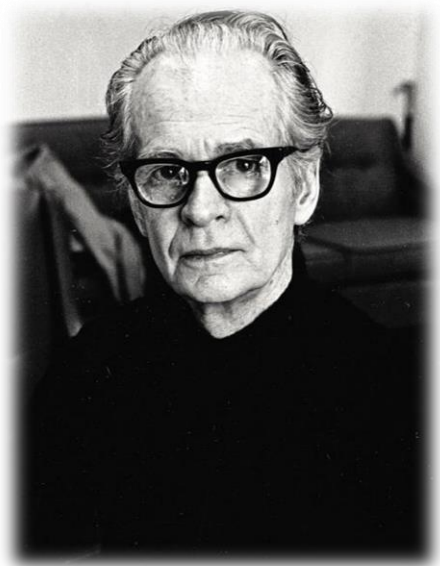

Pavlov o'zi psixolog emas, fiziolog bo'lgan. Ammo uning ishlari behaviorizm asoschilaridan biri bo'lgan John B. Watson va boshqalarga katta ta'sir ko'rsatgan. Behavioristlar inson va hayvon xatti-harakatlarini kuzatiladigan va o'lchanadigan shaklda o'rganishga urg'u beradilar.

Pavlovning shartli reflekslar haqidagi ishlari shuni ko'rsatadiki, xulq-atvor ham o'rganilishi mumkin, ya'ni u tug'ma emas, balki tashqi muhit va tajriba ta'sirida shakllanadi.

B.F. Skinner (operant shartli refleksi):

Burrhus Frederic Skinner (1904-1990) – amerikalik psixolog bo'lib, behaviorizm (xulq-atvor nazariyasi) yo'nalishining eng yetuk vakillaridan biri. U operant shartli refleks nazariyasini ishlab chiqqan.

Skinnerning asosiy g'oyasi – inson yoki hayvonning xatti-harakati uning oqibatlari orqali boshqariladi. Ya'ni, agar biror harakatdan so'ng **mukofot** kelsa – u harakat takrorlanadi, agar **jazolash** bo'lsa – harakat kamayadi yoki butunlay yo'qoladi.

Operant shartli refleks — bu organizmdan ixtiyoriy ravishda yuzaga keladigan xatti-harakat bo'lib, bu harakatga javoban muayyan oqibat (rag'bat yoki jazo) beriladi.

2. Kognitivizm (Bilim olish nazariyasi):

O'qitish - bu o'quvchilarning aqliy jarayonlarini (diqqat, xotira, fikrlash, muammolarni hal qilish) rivojlantirish jarayoni. O'quvchilar aktiv qabul qiluvchilar bo'lib, o'z bilimlarini aqliy jarayonlar orqali quradilar.

Asosiy vakillari: Jean Piaget (bilim olish bosqichlari), Jerome Bruner (kashfiyot orqali o'qitish).

Jean Piaget (bilim olish bosqichlari):

Jean Piaget (1896-1980) - shveysariyalik psixolog va faylasuf bo'lib, u bolalarning kognitiv (bilish) rivojlanishi bo'yicha tadqiqotlari bilan mashhur. Uning nazariyasi rivojlanish psixologiyasi va ta'lim sohalariga katta ta'sir ko'rsatgan. Intelлектning operatsional konsepsiyasi va genetik epistemologiyani yaratgan.

Piaget nazariyasi bolalarning kognitiv rivojlanishini tushunish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi va ta'lim sohasida samarali o'qitish usullarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Jerome Bruner (kashfiyot orqali o'qitish):

Jerome Bruner (1915-2016) – amerikalik psixolog va pedagog, kognitiv jarayonlarni o'rganish sohasidagi eng yirik mutaxassis. Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi prezidenti (1965).

U 1937-yilda Dyuk universitetida bakalavr darajasini va 1941-yilda Garvard universitetida falsafa doktori darajasini olgan. 1952-yildan psixologiya professori.

1960-yildan Garvard universitetida kognitiv jarayonlarni o'rganish markazining asoschisi va hammuallifi.

Kognitiv psixologiya va pedagogik psixologiyada kognitiv o'qitish nazariyasi, shuningdek, ta'lim tarixi va umumiy falsafasini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan.

J. P (1896-1980)

J. B (1915-2016)

Afzalliklari: O'quvchilarning bilim olish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Kamchiliklari: O'quvchilarning shaxsiy farqlari va his-tuyg'ulari e'tiborga olinmaydi, nazariy bilimlarga ko'proq urg'u beriladi.

3. **Konstruktivizm (Qurilish nazariyasi):**

O'qitish - bu o'quvchilarga o'z bilimlarini qurishga yordam berish jarayoni. O'quvchilar o'zlarining avvalgi tajribalari, bilimlariga asoslanib, yangi ma'lumotlarni tushunadilar va integratsiya qiladilar. Ijtimoiy hamkorlik va o'zaro ta'sir bilim olish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Asosiy vakillari: Lev Vygotsky (ijtimoiy-madaniy nazariya), John Dewey (amaliy ta'lim).

Lev Vigotskiy (ijtimoiy-madaniy nazariya):

Lev Semyonovich Vigotskiy (1896-1934) – sovet psixologi va pedagogi bo'lib, u ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi bilan mashhur. Uning nazariyasi bolalarning kognitiv rivojlanishida ijtimoiy o'zaro ta'sir, madaniyat va til muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Vigotskiy nazariyasi bolalarning kognitiv rivojlanishini tushunish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi va ta'lim sohasida samarali o'qitish usullarini ishlab chiqishga yordam beradi. U ta'limning ijtimoiy va madaniy jihatlariga e'tibor qaratadi, bu esa o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga imkon beradi.

John Dewey (amaliy ta'lim):

Jon Dyui (1859-1952) – amerikalik faylasuf, psixolog va ta'lim islohotchisi. U XX asrning birinchi yarmidagi eng ko'zga ko'ringan amerikalik olimlardan biri edi.

Dyui ta'lim faqatgina nazariy bilim olish emas, balki amaliy tajriba orqali o'rganish muhimligini ta'kidlagan.

Jon Dyui ta'limning amaliy jihatlariga e'tibor qaratgan, o'quvchilarning faolligini, mustaqilligini va ijodkorligini rivojlantirishni maqsad qilgan. Uning nazariyasi zamonaviy ta'limga katta ta'sir ko'rsatgan va o'qituvchilarni ta'lim jarayoniga yangi innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishga ilhomlantirmoqda.

Afzalliklari: O'quvchilarning faolligi, mustaqilligi va ijodkorligini rivojlantiradi, real hayot bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

Kamchiliklari: Ta'lim jarayonini rejalashtirish qiyin, o'quvchilarning bilim olishi uchun ko'proq vaqt talab etiladi.

J. D (1859-1952)

L. S. V (1896-1934)

4. *Gumanistik nazariya:*

O'qitish - bu o'quvchilarning shaxsiy o'sishiga, o'z-o'zini anglashiga va o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishiga yordam berish jarayoni. O'quvchilar o'z ta'lim maqsadlarini belgilashda va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishda erkindirlar.

Asosiy vakillari: Abraham Maslow (ehtiyoljar piramidasi)

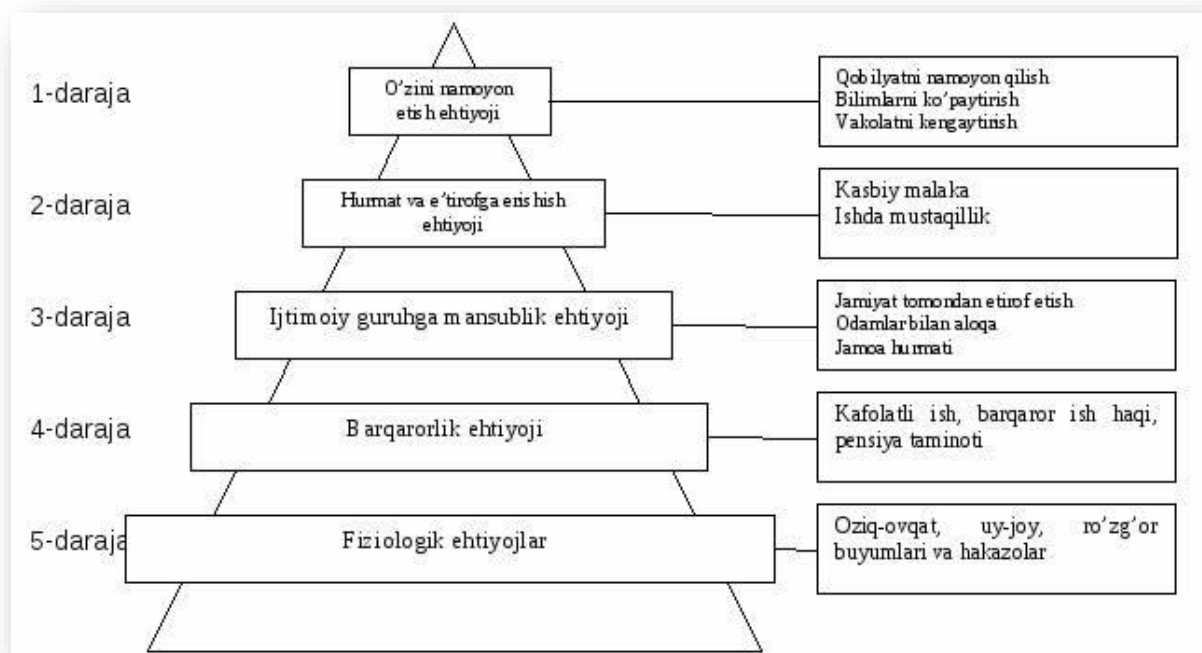
Abraham Maslow (ehtiyoljar piramidasi):

Abraham Xorld Maslou (1908-1970) – amerikalik psixolog bo'lib, u ehtiyoljar ierarxiyasi nazariyasi (ko'pincha "Maslou piramidasi" deb ataladi) bilan mashhur. Bu nazariya inson motivatsiyasini va uning harakatlarini tushuntirishga yordam beradi.

A. X. M. (1908-1970)

Maslou piramidasi inson ehtiyojlarini besh bosqichga bo'lingan piramida shaklida tasvirlaydi. Piramidaning pastki qismida eng asosiy ehtiyojlar joylashgan bo'lib, yuqoriga ko'tarilgan sari ehtiyojlar murakkablashib boradi. Maslouning fikricha, inson yuqori darajadagi ehtiyojlarni qondirishga intilishdan oldin pastki darajadagi ehtiyojlarini qondirishi kerak.

Afzalliklari: O'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ularning motivatsiyasini va qiziqishini uyg'otadi.

Kamchiliklari: Ta'lim jarayonini baholash qiyin, ta'lim mazmuni aniq belgilanmagan.

Nazorat uchun savollar:

1. Didaktika nima?
2. Didaktika qanday vazifalarni bajaradi?
3. Didaktikaning asosiy kategoriyalari nimalardan iborat?
4. Ilmiylik tamoyili nimani anglatadi?
5. Muammo asosidagi ta'limning mohiyati nimada?

6. STEAM ta'limi qaysi fanlarni birlashtiradi?
7. Ta'lim nazariyasining ahamiyati nimada?
8. Asosiy ta'lim nazariyalari qanday?
9. Behaviorizmning asosiy g'oyasi nimadan iborat? Uning vakillari kimlar?
10. Qaysi ta'lim nazariyasi sizning pedagogik qarashlaringizga eng mos keladi? Nima uchun?

Topshiriq:

Quyidagi tushunchalarni jadval ko'rinishida taqqoslan

Tushuncha	Ta'rifi	Asosiy xususiyatlari	Farqlari
Ta'lim			
Tarbiya			
O'qitish			
O'rganish			

6- Mavzu: Ta'lim mazmuni

Reja:

1. Ta'lim mazmuni tushunchasi va mohiyati.
2. Ta'lim mazmuning tarkibiy qismlar va funksiyalari.
3. O'quv reja tushunchasi va tuzilishi.
4. Ta'lim mazmunini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari:
5. O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish jarayoni.

Tayanch iboralar: ta'lim mazmuni, o'quv reja, ta'lim tizimi, jamiyat, vazifalar, tushuncha va mohiyat, funksiyalar, maktab, jamiyat, o'quv qo'llanmasi, shaxs, muassasa

Ta'lim mazmuni tushunchasi va mohiyati

Ta'limning mazmuni uning maqsadidan kelib chiqadi. Ta'limning mazmuni deganda, o'quvchilarning bilish jarayonida egallab olishi lozim bolgan hamda tizimga solingan bilim, malaka va ko'nikmalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi.

Maktablarda beriladigan ta'limning mazmuni tarixiy va sinfiy xususiyatga egadir. Jamiyat tarixiy taraqqiyotining hamma bosqichlarida maktablarda yoshlarga beriladigan ta'limning mazmuni, hajmi o'sha ijtimoiy tizimning iqtisodiy talab va ehtiyojlari, fan va texnika taraqqiyoti darajasi bilan belgilab kelingan.

Ta'lim mazmuni – bu o'quvchilarning bilim olishi, ko'nikma va malakalarni egallashi, shuningdek, shaxs sifatida rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ilmiy bilimlarning, amaliy ko'nikmalarning, ijodiy faoliyat tajribasining, qadriyatli munosabatning tizimlashtirilgan yig'indisidir. Boshqacha qilib aytganda, bu o'quv rejalari, dasturlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalarida aks etgan ma'lumotlardir.

Ta'lim mazmunining mohiyati:

Ta'lim mazmuni ta'limning maqsadlariga erishish uchun xizmat qiladi va quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Ilmiy axborot berish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarga zamonaviy fanning yutuqlari, texnologiyalarning rivojlanishi, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti haqida ilmiy asoslangan ma'lumot beradi.

2. Qadriyatli munosabatni shakllantirish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, ekologik ong, sog'lom turmush tarzi kabi qadriyatli munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

3. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarning intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnatga doir sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

4. Ko'nikma va malakalarni shakllantirish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarga o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash, muammolarni hal qilish, axborotni izlash va qayta ishlash, muloqot qilish kabi muhim ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi.

Qadriyatli munosabatni shakllantirish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, ekologik ong, sog'lom turmush tarzi kabi qadriyatli munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

5. Ijodiy faoliyat tajribasini rivojlantirish: Ta'lim mazmuni o'quvchilarda ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni yaratish, loyihalar ustida ishlash, o'z nuqtai nazarini himoya qilish kabi ijodiy faoliyat tajribasini rivojlantirishga qaratilgan.

Ta'lim mazmuni – bu ta'lim jarayonining asosiy elementlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning bilim olishi, ko'nikma va malakalarni egallashi, shuningdek, shaxs sifatida rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar yig'indisidir. Uning mohiyati – o'quvchilarda zamonaviy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, ijodiy faoliyat tajribasi va

qadriyatli munosabatni shakllantirish orqali ularni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

Ta'lim tizimi sifatida - davlat muassasalari va boshqarish organlarining majmuasi bo'lib ular doirasida insonni tarbiyalash jarayoni amalga oshiriladi.

Ta'lim mazmunining tarkibiy qismlar va funksiyalari

Ta'lim mazmunining tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Bilimlar – bu o'quvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan faktlar, tushunchalar, qoidalar, qonunlar, nazariyalar va boshqa ma'lumotlarning yig'indisi.

Bilim turlari:

✚ Faktik bilimlar: Ma'lumotlar, voqealar, joylar, sanalar, shaxslar va boshqalar. (Masalan, O'zbekiston Respublikasi poytaxti Toshkent shahri)

✚ Tushunchaviy bilimlar: Kategoriyalar, tasniflar, prinsiplar, nazariyalar va modellar. (Masalan, fotosintez jarayoni)

✚ Protseduraviy bilimlar: Qanday qilib biror ishni bajarish, texnikalar, algoritmlar va usullar. (Masalan, tenglamani yechish)

✚ Metakognitiv bilimlar: O'z bilim olish jarayoni haqidagi bilim, qanday qilib o'rganishni bilish. (Masalan, o'zimga eng mos o'qish usuli)

2. Ko'nikmalar – bu bilimni amaliyotda qo'llash, vazifalarni bajarish va muammolarni hal qilish qobiliyati.

Ko'nikma turlari:

✚ Akademik ko'nikmalar: O'qish, yozish, hisoblash, eshitish va gapirish.

✚ Fikrlash ko'nikmalari: Tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish, ijodiy fikrlash.

✚ Ijtimoiy ko'nikmalar: Muloqot qilish, hamkorlik qilish, liderlik qilish, empatiya.

✚ Texnologik ko'nikmalar: Kompyuter savodxonligi, dasturlash, internetdan foydalanish.

3. Malakalar – bu mashq qilish va tajriba orttirish natijasida shakllangan, avtomatlashgan harakatlar. Ko'nikmalar bilan bir qatorda, malakalar biror ishni tez, aniq va samarali bajarish imkonini beradi.

Malaka turlari:

✚ Tez o'qish, xatosiz yozish, tez hisoblash, notiq bo'lish.

✚ Sport turlarida mahorat ko'rsatish, musiqa asbobida chalish.

✚ Mashinani tez va xavfsiz haydash.

4. Tajriba – bu o'quvchilarning ta'lim jarayonida orttirgan shaxsiy kechinmalari, kuzatuvlari va faoliyati natijasidir. U nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki hissiyotlar, munosabatlar va qadriyatlarni ham o'z ichiga oladi.

Tajriba turlari:

- ✚ Muammolarni hal qilish tajribasi, loyiha ustida ishlash tajribasi, tadqiqot olib borish tajribasi.
- ✚ Boshqalar bilan hamkorlik qilish tajribasi, muloqot qilish tajribasi, etakchilik qilish tajribasi.
- ✚ Yangi texnologiyalarni sinab ko'rish tajribasi, ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish tajribasi.

5. Qadriyatlar – bu insonning o'z hayotida muhim deb biladigan narsalari, uning e'tiqodlari va tamoyillari. Ta'lim qadriyatlarni shakllantirishga, axloqiy me'yorlarni singdirishga va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Qadriyatlar turlari:

- ✚ Axloqiy qadriyatlar: Adolat, halollik, mehribonlik, mas'uliyat, hurmat.
- ✚ Ijtimoiy qadriyatlar: Tinchlik, erkinlik, tenglik, birdamlik, hamkorlik.
- ✚ Madaniy qadriyatlar: Milliy merosga hurmat, san'at va adabiyotga qiziqish.
- ✚ Ekologik qadriyatlar: Atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish.

Ushbu tarkibiy qismlar o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Ta'lim jarayoni o'quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularning ko'nikma, malaka, tajriba va qadriyatlarini ham rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Shundagina biz har tomonlama kamol topgan, bilimli, mohoratli va axloqli shaxslarni tarbiyalashimiz mumkin.

Ta'lim mazmunining funksiyalari:

Ta'lim mazmunining funksiyalari juda ko'p qirrali bo'lib, ular o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Asosiy funksiyalar quyidagilar:

1. Rivojlantiruvchi funksiya - ta'lim mazmuni o'quvchilarning aqliy qobiliyatlarini (fikrlash, xotira, diqqat, tasavvur), kognitiv jarayonlarini va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan.

2. Tarbiyaviy funksiya - ta'lim mazmuni o'quvchilarda axloqiy, estetik, ekologik va boshqa ijobiy fazilatlarni shakllantirishga, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishga qaratilgan.

3. Informatsion funksiya (bilim berish) - ta'lim mazmuni o'quvchilarga fan, texnika, texnologiya va jamiyat haqida ilmiy asoslangan ma'lumot berishga, ularning dunyoqarashini kengaytirishga va zamonaviy axborot oqimida to'g'ri yo'nalish olishga yordam berishga qaratilgan.

4. Amaliy funksiya - ta'lim mazmuni o'quvchilarda bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga, ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashga va hayotiy muammolarni hal qilishga o'rgatishga qaratilgan.

5. Motivatsion funksiya - ta'lim mazmuni o'quvchilarda bilim olishga qiziqish uyg'otishga, ularni mustaqil o'rganishga rag'batlantirishga, shaxsiy o'sishga intilishni shakllantirishga qaratilgan.

Ushbu funksiyalar o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Ta'lim mazmunini ishlab chiqishda va amalga oshirishda ularning barchasini hisobga olish o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga va ta'limning yuqori sifatiga erishishga yordam beradi.

O'quv reja tushunchasi va tuzilishi

O'quv rejasi ta'lim muassasalarida (maktab, litsey, kollej va boshqalar) o'quv jarayonini tashkil qilishning asosiy hujjati sifatida xizmat qiladi. U ma'lum bir vaqt oralig'ida (o'quv yili, semestr yoki chorak) o'qitiladigan fanlar ro'yxatini, har bir fanga ajratilgan soatlarni, o'quv materiallarining taqsimoti, baholash tizimi va boshqa muhim jihatlarni belgilaydi. O'quv rejasi ta'lim jarayonini rejalashtirish va boshqarishning asosiy vositasi bo'lib, o'qituvchilarga darslarni tashkil qilish, o'quv materiallarini tanlash va o'quvchilarning muvaffaqiyatini baholashda yo'l-yo'riq ko'rsatadi.

O'quv rejasining xususiyatlari va tuzilishi

O'quv rejasi davlat tomonidan tasdiqlanadigan rasmiy hujjat sifatida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va respublika miqyosidagi barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir. Ushbu hujjat o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlari va zamonaviy ta'lim talablariga asoslanadi. O'quv rejasi o'qitiladigan fanlar, ularga ajratilgan soatlar, o'quv yilining tuzilishi (masalan, choraklar yoki semestrlar) va ta'lim jarayonining boshqa muhim jihatlari aniq belgilab beradi.

O'quv rejasi doimiy ravishda yangilanib turadi, chunki ta'lim sohasidagi maqsadlar, mazmun va metodlar vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Bu yangilanishlar ta'lim tizimining zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik talablarga mos kelishini ta'minlaydi. O'quv rejasining asosiy maqsadi – sifatli ta'limni kafolatlash, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga sharoit yaratish va ularni kelajakdagi ta'lim bosqichlariga tayyorlashdir.

O'quv rejasi ta'lim tizimining samaradorligini ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi, chunki u o'quv jarayonini tartibga soladi va standartlashtiradi. Biroq, zamonaviy dunyoda o'quv rejalarining moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlarga mosligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, bugungi kunda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va global raqobat sharoitlari ta'lim dasturlariga yangi

yo'nalishlarni kiritishni talab qilmoqda. O'quv rejasiga STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlari, dasturlash asoslari, ma'lumotlarni tahlil qilish va ekologik ongni rivojlantirish kabi fanlar va ko'nikmalarni qo'shish ta'limning dolzarbligini oshiradi.

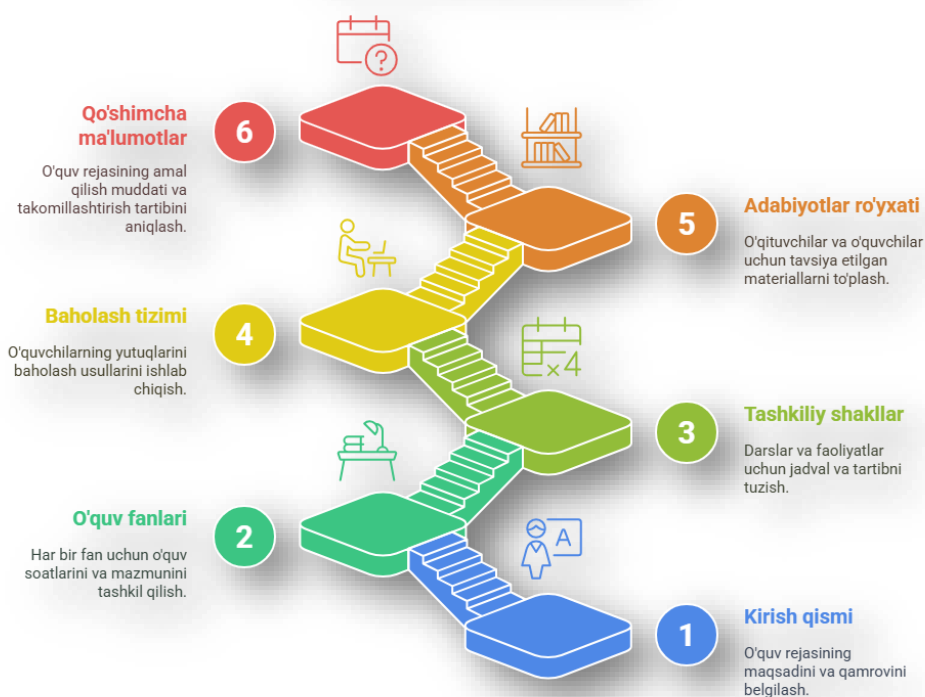
Shu bilan birga, o'quv rejasi o'quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olishi kerak. Inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqish va turli ijtimoiy guruhlardan bo'lgan bolalarga teng imkoniyatlar yaratish o'quv rejasining samaradorligini yanada oshiradi. Masalan, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan oilalar farzandlari uchun qo'shimcha ta'lim resurslari yoki stipendiyalar taqdim etish ta'limning adolatli bo'lishini ta'minlaydi.

O'quv rejasining muvaffaqiyati o'qituvchilarning malakasi va ularning ushbu hujjatni ijodiy qo'llash qobiliyatiga ham bog'liq. O'qituvchilar o'quv rejasini faqat qat'iy qoidalar to'plami sifatida emas, balki ijodiy yondashuvlar uchun asos sifatida ko'rishlari kerak. Masalan, interaktiv dars usullari, loyiha asosidagi o'qitish va raqamli resurslardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

Bundan tashqari, o'quv rejasi jamiyatning madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettirishi lozim. O'zbekistonda milliy qadriyatlar, tarix, adabiyot va an'analarni o'quv rejasiga kiritish yosh avlodda vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, global qadriyatlar, masalan, ekologik ong, xalqaro hamkorlik va barqaror rivojlanish kabi masalalarni o'quv rejasiga integratsiya qilish yoshlarni global fuqarolar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

O'quv rejasi ta'lim jarayonining yuragi sifatida ta'lim muassasalarida sifatli va tizimli o'qitishni ta'minlaydi. U o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tuziladi va ta'limning umumiy maqsadlarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy talablarga moslashtirilgan, inklyuziv va ijodiy yondashuvlarga asoslangan o'quv rejasi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi va jamiyatning kelajagi uchun bilimli, malakali va mas'uliyatli avlod yetishtirishga hissa qo'shadi.

O'quv rejasini ishlab chiqish

Ta'lim mazmunini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari

Ta'lim mazmunini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi va zamonaviy talablarga javob beradigan kadrlar tayyorlash maqsadlariga muvofiq belgilanadi. Bu yo'nalishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. *Ta'limni hayot bilan bog'lashni kuchaytirish* – ta'lim mazmunini amaliyotga yo'naltirish, o'quvchilarda real hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish; ish beruvchilarning talablarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini takomillashtirish; kasbiy ta'limni mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashtirish.

2. *Fanlararo integratsiyani chuqurlashtirish* – turli fanlar o'rtasida bog'liqlikni kuchaytirish, o'quvchilarda bilimlarning yaxlit tizimini shakllantirish; integratsiyalashgan kurslar va loyihalarni ishlab chiqish; fanlararo aloqalarni aks ettiruvchi o'quv materiallarini yaratish.

3. *Tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish* – o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, savollar berishga va o'z fikrlarini asoslashga o'rgatish; ijodiy

vazifalarni bajarish, yangi g‘oyalarni yaratish va ularni amalga oshirishga imkoniyat yaratish; munozaralar, bahslar va boshqa faol ta’lim usullaridan foydalanish.

4. *Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish* – o‘quvchilarni kompyuter savodxonligiga o‘rgatish, ularga axborotni izlash, tahlil qilish va qayta ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish; ta’lim jarayoniga interaktiv uskunalar va onlayn resurslarni joriy etish; masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish.

5. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etish – har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini hisobga olish; o‘quvchilarga o‘z ta’lim yo‘nalishini tanlash imkoniyatini berish; individual ta’lim rejaları va dasturlarini ishlab chiqish.

6. Ta’lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish – o‘quvchilarning bilimni baholashda ob‘ektiv va adolatli mezonlardan foydalanish; baholashning turli shakllarini (testlar, imtihonlar, loyihalar, portfoliolar) qo‘llash; o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish.

7. O‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish – o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish; ularga o‘z fanlari bo‘yicha bilimlarini yangilash va chuqurlashtirish imkoniyatini berish; o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish.

8. Madaniy-ma‘naviy qadriyatlarni singdirish – o‘quvchilarda milliy g‘urur, vatanparvarlik, insonparvarlik va boshqa ijobiy fazilatlarni shakllantirish; ularni milliy madaniyat va san‘at bilan tanishtirish; turli millatlar va madaniyatlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va tushunishni rivojlantirish.

Ushbu yo‘nalishlar ta’lim mazmunini yanada zamonaviy, hayotiy va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirishga qaratilgan. Ularni amalga oshirish orqali biz sifatli ta’limni ta’minlashga va mamlakatimizning barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shamiz.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish jarayoni

O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish jarayoni mamlakat mustaqillikka erishganidan so‘ng boshlangan bo‘lib, jamiyatning o‘zgaruvchan ehtiyojlariga mos keladigan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash maqsadida amalga oshirilmoqda. Islohotlar bir necha bosqichlardan o‘tib, quyidagi asosiy yo‘nalishlarda olib borilmoqda:

1. Qonunchilik bazasini takomillashtirish:

"Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonun (2020-yilda yangi tahrirda qabul qilingan) ta’lim sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat hisoblanadi. Qonun ta’lim olish huquqini kafolatlaydi, ta’limning maqsadlari,

tamoyillari va tuzilishini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasiga oid farmonlari va qarorlari ta’limni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab beradi. Vazirlar Mahkamasining ta’lim sohasidagi qarorlari va nizomlari qonunosti hujjatlari bo‘lib, ta’limni boshqarish, moliyalashtirish va nazorat qilish tartibini belgilaydi.

2. Ta’lim tuzilmasini isloh qilish uchun majburiy 11 yillik ta’lim joriy etilgan. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi tizimi optimallashtirilmoqda. Oliy ta’lim muassasalarining soni ko‘paytirilib, ularning faoliyati takomillashtirilmoqda.

3. Ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish - o‘quv rejalari va dasturlarini yangilash, ularni zamonaviy talablarga moslashtirish; o‘quv adabiyotlarini yaratish va nashr etish; ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish; fanlararo integratsiyani kuchaytirish; o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

4. Ta’lim sifatini oshirish:

- ✚ Ta’lim sifatini baholash milliy tizimini yaratish.
- ✚ Pedagog kadrlarning malakasini oshirish.
- ✚ Ta’lim muassasalarini attestatsiya va akkreditatsiyadan o‘tkazish.
- ✚ Xalqaro standartlarga mos keladigan ta’lim sifatini ta’minlash tizimini joriy etish.

5. Ta’limni boshqarishni takomillashtirish:

- ✚ Ta’limni markazlashtirilgan boshqaruvdan mahalliy hokimliklarga bosqichma-bosqich o‘tkazish.
- ✚ Ta’lim muassasalarining mustaqilligini oshirish.
- ✚ Ta’limni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish va ta’lim sohasiga xususiy investitsiyalarni jalb qilish .

6. Pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish:

- ✚ Pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalarining faoliyatini takomillashtirish.
- ✚ O‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish kurslarini tashkil etish.
- ✚ O‘qituvchilarni moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimini yaratish.

7. Xalqaro hamkorlikni kengaytirish:

- ✚ Xorijiy ta’lim muassasalari bilan hamkorlik o‘rnatish.
- ✚ Xalqaro ta’lim dasturlarida ishtirok etish.
- ✚ Chet el tajribasini o‘rganish va o‘z ta’lim tizimiga joriy etish.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilishning asosiy maqsadlari:

- ✚ Har bir fuqaroning sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlash.

- ✚ Raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash.
- ✚ Mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shish.
- ✚ Ta'lim sohasida xalqaro standartlarga erishish.

Ushbu islohotlar O'zbekistonning ta'lim tizimini zamonaviylashtirishga, uning jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuviga va mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Nazorat uchun savollar:

1. Ta'lim mazmuni nima?
2. Ta'lim mazmunining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
3. Ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismlari nimalar?
4. Ta'lim mazmunining funksiyalari bir-biri bilan qanday bog'langan?
5. O'quv reja nima? Uning asosiy maqsadi va vazifalari qanday?
6. O'quv reja ta'lim tizimida qanday o'rin tutadi?
7. Zamonaviy ta'limda ta'lim mazmunini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari qanday?
8. O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilishning asosiy maqsadlari qanday?
9. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga e'tiborni oshirish nima uchun muhim?
10. O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilishning asosiy bosqichlari qanday?

Topshiriq:

Ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismlarini tahlil qiling (bilim, malaka, ko'nikmalar, qadriyatlar).

Ta'lim mazmunining ijtimoiy va madaniy ahamiyatini tushuntiring.

7- Mavzu: Boshlang'ich ta'limda innovatsion jarayonlar

Reja:

1. Innovatsiya tushunchasi, mohiyati va turlar.
2. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning maqsadi va vazifalari.
3. STEAM ta'lim: fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi.
4. Maktabda innovatsion muhitni yaratish.
5. O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi.

Tayanch iboralar: innovatsiya, boshlang'ich ta'lim, STEAM, texnologiya, maktab, o'qituvchi, maqsad, o'qituvchi, tajriba, o'qish, fikrlash, o'qish materiallari

Innovatsiya tushunchasi, mohiyati va turlar

Innovatsiya (inglizcha: innovation - yangilik kiritish, yangilanish) - bu mavjud bo'lgan tizim, mahsulot, xizmat yoki jarayonni tubdan yaxshilashga qaratilgan yangi g'oya, usul, texnologiya yoki yechimni joriy etish jarayonidir. Innovatsiya nafaqat yangilikning o'zi, balki uni amaliyotga tatbiq etish, ommalashtirish va tijoratlashtirishni ham o'z ichiga oladi.

Innovatsiyaning mohiyati:

Innovatsiyaning mohiyati yangi g'oyalarni kashf etish, ularni ijodiy yondashuvlar orqali rivojlantirish va amaliyotga joriy etish orqali jamiyat, iqtisodiyot yoki texnologiyada ijobiy o'zgarishlarni ro'yobga chiqarishdan iborat. Bu jarayon nafaqat samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shishga xizmat qiladi. Innovatsiya – ijodkorlikning amaliy ifodasi bo'lib, u yangi imkoniyatlarni ochadi va mavjud muammolarni hal qilishning samarali usullarini taklif etadi.

Innovatsiyaning asosiy xususiyatlari

Innovatsiya nafaqat yangi g'oyani kashf etish, balki uni hayotga tatbiq etish jarayonidir. Bu jarayon quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Yangi yondashuvlar yaratish: Innovatsiya eski usullarni qayta ko'rib chiqish va zamonaviy talablarga mos yangi yechimlarni ishlab chiqishni anglatadi.
- Amaliy qo'llanilishi: G'oyalar faqat nazariy darajada qolmasdan, real hayotda natija berishi kerak, masalan, yangi texnologiyalar, mahsulotlar yoki xizmatlar shaklida.

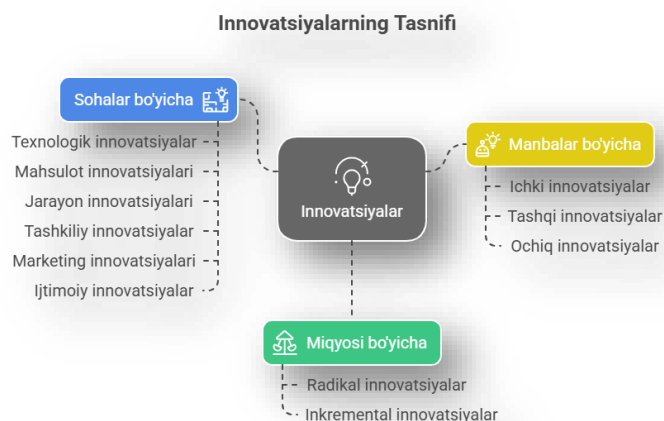
➤ Samaradorlikni oshirish: Innovatsiya resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va jarayonlarni optimallashtirish orqali samaradorlikni ta'minlaydi.

➤ Ijtimoiy ta'sir: Innovatsiyalar jamiyat hayotini yaxshilash, ta'lim, sog'liqni saqlash yoki ekologiya kabi sohalarda ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi.

Innovatsiyaning muvaffaqiyati jamiyatning o'zgarishlarga ochiqqligi, ijodiy fikrlashni rag'batlantirish va yangi g'oyalarni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasiga bog'liq. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsiyalar iqtisodiy o'sish, raqobatbardoshlikni oshirish va global bozorga integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, yashil energiya va qishloq xo'jaligi sohasidagi innovatsiyalar mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Biroq, innovatsiyalarni joriy etishda bir qator to'siqlarni bartaraf etish zarur. Masalan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash uchun yetarli infratuzilmaning yo'qligi yoki ijtimoiy konservatizm innovatsiyalarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, davlat tomonidan startaplar, tadqiqot markazlari va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish dasturlari kabi tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash muhimdir. O'zbekistonda, masalan, "Yoshlar – kelajagimiz" kabi dasturlar yoshlarni innovatsion faoliyatga jalb qilishda muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda, ammo bunday dasturlarni kengaytirish va ularni xalqaro tajribaga moslashtirish zarur.

Innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishda ta'lim tizimining roli ham katta. Boshlang'ich va o'rta ta'limda STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) yo'nalishlariga e'tibor qaratish, dasturlash va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish yosh avlodni innovatsion faoliyatga tayyorlaydi. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida tadqiqot va innovatsiya markazlarini rivojlantirish, ilmiy-texnikaviy loyihalarni qo'llab-quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega.

Innovatsiyalarning ijtimoiy ta'sirini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Masalan, ekologik innovatsiyalar atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi. O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish yoki qishloq xo'jaligida aqlli texnologiyalarni joriy etish kabi innovatsiyalar mamlakatning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, innovatsiyalar ijtimoiy tenglikni oshirishga ham yordam beradi, masalan, masofaviy ta'lim platformalari orqali ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish orqali.

Nihoyat, innovatsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun jamiyatning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish va xodimlarning yangi g'oyalarni qabul qilishga tayyorligini oshirish zarur. Bu jarayonda korxonalar, davlat va ta'lim muassasalari o'rtasida yaqin hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Innovatsion madaniyatni rivojlantirish, xodimlarni doimiy o'qitish va yangi texnologiyalarni qo'llashga undash orqali mamlakat global raqobatda yetakchi o'rinlarni egallashi mumkin.

Innovatsiyaning mohiyati yangi g'oyalarni kashf etish va ularni amaliyotga tatbiq etish orqali ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik o'zgarishlarni ta'minlashdir. U samaradorlikni oshiradi, raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. O'zbekistonda innovatsiyalarni rivojlantirish uchun ta'lim, moliyaviy qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy madaniyatni o'zgartirishga qaratilgan tizimli yondashuv zarur. Innovatsiyalar orqali mamlakat nafaqat iqtisodiy yuksalishga erishadi, balki global miqyosda muhim o'rin egallaydi.

Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning maqsadi va vazifalari

Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning maqsadi:

Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning asosiy maqsadi – har bir o'quvchining qobiliyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ularni mustaqil hayotga tayyorlash va jamiyatga foydali a'zo bo'lib yetishishiga ko'maklashadigan yuqori sifatli ta'lim berishdir. Bu maqsad quyidagilarni o'z ichiga oladi:

O'quvchilarda o'qish, yozish va hisoblash asoslarini shakllantirish: Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi - o'quvchilarni savodli qilish, ularga kerakli bilim va ko'nikmalarni berish.

O'quvchilarda bilim olishga qiziqish uyg'otish: Ta'lim jarayonini qiziqarli va rag'batlantiruvchi qilish, o'quvchilarda mustaqil o'rganishga intilishni shakllantirish.

O'quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish: O'quvchilarni muammolarni hal qilishga, yangi g'oyalarni yaratishga va o'z fikrlarini asoslashga o'rgatish.

O'quvchilarda axloqiy va estetik qadriyatlarni shakllantirish: O'quvchilarni adolatli, mehribon, halol va madaniyatli bo'lishga o'rgatish, ularda go'zallikni his qilish va san'atdan zavqlanish qobiliyatini rivojlantirish.

O'quvchilarda jismoniy va ruhiy salomatlikni mustahkamlash: O'quvchilarni sog'lom turmush tarziga o'rgatish, ularda jismoniy faollikni oshirish va ruhiy barqarorlikni ta'minlash.

Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning vazifalari:

Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar yuqoridagi maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirishi kerak:

1. O'qitish usullarini takomillashtirish: ya'ni boshlang'ich ta'limda interaktiv usullarni, loyiha asosidagi ta'limni, muammoli ta'limni va boshqa zamonaviy usullarni joriy etish, o'quvchilarni faol ishtirok etishga, hamkorlik qilishga va mustaqil fikrlashga undaydigan usullardan foydalanish, hamda o'qitish jarayonini individualizatsiya qilish, har bir o'quvchining xususiyatlarini hisobga olish lozim.

2. O'quv materiallarini yangilash – darsliklar va o'quv qo'llanmalarining mazmunini zamonaviy talablarga moslashtirish; o'quv materiallarini qiziqarli va tushunarli qilish, ularda ko'rgazmali vositalardan keng foydalanish va o'quv materiallarining amaliy ahamiyatini oshirish, ularni real hayot bilan bog'lash.

3. Ta'lim muhitini yaxshilash:

- Sinf xonalarini zamonaviy uskunalar bilan jihozlash.
- O'quvchilarning ijodiy faoliyati uchun qulay sharoit yaratish.
- Maktabda xavfsiz va qulay muhitni ta'minlash.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) joriy etish – buning uchun o'qituvchilarni AKTdan foydalanishga o'rgatish, o'quv jarayonida interaktiv doskalar, kompyuterlar, proyektorlar va boshqa AKT vositalaridan va onlayn resurslar va dasturlardan foydalanish lozim.

5. O'qituvchilarning malakasini oshirish – bunda o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish kurslarini tashkil etish, o'qituvchilarni yangi pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish hamda o'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishini va hamkorligini qo'llab-quvvatlash kerak.

6. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish – buning uchun ota-onalarni maktab hayotiga jalb qilish, ular uchun ta'limiy tadbirlar o'tkazish va doimiy aloqada bo'lish kerak.

7. Ta'lim jarayonini baholash tizimini takomillashtirish uchun baholashning turli shakllarini (testlar, imtihonlar, loyihalar, portfoliolar) qo'llash, o'quvchilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish va baholash natijalaridan o'quv jarayonini takomillashtirish uchun foydalanish lozim.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish orqali boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularda mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi, axloqiy va estetik qadriyatlarni shakllantiradi va kelajakda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zamin yaratadi.

STEAM: fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika

STEAM ta'lim (ingliz tilidan: Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) - bu fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini o'zaro bog'liq va amaliyotga yo'naltirilgan holda o'qitishga qaratilgan ta'lim yondashuvidir. Unda o'quvchilar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy fikrlash va innovatsion yechimlarni topish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Uning asosiy g'oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu maktab o'quvchilariga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi.

An'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

STEAM ta'limning asosiy tamoyillari:

Integratsiyalashgan o'qitish – bunda fanlar alohida-alohida o'qitilmaydi, balki real hayotdagi muammolarni hal qilish uchun birgalikda qo'llaniladi.

Amaliyotga yo'naltirilganlik – ya'ni o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, tajribalar o'tkazish, loyihalar ustida ishlash orqali o'rganadilar.

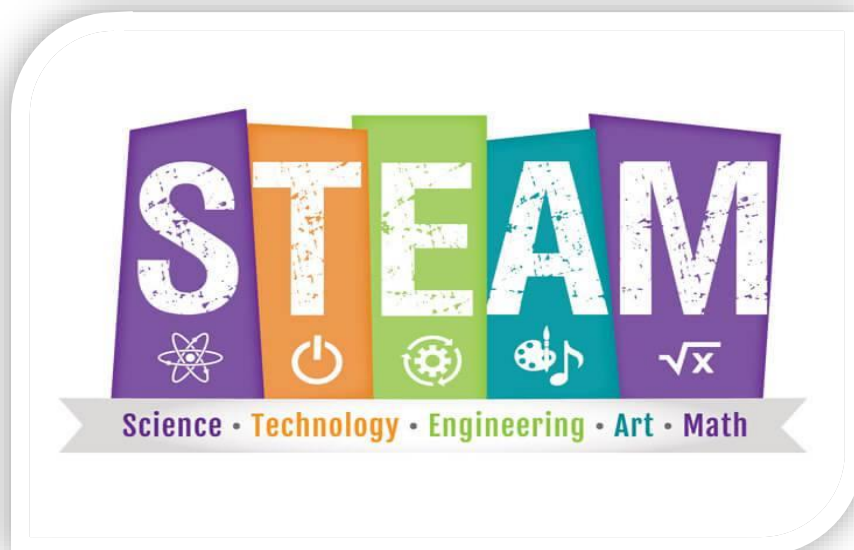
Muammolarga asoslangan o'qitish – bunda o'quvchilar real hayotdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan vazifalar ustida ishlaydilar.

Ijodkorlik – o'quvchilarga o'z g'oyalarini amalga oshirish, yangi yechimlarni yaratish uchun imkoniyat beriladi.

Hamkorlik – bunda o'quvchilar guruhlarda ishlash, fikr almashish va bir-birlaridan o'rganish orqali bilim oladilar.

Shaxsga yo'naltirilganlik – o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlari hisobga olinadi.²

² https://dzen.ru/a/X-UUPbWQzx1kK_ED

STEAM ta'limning tarkibiy qismlari:

Fan (Science): Tabiatni va uning qonuniyatlarini o'rganish. O'quvchilarda kuzatuv, tajriba o'tkazish va ilmiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

Texnologiya (Technology): Ilmiy bilimlarni amaliy maqsadlarda qo'llash. O'quvchilarda texnologik savodxonlikni, texnologiyalardan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Muhandislik (Engineering): Muammolarni hal qilish, yechimlarni loyihalashtirish va qurish. O'quvchilarda loyihalash, konstruksiya qilish, sinovdan o'tkazish va takomillashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish.

San'at (Arts): Ijodkorlik, o'zini ifoda etish va estetik idrokni rivojlantirish. O'quvchilarga vizual san'at, musiqa, teatr va boshqa san'at turlari orqali o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyatini berish.

Matematika (Mathematics): Mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va dunyoni raqamlar orqali tushunish. O'quvchilarda matematik bilimlarni amaliy masalalarni hal qilishda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Maktabda innovatsion muhitni yaratish

Maktabda innovatsion muhitni yaratish - bu o'qituvchilar, o'quvchilar va maktab rahbariyati o'rtasida yangi g'oyalarni qo'llab-quvvatlash, ijodkorlikni rag'batlantirish, tajriba o'tkazishga va o'zgarishlarga tayyor bo'lishni ta'minlaydigan sharoit yaratish jarayonidir. Bunday muhit ta'lim sifatini oshirishga, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otishga va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga yordam beradi.

Maktabda innovatsion muhitni yaratishning asosiy omillari:

1. Qo'llab-quvvatlash:

Maktab rahbariyatining qo'llab-quvvatlashi: Maktab direktori va uning o'rinbosarlari innovatsiyalarni rag'batlantirishi, o'qituvchilarga yangi g'oyalarni sinab ko'rish uchun imkoniyat yaratishi va ularga zarur resurslarni ajratishi kerak.

O'qituvchilarning o'zaro qo'llab-quvvatlashi: O'qituvchilar bir-birlarining g'oyalarni qo'llab-quvvatlashi, tajriba almashishi va hamkorlikda ishlashi kerak.

Ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi: Ota-onalar maktabda amalga oshirilayotgan innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlashi, o'qituvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirishi va maktab bilan hamkorlikda ishlashi kerak.

2. Rag'batlantirish:

Innovatsion faoliyat uchun mukofotlar: O'z ishida yangi usullarni qo'llagan, ta'limda yuqori natijalarga erishgan o'qituvchilarni rag'batlantirish (moddiy mukofotlar, faxriy yorliqlar, tajriba almashish uchun imkoniyatlar).

O'qituvchilarning innovatsion faoliyatini rag'batlantirish: O'qituvchilarning loyihalarini, tadqiqotlarini, ijodiy ishlarini tanlovlarda, ko'rgazmalarda namoyish etish, ularga maxsus grantlar yoki stipendiyalar ajratish.

Innovatsion g'oyalarni amalga oshirish uchun grantlar: O'qituvchilarga o'z g'oyalarni amalga oshirish uchun kichik grantlar ajratish (darsliklar yaratish, yangi uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish, laboratoriya jihozlarini sotib olish).

3. Hamkorlik:

O'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik: O'qituvchilar turli fanlar bo'yicha tajriba almashishi, qo'shma loyihalar ustida ishlashi, o'zaro darslarga kirishi kerak.

Maktab va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik: Maktab ota-onalar uchun ochiq bo'lishi, ular bilan doimiy aloqada bo'lishi, o'quv jarayonida ishtirok etishga jalb qilishi kerak.

Maktab va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik: Maktab mahalliy tashkilotlar, korxonalar, universitetlar bilan hamkorlik o'rnatishi, ularning resurslaridan foydalanishi, o'qituvchilarni amaliyotga jalb qilishi kerak.

4. O'qitish va o'rganish uchun qulay muhit:

Xavfsiz va qulay sinf xonalari: Sinf xonalari o'qituvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lishi, yaxshi yoritilgan bo'lishi, qulay mebellar bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

Zamonaviy o'quv resurslari: Maktabda darsliklar, o'quv qo'llanmalari, laboratoriya jihozlari, kompyuterlar, internet va boshqa zarur resurslar bo'lishi kerak.

Ijodiy faoliyat uchun imkoniyatlar: O'qituvchilarning ijodiy faoliyati uchun to'garaklar, klublar, studiyalar tashkil etish, ularga o'z iste'dodlarini namoyish etish uchun imkoniyat yaratish kerak.

5. O'zgarishlarga tayyorlik:

Innovatsiyalarga ochiqlik: Maktab o'qituvchilari va rahbariyati yangi g'oyalarga ochiq bo'lishi, o'zgarishlarga tayyor bo'lishi kerak.

Tajriba o'tkazishga ruxsat: Maktabda xatolardan qo'rqmasdan tajriba o'tkazishga, yangi usullarni sinab ko'rishga ruxsat berilishi kerak.

Doimiy o'rganish: O'qituvchilar doimiy ravishda o'z bilimlarini yangilab turishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o'rganishi va ularni o'z ishida qo'llashi kerak.

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi - bu o'qituvchining yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, o'quv jarayoniga ijodiy yondashish, o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda darslarni tashkil etish va ta'limda yangi yutuqlarga erishishga qaratilgan shaxsiy va kasbiy sifatlarining majmuidir.

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligining asosiy jihatlari:

1. Innovatsion kompetentlik:

Innovatsiyalar haqida bilim: O'qituvchi innovatsiyalarning mohiyati, turlari, tamoyillari va ta'limdagi roli haqida bilimga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik texnologiyalar haqida bilim: O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar (interaktiv usullar, loyiha asosidagi ta'lim, STEAM ta'limi, AKTdan foydalanish) haqida bilimga ega bo'lishi va ularni o'z ishida qo'llay olishi kerak.

Tadqiqot ko'nikmalari: O'qituvchi pedagogik tadqiqotlar o'tkazish, ma'lumotlarni tahlil qilish va o'z tajribasini umumlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

2. Shaxsiy sifatlar:

Ijodkorlik: O'qituvchi yangi g'oyalarni yaratishga, darslarni noodatiy usullarda tashkil etishga va o'quvchilarning qiziqishini uyg'otishga qodir bo'lishi kerak.

Moslashuvchanlik: O'qituvchi o'zgarishlarga ochiq bo'lishi, yangi vaziyatlarga tez moslasha olishi va o'quv jarayonini moslashtira olishi kerak.

Qiziquvchanlik: O'qituvchi doimo yangi bilimlarni o'rganishga, o'z kasbiy mahoratini oshirishga intilishi kerak.

Mas'uliyatlilik: O'qituvchi o'z faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashishi, ta'lim natijalari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishi kerak.

Muloqot qobiliyati: O'qituvchi o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qila olishi, ularning fikrlarini tinglashi va o'z fikrini aniq ifoda eta olishi kerak.

3. Kasbiy mahorat:

Darslarni rejalashtirish: O'qituvchi o'quv dasturiga muvofiq darslarni rejalashtirishi, maqsadlarni aniq belgilashi va o'quv materiallarini tanlashi kerak.

O'qitish usullarini qo'llash: O'qituvchi turli o'qitish usullarini (interaktiv usullar, loyiha asosidagi ta'lim, STEAM ta'limi, AKTdan foydalanish) samarali qo'llay olishi kerak.

Baholash: O'qituvchi o'quvchilarning bilimini baholashning turli usullaridan (testlar, imtihonlar, loyihalar, portfoliolar) foydalana olishi va baholash natijalariga asoslanib o'quv jarayonini takomillashtirishi kerak.

Refleksiya: O'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qila olishi, muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz tomonlarini aniqlashi va kelgusida yaxshilanish uchun rejalar tuzishi kerak.

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligini oshirish yo'llari:

Malaka oshirish kurslari: O'qituvchilar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, AKTdan foydalanish, tadqiqot metodologiyasi va boshqa dolzarb mavzular bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Seminarlar va treninglar: O'qituvchilar uchun tajribali pedagoglar, ekspertlar va amaliyotchilar ishtirokida seminarlar va treninglar o'tkazish.

O'zaro tajriba almashish: O'qituvchilarning o'zaro tajriba almashishi uchun platformalar yaratish (konferensiyalar, vebinarlar, forumlar, metodik birlashmalar).

Resurslar bilan ta'minlash: O'qituvchilarni zamonaviy o'quv materiallari, metodik qo'llanmalar, elektron resurslar bilan ta'minlash.

Innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash: O'qituvchilarning innovatsion loyihalarini moliyaviy va metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini rag'batlantirish: O'qituvchilarning kasbiy yutuqlari uchun mukofotlar, stipendiyalar va boshqa rag'batlantirish choralari ko'rish.

O'z ustida ishlash: O'qituvchilar mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'rganishi, ilmiy adabiyotlarni o'qishi, konferensiyalarda ishtirok etishi va o'z tajribasini tahlil qilishi kerak.

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorligi – bu ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Innovatsion o'qituvchi o'quvchilarga zamonaviy bilim berishga, ularda ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga va ularni kelajak hayotga tayyorlashga qodir.

Nazorat uchun savollar:

1. Innovatsiyaning asosiy xususiyatlari qanday?
2. Innovatsiyaning mohiyati nimada? Uning ta'limdagi roli qanday?
3. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning asosiy maqsadi nimadan iborat?

Testlar:

1: Innovatsiya nima?

- A) An'anaviy uslubda dars o'tish
- B) Yangi g'oya, metod yoki mahsulot yaratish va uni amaliyotga joriy etish
- C) Eski tajribalarni takrorlash
- D) Faqat texnik vositalardan foydalanish

2: Quyidagilardan qaysi biri innovatsiya turiga kirmaydi?

- A) Texnologik innovatsiya
- B) Ijtimoiy innovatsiya
- C) Qadimiy an'ana
- D) Pedagogik innovatsiya

3: Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalarning asosiy maqsadi nima?

- A) O'quvchilarni faqat yodlashga undash
- B) O'qituvchining vaqtini tejash
- C) Faqat darslikka tayanish
- D) O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish va ijodiy salohiyatini oshirish

4: Quyidagilardan qaysi biri boshlang'ich ta'limda innovatsion yondashuvning vazifasiga kirmaydi?

- A) O'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash
- B) O'quvchilarning ijodiy fikrini rivojlantirish
- C) Bir xil usulni barcha darslarda qo'llash
- D) Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

5: STEAM qisqartmasidagi "A" harfi nimani anglatadi?

- A) Art (san'at)
- B) Astronomiya
- C) Algebra
- D) Aqliy mehnat

6: STEAM ta'limning asosiy maqsadi nima?

- A) Faqat texnologiyalarni o'rgatish
- B) O'quvchilarga integratsiyalashgan fanlar orqali amaliy bilim berish
- C) San'atdan uzoq bo'lish
- D) O'quvchilarni yodlashga majbur qilish

7: Innovatsion muhit qanday bo'lishi kerak?

- A) Yangiliklarga ochiq, ijodiy va hamkorlikka asoslangan
- B) O'quvchilarning faolligini cheklovchi
- C) Faqat jismoniy qulaylikni ta'minlovchi
- D) Qattiq tartib va nazoratga asoslangan

8: Quyidagilardan qaysi biri maktabda innovatsion muhitni yaratishda yordam beradi?

- A) Yagona yondashuv
- B) Eski usullarni saqlab qolish
- C) O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot
- D) Har doim bir xil dars rejasi

9: Innovatsion faoliyatga tayyor o‘qituvchi qanday bo‘ladi?

- A) Faqat dars o‘tish bilan cheklanadi
- B) Doimiy o‘zini rivojlantiradi, yangi metodlarni sinovdan o‘tkazadi
- C) Faqat an’anaviy metodlardan foydalanadi
- D) Yangi texnologiyalarni rad etadi

10: O‘qituvchining innovatsion faoliyati uchun qaysi ko‘nikma muhim hisoblanadi?

- A) Faqat xotira kuchi
- B) Ijodkorlik va moslashuvchanlik
- C) Tez yozish
- D) An’anaviy fikrlash

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
J	B	C	D	C	A	B	A	C	B	B
B										

8- Mavzu: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish

Reja:

1. Bilim, ko'nikma va malakalar tushunchalari.
2. Obyektivlik, aniqlik, ishonchlilik, xolislik.
3. Og'zaki so'rov usuli, yozma ishlar, amaliy ishlar.
4. Kuzatish usuli: dars jarayonida, sinfdan tashqari tadbirlarda.
5. O'zlashtirishni diagnostika qilish.
6. Nazoratning asosiy bosqichlari va zvenolari.

Tayanch iboralar: bilim, ko'nikma, malaka, o'gzaki sorov, kuzatish, dars jarayoni, tashxis, diagnostika, bosqich, zveno, o'zlashtirish, qoida

Bilim, ko'nikma va malakalar tushunchalari

Bilim – bu insonning aqliy faoliyati natijasida o'zlashtirgan, faktlar, tushunchalar, qoidalar, qonunlar, nazariyalar, model va boshqa ma'lumotlar to'plamidir. Bilim - bu dunyo haqidagi axborot, uni tushunish va eslab qolish qobiliyati.

Bilimning xususiyatlari: ular obyektivdir, ya'ni subyektning shaxsiy fikriga bog'liq bo'lmaydi. Bilimlar sistematikdir, ya'ni tartibli va o'zaro bog'langan. Bilimlar o'zgaruvchan, yangilanuvchi va to'ldiriluvchi xususiyatga ega.

Bilimning turlari:

Deklarativ bilimlar: Nima haqida ekanligini bilish (faktlar, tushunchalar, qoidalar). Masalan, "O'zbekiston poytaxti Toshkent shahri".

Protseduraviy bilimlar: Qanday qilish kerakligini bilish (algoritmlar, usullar, ko'nikmalar). Masalan, "Tenglamani yechish qoidalari".

Shartli bilimlar: Qachon va nima uchun bilish (qanday vaziyatlarda qanday bilimlardan foydalanish kerak). Masalan, "Qaysi holda qaysi matematik formulani qo'llash kerak".

Boshlang'ich ta'limda: O'quvchilarning o'qish, yozish, hisoblash qoidalarini, atrof-olam haqidagi asosiy faktlarni, axloqiy me'yorlarni bilishi.

Ko'nikma – bu bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati, ma'lum bir vazifani bajarish yoki muammoni hal qilish uchun bilimdan foydalana olish. Ko'nikma bilimning amaliy namoyonidir.

Ko'nikmaning xususiyatlari: ko'nikma o'rganish va mashq qilish orqali shakllanadi. Ko'nikma amaliyotda qo'llaniladi va natijaga yo'naltirilgan. Ko'nikma murakkabroq vazifalarni bajarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ko'nikmaning turlari:

Akademik ko'nikmalar: O'qish, yozish, hisoblash, gapirish, tinglash, fikrlash.

Ijtimoiy ko'nikmalar: Muloqot qilish, hamkorlik qilish, rahbarlik qilish, nizolarni hal qilish.

Texnologik ko'nikmalar: Kompyuter bilan ishlash, dasturlash, internetdan foydalanish.

Hayotiy ko'nikmalar: Vaqtni rejalashtirish, moliyani boshqarish, stressni yengish.

Boshlang'ich ta'limda: O'quvchilarning matnni o'qish, xatosiz yozish, matematik amallarni bajarish, muloqot qilish, guruhda ishlash ko'nikmalari.

Malaka – bu ko'nikmalarni muvaffaqiyatli, mustaqil va ijodiy tarzda qo'llay olish qobiliyati. Malaka ko'nikmalarning yuqori darajasi bo'lib, vaziyatga moslashuvchanlikni, tajribani va mas'uliyatni o'z ichiga oladi.

Malakaning xususiyatlari: malaka tajriba, bilim va ko'nikmalarga asoslanadi. Malaka vaziyatga moslashuvchanlikni talab qiladi. Malaka muvaffaqiyatli natijaga erishishni ta'minlaydi.

Malakaning turlari:

Kasbiy malakalar: Muhandislik, tibbiyot, o'qituvchilik kabi ma'lum bir kasbga tegishli malakalar.

Ijtimoiy malakalar: Muloqot qilish, jamoada ishlash, rahbarlik qilish, etakchilik qilish.

Shaxsiy malakalar: O'zini o'zi boshqarish, mas'uliyatlilik, moslashuvchanlik, ijodkorlik.

Boshlang'ich ta'limda: O'quvchilarning o'z bilimini amaliyotda qo'llay olishi, muammolarni mustaqil hal qila olishi, guruhda samarali ishlay olishi, o'z fikrini ifoda eta olishi.

Bilim, ko'nikma va malakalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik:

Bilim, ko'nikma va malakalar o'zaro bog'liq bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va rivojlantiradi. **Bilim** - bu ko'nikmani shakllantirish uchun asosdir. **Ko'nikma** - bilimlarni amaliyotda qo'llashdir. **Malaka** - ko'nikmani muvaffaqiyatli qo'llash va yangi vaziyatlarga moslashuvchanlikdir.

Bilim → Ko'nikma: Bilimlarni o'zlashtirish ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Masalan, yozish qoidalarini bilish xatosiz yozish ko'nikmasini shakllantirish uchun zarur.

Ko'nikma → Malaka: Ko'nikmalarni mashq qilish orqali malakaga erishish mumkin. Masalan, mashqlanish orqali tez va xatosiz yozish malakasini shakllantirish mumkin.

Malaka → Bilim: Malakani muvaffaqiyatli qo'llash jarayonida yangi bilimlar o'rttiriladi va mavjud bilimlar chuqurlashadi.

Shunday qilib, bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlari bo'lib, ularning uyg'un rivojlanishi o'quvchilarning har tomonlama kamol topishiga yordam beradi.

Obyektivlik, aniqlik, ishonchlilik, xolislik.

Boshlang'ich ta'limda tashxis – o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, ularning o'zlashtirish darajasini baholash va ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun muhim vositadir. Tashxis natijalari to'g'ri va ishonchli bo'lishi uchun unga bir qator talablar qo'yiladi:

1. Ob'ektivlik – bu tashxis natijalari o'qituvchining shaxsiy fikriga, bahosiga yoki his-tuyg'ulariga bog'liq bo'lmasligini anglatadi. Tashxis natijalari faqat o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aks ettirishi kerak.

Ta'minlash yo'llari:

Testlar, nazorat ishlari, topshiriqlar aniq va batafsil yo'riqnomalar bilan ta'minlangan bo'lishi kerak. Har bir topshiriqning to'g'ri javobi, baholash mezonlari aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Agar imkoni bo'lsa, o'quvchilarning ishlarini bir nechta o'qituvchi baholashi mumkin. Testlarni avtomatik tekshirish tizimlari ob'ektivlikni ta'minlashga yordam beradi. O'qituvchi o'quvchining shaxsiy munosabatlaridan kelib chiqib baho qo'ymasligi, balki topshiriqning to'g'ri bajarilganiga qarab baholashi kerak.

2. Aniqlik – bu tashxis vositalari (testlar, topshiriqlar, savollar) o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi, ularning mazmuni ikki xil ma'noni anglatmasligi kerakligini anglatadi. O'quvchilar topshiriqni to'g'ri tushunishlari va unga javob bera olishlari kerak.

Ta'minlash yo'llari:

Savollar sodda, qisqa va tushunarli bo'lishi kerak. Savollarning mazmuni aniq va bir ma'noli bo'lishi kerak. Tashxis vositalarini o'quvchilarning kichik guruhida sinovdan o'tkazish, ularning tushunarlilikini tekshirish. Topshiriqlarni bajarish bo'yicha yo'riqnomalar aniq va batafsil bo'lishi kerak. Savollarning mazmuni o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi, ularga tushunarsiz bo'lgan murakkab so'zlardan foydalanmaslik kerak.

3. Ishonchlilik – bu tashxis natijalari takroriy o'tkazilganda ham bir xil yoki deyarli bir xil bo'lishini anglatadi. Agar o'quvchi bir xil bilimga ega bo'lsa, turli vaqtda o'tkazilgan tashxis natijalari bir-biriga yaqin bo'lishi kerak.

Ta'minlash yo'llari: Bir xil turdagi topshiriqlar, baholash mezonlari va o'tkazish tartibini qo'llash. Testda etarli miqdorda savollar bo'lishi kerak, bu tasodifiy omillarning ta'sirini kamaytiradi. Barcha o'quvchilar uchun bir xil sharoitlarni ta'minlash (tinchlik, yetarli vaqt, qulay muhit). Testdagi savollarning bir-biriga mosligini tekshirish. O'quvchilarning bilimini tekshirish uchun bir necha marta takroriy tashxis o'tkazish va natijalarni solishtirish mumkin.

4. Xolislik – bu tashxis vositalari o'lchash kerak bo'lgan narsani o'lchashini anglatadi. Agar test matematika bilimini tekshirish uchun mo'ljallangan bo'lsa, u faqat matematik bilimni tekshirishi kerak, o'qish qobiliyatini emas.

Ta'minlash yo'llari: Savollar o'quv dasturida ko'zda tutilgan bilimlarni tekshirishi kerak. Tashxis vositalari o'quv materialining asosiy mavzularini qamrab olishi kerak. Tashxis natijalarining boshqa baholash usullari (masalan, o'qituvchining kuzatuvlari) bilan mos kelishi. Tashxis vositalarini ta'lim sohasidagi mutaxassislar tomonidan tekshirish. Tashxis vositalari (testlar, nazorat ishlari) o'quv dasturiga mos bo'lishi, o'quvchilar o'rganishi kerak bo'lgan asosiy bilimlarni tekshirishi kerak.

Ushbu talablarga rioya qilish boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini ob'ektiv, aniq, ishonchli va xolis baholash imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilarga o'quv jarayonini to'g'ri rejalashtirish, o'quvchilarga individual yondashish va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Og'zaki so'rov usuli, yozma ishlar, amaliy ishlar.

Og'zaki so'rov usuli

Og'zaki so'rov usuli o'qituvchi va talaba o'rtasida bevosita muloqot asosida tashkil etiladi. Bu usulda talabaga mavzuga oid savollar beriladi va u og'zaki tarzda javob beradi. Ushbu usul orqali nafaqat bilimlar, balki talabaning muloqot madaniyati, tezkor fikrlashi, nutq boyligi va asoslash qobiliyati ham aniqlanadi.

Og'zaki so'rov odatda dars jarayonida yoki yakuniy baholash shaklida qo'llaniladi. Bu usulning afzalligi shundaki, o'qituvchi suhbat davomida talabaga aniqlashtiruvchi savollar berishi, noto'g'ri javoblarni to'g'rilashi va tushunmagan joylarni izohlab berishi mumkin. Shu bilan birga, bu usulning ba'zi kamchiliklari ham mavjud. Jumladan, baholashning subyektivligi yuqori bo'lishi mumkin, o'qituvchining shaxsiy qarashlari va munosabatlari bahoga ta'sir etishi ehtimoli bor. Shuningdek, og'zaki so'rov ko'p vaqt talab etadi va barcha talabalarni bir xil mezon asosida baholash har doim ham imkoni bo'lmaydi.

Yozma ishlar

Yozma baholash talabaning o'z fikrini, bilim va tushunchalarini yozma shaklda ifodalashiga asoslanadi. Bunday ishlar testlar, yozma imtihonlar, insholar, referatlar, konspektlar, bayonlar va mustaqil ishlar shaklida tashkil etiladi. Yozma ishlar orqali talabalar bilimining chuqurligi, izchilligi, tahliliy fikrlashi, yozma nutq madaniyati va savodxonlik darajasi aniqlanadi.

Yozma ishlarning afzalliklaridan biri — ko'p sonli talabalarni bir vaqtning o'zida baholash imkoniyati mavjudligi. Bundan tashqari, yozma javoblar saqlab qolinishiga va keyinchalik qayta ko'rib chiqish imkoniga ega. Yozma ishlar odatda aniq mezonlar asosida baholanadi, bu esa baholashda obyektivlikni ta'minlaydi. Ammo yozma baholashda ham ayrim muammolar kuzatiladi. Masalan, ba'zan talaba savolni to'liq tushunmasligi yoki fikrini to'g'ri ifoda etolmasligi mumkin. Bundan tashqari, yozma ishlarda talabaning amaliy ko'nikmalari, og'zaki nutq madaniyati yoki interaktiv salohiyati baholanmaydi.

Amaliy ishlar

Amaliy ishlar orqali talabalar nazariy bilimlarini real hayotda qo'llash ko'nikmalarini namoyon etadilar. Bu usul ayniqsa texnik, tabiiy va tibbiyot fanlarida keng qo'llaniladi. Amaliy ishlar laboratoriya mashg'ulotlari, amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari, tajriba o'tkazish va modellash shaklida tashkil etiladi.

Amaliy ishlar talabaning mustaqil ishlash, jamoada faoliyat yuritish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, yaratish va ijod qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu usul o'quvchilarning hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorligini oshiradi va ularni faol subyekt sifatida rivojlantiradi.

Amaliy ishlarning kamchiligi — bu usullarni o'tkazish uchun zarur moddiy-texnik bazaning talab etilishi, ko'p vaqt va kuch sarflanishi, shuningdek, har doim ham natijalarni standart mezon asosida baholashning oson emasligidir.

Kuzatish usuli: dars jarayonida, sinfdan tashqari tadbirlarda

Kuzatish usuli

Baholashning eng qadimiy va samarali usullaridan biri bu **kuzatish usulidir**. Pedagogik kuzatish — bu o'qituvchining o'quvchining yoki talabani dars jarayonida, sinfdan tashqari faoliyatlarda yoki mustaqil ish davomida qanday ishtirok etishini tizimli ravishda tahlil qilishi, unga asoslangan holda xulosa chiqarishi jarayonidir.

Bevosita kuzatishda o'quvchi kuzatilayotganini biladi va bu holat ba'zida uning harakatlariga ta'sir qilishi mumkin. Yashirin kuzatishda esa pedagog talabaning tabiiy holatdagi faoliyatini baholaydi, bu esa ko'proq obyektiv natijalar olishga imkon beradi.

Kuzatish odatda o'quvchining **faolligi, intizomi, jamoada ishlash qobiliyati, tashabbuskorligi, mas'uliyat darajasi, muloqot ko'nikmalari, muammoli vaziyatlarda o'zini tutishi** kabi jihatlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Dars jarayonida kuzatish

Darsda kuzatish orqali o'quvchining:

- + bilimni egallashga bo'lgan qiziqishi;
- + topshiriqlarni bajarishdagi mas'uliyati;
- + o'z fikrini ifoda etishdagi faolligi;
- + guruh bilan ishlashdagi hamkorligi;
- + vaqtni samarali boshqarishi baholanadi.

Bu holatda o'qituvchi maxsus kuzatish kartalari yoki ishchi daftarlar orqali har bir o'quvchining faoliyatini yozib boradi va ma'lum davrda umumlashtiradi.

Sinfdan tashqari tadbirlarda kuzatish

Sinfdan tashqari faoliyat — bu o'quvchining norasmiy muhitdagi qobiliyatlarini namoyon qiladigan maydon. Bu yerda o'quvchi ko'pincha erkin harakat qiladi, shaxsiy tashabbus ko'rsatadi, ijodiy yondashadi.

Masalan:

- + madaniy-ma'rifiy tadbirlarda ishtiroki;
- + sport musobaqalarida o'zini tutishi;
- + to'garaklar, ijtimoiy loyihalar, ko'rik-tanlovlardagi faolligi;
- + jamoada boshchilik qilish qobiliyati kabi jihatlarni kuzatish orqali aniqlanadi.

Kuzatish usuli baholashning noformal, ammo samarali shakllaridan biridir. U o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabati, faoliyatdagi ishtiroki, shaxsiy sifatlari va jamoaviy ko'nikmalarini aniqlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu usul dars jarayonida va sinfdan tashqari faoliyatda birdek qo'llanishi mumkin. Uni boshqa baholash usullari bilan uyg'un holda ishlatish, baholash jarayonini yanada to'liq va obyektiv qiladi.

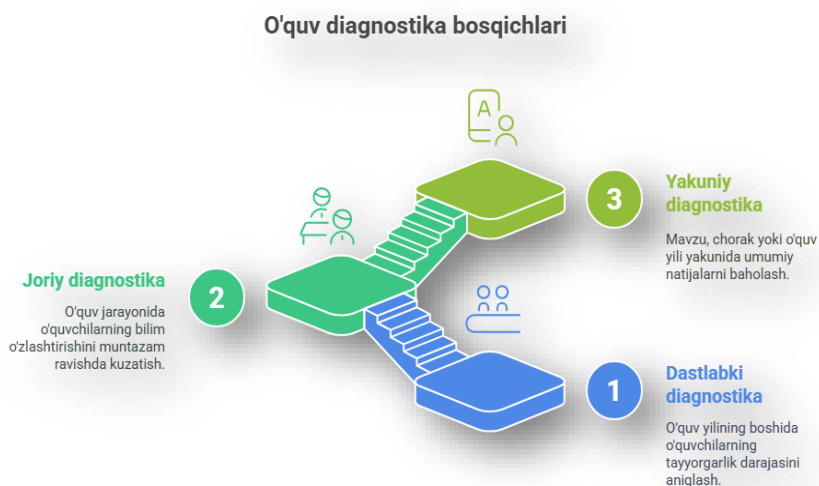
O'zlashtirishni diagnostika qilish

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarning kelajakdagi ta'lim yo'lida asosiy poydevor quradigan muhim bosqichdir. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish darajasini aniqlash uchun diagnostika jarayoni muhim ahamiyatga ega. Diagnostika o'qituvchilarga o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, ta'lim jarayonini moslashtirish va individual yondashuvni qo'llash imkonini beradi. Ushbu bo'lim boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun o'zlashtirishni baholashning amaliy usullari va strategiyalarini taqdim etadi.

Diagnostic tushunchasi va uning boshlang'ich ta'limdagi o'rni:

Diagnostic – o'quvchilarning bilim o'zlashtirish darajasini aniqlash, ularning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlari va qiyinchiliklarini tahlil qilish jarayonidir. Boshlang'ich ta'limda diagnostic quyidagi maqsadlarni ko'zlaydi:

- + O'quvchilarning dastur bo'yicha bilim va ko'nikmalarini baholash.
- + O'quv jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish.
- + Har bir o'quvchiga mos ta'lim strategiyasini ishlab chiqish.

O'qituvchi faoliyatini samaradorligini oshirish.

Boshlang'ich sinflarda o'zlashtirishni diagnostic qilish usullari:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va psixologik tayyorgarligini hisobga olgan holda diagnostic usullari quyidagicha bo'lishi mumkin:

Testlar va topshiriqlar:

Testlar o'quvchilarning bilim darajasini tez va aniq baholash imkonini beradi. Boshlang'ich sinflar uchun testlar oddiy, tushunarli va o'yin elementlari bilan boyitilgan bo'lishi kerak.

Misol: Matematika fanidan 1-sinf uchun test topshirig'i:

$3 + 2 = ?$ (Variantlar: 4, 5, 6)

Rasmda nechta olma bor? (Rasmda 4 ta olma ko'rsatiladi).

Maslahat: Testlarda ko'p tanlovli savollar, moslashtirish va ochiq savollar muvozanatli ishlatilishi kerak.

Kuzatish usuli:

O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarning faolligi, topshiriqlarni bajarish uslubi va birgalikda ishlash ko'nikmalarini kuzatadi.

Amaliy maslahat: Kuzatish uchun maxsus jurnal yuritish tavsiya etiladi.

Masalan:

O'quvchi ismi	Darsdagi faolligi	Topshiriqni bajarish sifati	Izoh
Aliyeva S	Yuqori	To'liq va aniq	O'z fikrini ifoda qilishda faol
Samatov R	O'rtacha	Qisman to'g'ri	Qo'shimcha yordam talab qiladi

Loyihaviy faoliyat:

O'quvchilarga kichik loyihalar topshiriladi, masalan, "Mening sevimli kitobim" mavzusida taqdimot tayyorlash yoki tabiat hodisalarini tasvirlaydigan rasm chizish. Bu usul o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini baholaydi.

Og'zaki so'rovlar:

Dars davomida o'qituvchi o'quvchilarga savollar berib, ularning mavzuni tushunish darajasini aniqlaydi. Masalan, o'zbek tili darsida "O'zbek xalq ertaklari" mavzusida savollar:

✚ Ertakning bosh qahramoni kim edi?

✚ U qanday muammolarni yechdi?

O'z-o'zini baholash:

O'quvchilarga o'z faoliyatlarini baholash imkoniyati beriladi. Masalan, "Men bugungi darsda nimalarni o'rgandim?" yoki "Qaysi topshiriqni yaxshi bajardim?" kabi savollar bilan o'quvchilarning o'zini o'zi tahlil qilish ko'nikmasi rivojlantiriladi.

Diagnostika natijalarini tahlil qilish va undan foydalanish:

Diagnostika natijalari quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi:

✚ O'quv jarayonini moslashtirish: Zaif tomonlarni bartaraf etish uchun qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil qilish.

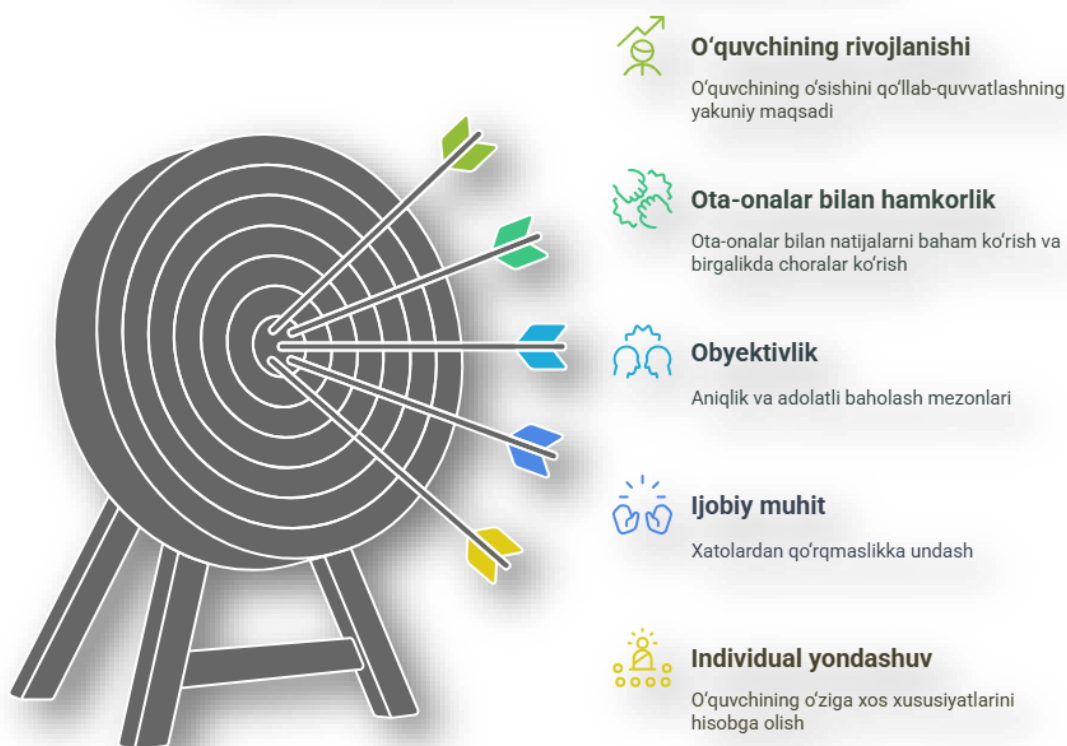
✚ Individual reja tuzish: Har bir o'quvchi uchun alohida o'quv rejasi ishlab chiqish.

✚ O'qituvchi malakasini oshirish: Diagnostika natijalari o'qituvchining dars uslubini yaxshilashga yordam beradi.

Misol uchun jadval: Diagnostika natijalarini vizual ko'rinishda taqdim etish uchun quyidagi jadvaldan foydalanish mumkin:

O'quvchi ismi	Matematika (%)	O'zbek tili (%)	Tabiatshunoslik (%)	Umumiy o'zlashtirish
Aliyeva S	90	85	80	85
Samatov R	70	65	60	65

Diagnostika jarayonida e'tibor beriladigan jihatlar

Amaliy misollar va tavsiyalar:

Matematika: O'quvchilarga 10 ta oddiy misol beriladi (masalan, $7 + 2$, $9 - 4$). Har bir to'g'ri javob 10 ball bilan baholanadi. Natijalar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinadi va qo'shimcha mashqlar tayinlanadi.

O'zbek tili: O'quvchilar kichik matn o'qib, 3 ta savolga javob beradi. Savollar matnni tushunish va so'z boyligini baholashga qaratiladi.

Tabiatshunoslik: O'quvchilar o'simlik turlari bo'yicha kichik loyiha tayyorlaydi va uni sinfda taqdim etadi.

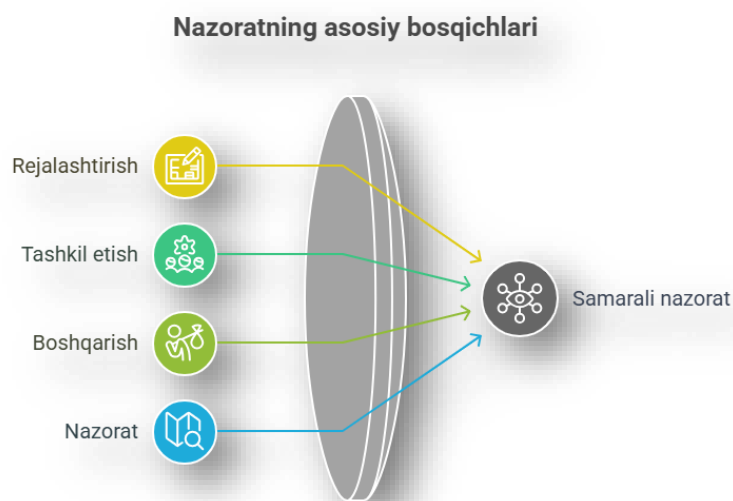
Boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishni diagnostika qilish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vositadir. To'g'ri tanlangan diagnostika usullari o'qituvchilarga o'quvchilarning rivojlanishini kuzatish, ta'lim strategiyalarini moslashtirish va har bir bolaning potentsialini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Ushbu bo'limda keltirilgan usullar O'zbekiston ta'lim tizimiga mos ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, o'qituvchilar uchun amaliy qo'llanma sifatida xizmat qiladi.

Nazoratning asosiy bosqichlari va zvenolari

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini o'zlashtirishini baholash uchun nazorat jarayoni muhim ahamiyatga ega. Nazoratning asosiy bosqichlari va zvenolari quyidagicha tashkil topadi. Ushbu ma'lumot O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimiga mos ravishda, kitob uchun original va plagiatdan xoli tarzda taqdim etiladi.

Boshlang'ich ta'limda nazoratning asosiy bosqichlari va zvenolari:

Nazorat – bu o'quvchilarning ta'lim dasturi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini o'zlashtirish darajasini aniqlash, ta'lim jarayonining samaradorligini baholash va o'qituvchiga o'quv strategiyasini moslashtirishda yordam beradigan jarayon. Boshlang'ich ta'limda nazorat o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, tushunarli va rag'batlantiruvchi tarzda amalga oshiriladi.

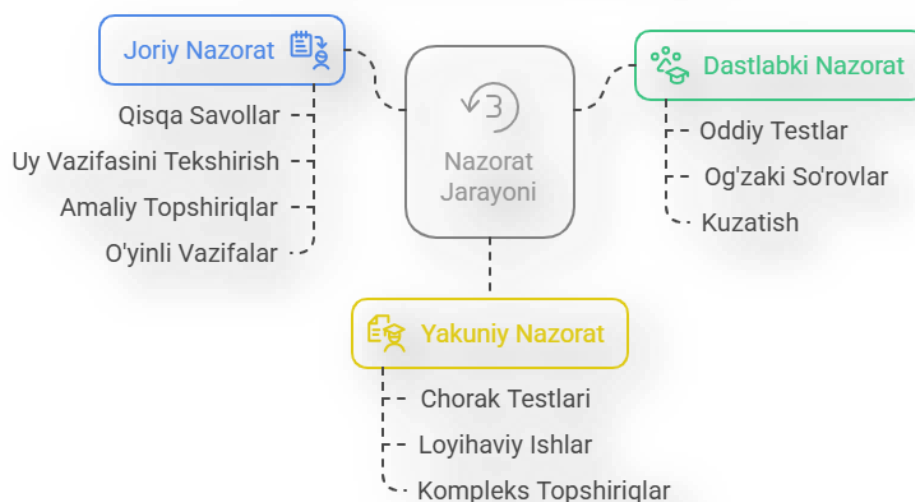

Nazoratning asosiy bosqichlari:

Nazorat jarayoni quyidagi uch asosiy bosqichdan iborat:

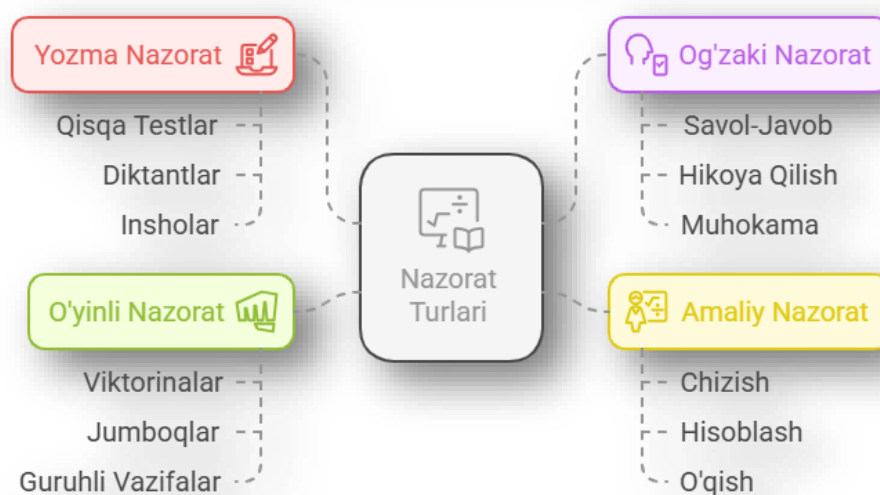
1. Dastlabki (kirish) nazorat – o'quv yili boshida yoki yangi mavzu o'tishdan oldin o'quvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash.
2. Joriy (kundalik) nazorat – o'quv jarayonida o'quvchilarning har bir dars yoki kichik mavzuni o'zlashtirish darajasini kuzatish.
3. Yakuniy (umumlashtiruvchi) nazorat – muayyan mavzu, chorak yoki o'quv yili yakunida o'quvchilarning umumiy bilim darajasini baholash.

Nazorat Jarayonining Uch Bosqichi

Nazoratning asosiy zvenolari:

Nazorat Turlari va Afzalliklari

Nazorat jarayonida qo'llaniladigan zvenolar (usullar) boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik va yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak.

Nazorat uchun savollar:

1. Qanday qilib malakani rivojlantirish orqali o'quvchilarning ijodkorlik salohiyatini oshirish mumkin?

2. Tashxis natijalari asosida o'quv jarayonini qay tarzda individuallashtirish mumkin?
3. Baholash usullarini uyg'unlashtirish (og'zaki, yozma, amaliy, kuzatish) qanday afzalliklar beradi?
4. Yozma ishlarda subyektivlikni kamaytirish uchun qanday mezonlar ishlab chiqish mumkin?
5. O'quvchilarning bilimini obyektiv baholashda texnologiyalarning roli qanday?
6. Og'zaki so'rov usulining afzalliklari va kamchiliklarini sanab bering.
7. Tashxisda aniqlik nima degani va uni qanday ta'minlash mumkin?
8. Kuzatish usuli orqali darsdan tashqari faoliyatda qanday ko'nikmalarni baholash mumkin?
9. Nega xolislik baholashda muhim hisoblanadi?

Topshiriq:

Og'zaki so'rovni amalga oshiring. Biror mavzu bo'yicha og'zaki intervyu tayyorlang va boshqa o'quvchilarga so'rashni topshiring.

Misol: "Mavzu: 'O'zbekistonda ta'lim tizimida qaysi jihatlar yaxshilanishi kerak?' – bu mavzuda og'zaki so'rov o'tkazing."

9- Mavzu: Tarbiya nazariyasi

Reja:

1. Tarbiya tushunchasi, maqsadi va vazifalari
2. Tarbiya nazariyalarining asosiy yo'nalishlari
3. Tarbiya tamoyillari va usullari
4. Tarbiya nazariyalarining tarixiy evolyutsiyasi
5. Zamonaviy tarbiya muammolari va yechimlari

Tayanch iboralar: tarbiya, maqsad, muammolar, tarbiya nazariyasi, usullar, tushuncha, evolyutsiya, ta'sir, STEAM, PISA, ta'lim, namoyondalar, ahamiyat

Tarbiya tushunchasi, maqsadi va vazifalari

Tarbiya nazariyasi – bu tarbiya jarayonining mohiyatini, maqsadlarini, vazifalarini, tamoyillarini, usullarini va shakllarini o'rganadigan pedagogika sohasidir. Bu shunchaki amaliy ko'rsatmalar to'plami emas, balki tarbiyaning falsafiy, psixologik, sotsiologik va madaniy asoslarini tushunishga harakat qiladigan chuqur intellektual izlanishdir.

Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyat hisoblanadi. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o'tadi.

Tarbiya nazariyasining asosiy jihatlari:

1. Tarbiya mohiyati:

Tarbiya - bu maqsadli jarayon. Bu o'z-o'zidan paydo bo'ladigan hodisa emas, balki o'qituvchi (ota-ona, murabbiy, ustoz) tomonidan rejalashtirilgan va amalga oshiriladigan faoliyatdir.

Tarbiya - bu shaxsni shakllantirish jarayoni. U bilim berishdan tashqari, shaxsning axloqiy, estetik, ijtimoiy va jismoniy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Tarbiya - bu ijtimoiylashuv jarayoni. Bu shaxsni jamiyatning a'zosi sifatida hayotga tayyorlash, unga madaniy qadriyatlarni singdirish va ijtimoiy normalarga moslashishga yordam berishdir.

Tarbiya - bu avlodlar o'rtasidagi aloqa jarayoni. U o'tmish tajribasini kelajak avlodlarga yetkazish, madaniy merosni saqlash va rivojlantirish imkonini beradi.

2. Tarbiya maqsadlari:

Tarbiya maqsadlari jamiyatning ehtiyojlariga, madaniy qadriyatlariga va ta'lim tizimining rivojlanishiga qarab o'zgarib boradi. Ammo, umuman olganda, tarbiyaning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

Barkamol avlodni tarbiyalash. Bu jismonan sog'lom, aqliy jihatdan rivojlangan, axloqiy jihatdan pok, vatanparvar va mehnatsevar shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi.

Shaxsni ijtimoiylashtirish. Bu shaxsni jamiyatning a'zosi sifatida hayotga tayyorlash, unga ijtimoiy normalarni o'rgatish va jamiyatga foyda keltiradigan faoliyatga jalb qilishni anglatadi.

Shaxsning o'z-o'zini anglashiga yordam berish. Bu shaxsning o'z imkoniyatlarini ochishga, o'zligini anglashga va o'z hayotini mustaqil ravishda rejalashtirishga yordam berishni bildiradi.

3. Tarbiya vazifalari:

Axloqiy tarbiya. Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, odob-axloq normalarini o'rgatish, yaxshi xulq-atvorni rivojlantirish.

Aqliy tarbiya. Bilim olishga qiziqishni uyg'otish, tafakkurni o'stirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish.

Mehnat tarbiyasi. Mehnatga muhabbatni shakllantirish, mehnat ko'nikmalarini o'rgatish, kasb tanlashga yo'naltirish.

Estetik tarbiya. Go'zallikni his eta olish qobiliyatini rivojlantirish, san'atga muhabbatni shakllantirish, badiiy didni o'stirish.

Jismoniy tarbiya. Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, jismoniy rivojlanishni ta'minlash, sportga qiziqishni uyg'otish.

Huquqiy tarbiya. Qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash, huquqiy bilimdonlikni oshirish, fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish.

Ekologik tarbiya. Tabiatga muhabbatni shakllantirish, atrof-muhitni muhofaza qilishga o'rgatish, ekologik madaniyatni rivojlantirish.

Gender tarbiyasi. Gender tenglikni targ'ib qilish, o'g'il bolalar va qiz bolalarning imkoniyatlarini kengaytirish, stereotiplarga qarshi kurashish.

Tarbiya nazariyalarining asosiy yo'nalishlari

An'anaviy (klassik) tarbiya nazariyasi

Tarbiya – bu o'qituvchi tomonidan bilim, ko'nikma va axloqiy qadriyatlarning o'quvchiga topshirilishi jarayoni. Bu yondashuvda o'qituvchi markaziy rol o'ynaydi, o'quvchi esa bilimlarni qabul qiluvchi sifatida ko'riladi. Xususiyatlari:

- ✚ O'qituvchi bilimlarni tizimli ravishda taqdim etadi.
- ✚ Qat'iy tartib-intizom va axloqiy tarbiyaga e'tibor beriladi.
- ✚ O'quv jarayoni ko'proq frontal (o'qituvchi boshqaruvida) tarzda olib boriladi.

Maqsad – jamiyatning an'anaviy qadriyatlariga mos shaxsni tarbiyalash.
Namoyandalar:

Iogann Gerbart (1776–1841): Tarbiyani axloqiy shaxsni shakllantirish jarayoni deb hisobladi. U “tarbiyaviy o'qitish” tushunchasini ishlab chiqdi, bunda bilim va axloq birgalikda rivojlanadi.

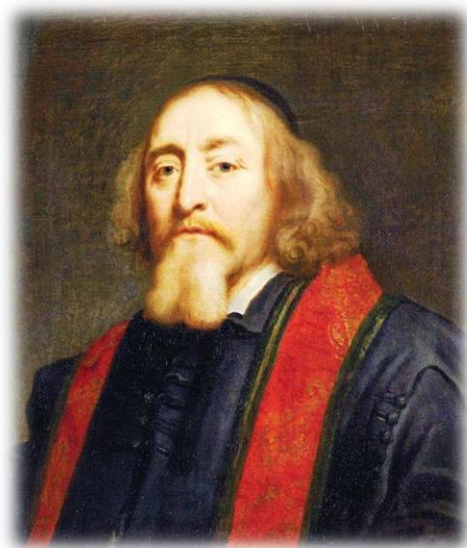
Yan Amos Komenskiy (1592–1670): “Buyuk didaktika” asarida sinf-dars tizimini taklif qildi va universal ta'lim g'oyasini ilgari surdi.

Amaliy ahamiyati:

O'zbekistonda an'anaviy tarbiya maktab va oila tarbiyasida keng qo'llaniladi, ayniqsa, milliy qadriyatlar va axloqiy me'yorlarni o'rgatishda.

I. G (1776–1841)

Y. A. K (1592–1670)

Masalan, Alisher Navoiy yoki Ahmad Farg‘oniy kabi allomalarning ta‘lim g‘oyalari klassik tarbiya tamoyillariga mos keladi.

Cheklovlari: O‘quvchining individual ehtiyojlari va ijodiy yondashuvlariga kam e‘tibor berilishi mumkin.

Pragmatik tarbiya nazariyasi

Tarbiya – bu shaxsning hayotiy tajribasi va amaliy faoliyati orqali bilim olish jarayoni. Ta‘lim jamiyatning real muammolarini hal qilishga xizmat qilishi kerak. Xususiyatlari:

- ✚ O‘quvchi faol ishtirok etadi, tajriba va muammolarni hal qilish orqali o‘rganadi.
- ✚ Ta‘lim jarayoni hayot bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, amaliy ko‘nikmalarga urg‘u beriladi.
- ✚ O‘qituvchi rahbar yoki maslahatchi sifatida ishlaydi, lekin o‘quvchi o‘z yo‘lini tanlaydi.

Namoyandalar:

Jon Dyui (1859–1952): “O‘rganish – faoliyat orqali” tamoyilini ilgari surdi. U ta‘limni demokratik jarayon deb hisobladi, unda o‘quvchi o‘z tajribasi orqali rivojlanadi.

Uilyam Xerd Kilpatrik: “Loyiha usuli”ni taklif qildi, bunda o‘quvchilar guruhlarda real muammolarni hal qilishadi.

Amaliy ahamiyati:

Zamonaviy O‘zbekiston ta‘limida STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi pragmatik nazariyaga asoslanadi.

Masalan, loyiha asosidagi ta'lim (PBL – Project-Based Learning) maktablarda joriy etilmoqda, bu o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi. *Cheklovlari*: Tizimli bilimlarni o'zlashtirishda muvozanat saqlanmasa, o'quvchilar sirtqi bilimlar bilan cheklanib qolishi mumkin.

Xulq-atvor (bixeviorizm) tarbiya nazariyasi

Tarbiya – tashqi ta'sirlar (rag'batlantirish va jazolash) orqali xatti-harakatni shakllantirish jarayoni. O'quvchining xatti-harakati tashqi muhitga bog'liq deb hisoblanadi.

Xususiyatlari:

- ✚ O'rganish takrorlash va shartli reflekslar orqali amalga oshiriladi.
- ✚ Muvaffaqiyatli xatti-harakatlar rag'batlantiriladi (masalan, baho yoki maqtov), xatolar esa jazolanishi mumkin.
- ✚ Ta'lim jarayoni aniq maqsadlarga yo'naltirilgan va natijaga qaratilgan.

Namoyandalar:

Ivan Pavlov (1849–1936): Klassik shartlash nazariyasini ishlab chiqdi, bunda muayyan tashqi ta'sirlar xatti-harakatni shakllantiradi.

B.F. Skinner (1904–1990): Operant shartlash nazariyasini taklif qildi, unda ijobiy va salbiy rag'batlantirish muhim rol o'ynaydi.

Amaliy ahamiyati:

O'zbekiston maktablarida baholash tizimi va intizom talablari bixevioristik yondashuvga asoslanadi.

Masalan, o'quvchilarning darsdagi faolligi uchun ball berish yoki uy vazifasini bajarishni rag'batlantirish bu nazariyaga misol bo'la oladi.

Cheklovlari: O'quvchining ichki motivatsiyasi va ijodiy qobiliyatlariga e'tibor berilmasligi mumkin.

Kognitiv tarbiya nazariyasi

Tarbiya – aqliy jarayonlarni (tafakkur, xotira, muammolarni hal qilish) rivojlantirishga qaratilgan jarayon. O'quvchi faol ravishda ma'lumotni tahlil qiladi va tushunadi.

Xususiyatlari:

- ✚ O'quvchining idrok jarayonlariga (qabul qilish, tahlil, sintez) e'tibor beriladi.
- ✚ Bilimni o'zlashtirishda o'quvchining faol ishtiroki va tushunishi muhim.
- ✚ Ta'lim jarayoni o'quvchining yoshiga mos kognitiv bosqichlarga asoslanadi.

Namoyandalar:

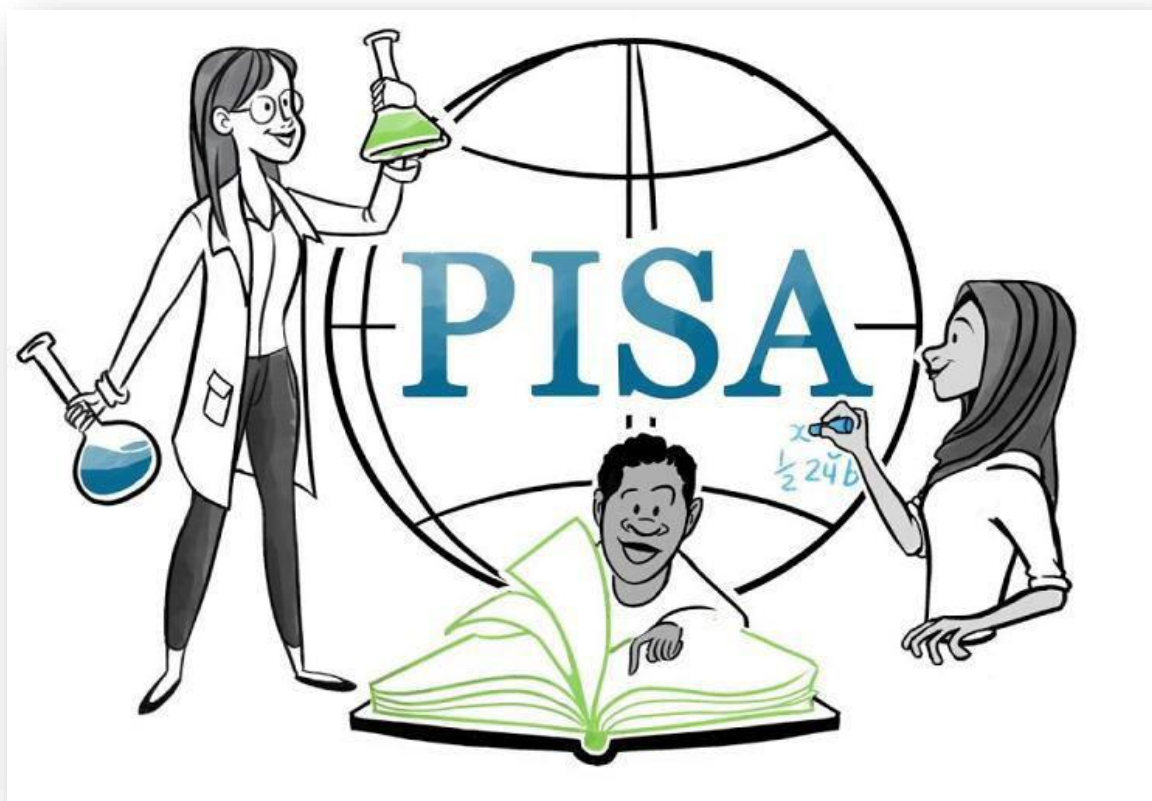
Jan Piaje (1896–1980): Kognitiv rivojlanishning to'rt bosqichini (sensor-motor, operatsion oldi, aniq operatsion, rasmiy operatsion) ishlab chiqdi.

Jerom Bruner: O‘rganish jarayonini “kashfiyot orqali o‘rganish” sifatida ta’rifladi, bunda o‘quvchi o‘zi yangi bilimlarni kashf qiladi.

Amaliy ahamiyati:

O‘zbekistonda zamonaviy ta’lim dasturlari, masalan, PISA testlariga tayyorgarlik, kognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Bolalarning yoshiga mos dars rejaları Piajening bosqichlariga asoslanadi. *Cheklovlari:* Haddan tashqari aqliy jarayonlarga e’tibor berish his-tuyg‘ular va ijtimoiy ko‘nikmalarni e’tiborsiz qoldirishi mumkin.

Gumanistik tarbiya nazariyasi

Tarbiya – shaxsning o‘z-o‘zini anglashi, ichki salohiyatini ro‘yobga chiqarishi va shaxsiy rivojlanishiga yordam beruvchi jarayon.

Xususiyatlari:

- ✚ O‘quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari va his-tuyg‘ulariga e’tibor beriladi.
- ✚ Ta’lim muhiti erkin, qo‘llab-quvvatlovchi va ijodiy bo‘ladi.
- ✚ O‘qituvchi maslahatchi va yo‘lboshchi sifatida ishlaydi.

Namoyandalar:

Karl Rojers (1902–1987): Shaxs-markazli yondashuvni taklif qildi, bunda o‘quvchining o‘zini hurmat qilishi va erkinligi muhim.

Abraham Maslou (1908–1970): Ehtiyojlar ierarxiyasini ishlab chiqdi, bunda o‘z-o‘zini ro‘yobga chiqarish eng yuqori maqsad hisoblanadi.

Amaliy ahamiyati:

O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim va psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlari gumanistik yondashuvga asoslanadi. Masalan, o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish (musiqqa, san’at, adabiyot) bu nazariyaga misol.

Cheklovlari: Haddan tashqari erkinlik intizom muammolariga olib kelishi mumkin.

Konstruktivistik tarbiya nazariyasi

O‘quvchi o‘z tajribasi va ijtimoiy o‘zaro ta’siri asosida bilimlarni faol ravishda quradi. **Ta’lim** – bu o‘quvchining mustaqil izlanishi va o‘rganishi jarayoni.

Xususiyatlari:

- ✚ O‘quvchi bilimlarni o‘zi kashf qiladi, o‘qituvchi esa bu jarayonni yo‘naltiradi.
- ✚ Ijtimoiy o‘zaro ta’sir (guruh ishi, muhokama) muhim rol o‘ynaydi.
- ✚ O‘quvchining oldingi tajribasi va bilimlari yangi bilimlarni o‘zlashtirishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Namoyandalar:

Lev Vygotskiy (1896–1934): Ijtimoiy-kultural rivojlanish nazariyasini ishlab chiqdi. Uning “proksimal rivojlanish zonasi” tushunchasi o‘qituvchi yoki tengdoshlar yordamida o‘quvchining rivojlanishini ta’minlaydi.

Jon Dyui va Jerom Bruner ham konstruktivistik g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlagan.

Amaliy ahamiyati:

O‘zbekiston ta’lim tizimida Vygotskiyning g‘oyalari keng qo‘llaniladi, ayniqsa, guruh ishi va o‘qituvchi-yordamchi modellari orqali. Masalan, “O‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlik” (collaborative learning) usullari konstruktivistik yondashuvga asoslanadi.

Cheklovlari: O‘quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyati past bo‘lsa, jarayon samarasiz bo‘lishi mumkin.

Ekzistensial tarbiya nazariyasi

Tarbiya – shaxsning hayotiy ma’no va maqsadlarni topishiga yordam beruvchi jarayon. O‘quvchi o‘z hayotini o‘zi boshqaradi va mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladi.

Xususiyatlari:

- ✚ Shaxsiy erkinlik, o‘z-o‘zini anglash va hayotiy qadriyatlar muhim.

Namoyandalar:

Martin Buber (1878–1965): “Men va Sen” dialogik yondashuvni taklif qildi, bunda o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi munosabatlar muhim.

Soren Kierkegaard va Jan-Pol Sartr: Shaxsiy erkinlik va mas'uliyat g'oyalarini ilgari surdilar.

Amaliy ahamiyati:

O'zbekistonda bu yondashuv ko'proq axloqiy tarbiya va shaxsiy rivojlanish dasturlarida qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilarga hayotda o'z o'rnini topishga yordam beruvchi motivatsion darslar.

Cheklovlari: Aniq ta'lim dasturlari uchun mos kelmasligi mumkin.

Tarbiya tamoyillari

Tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish uchun u ma'lum tamoyillarga (asosiy qoidalar) tayanadi. Quyida tarbiyaning asosiy tamoyillari keltiriladi:

1. Maqsadga yo'naltirilganlik

Har qanday tarbiyaviy ish aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Bu maqsad – har tomonlama yetuk, bilimli, axloqli va ijtimoiy foydali shaxsni shakllantirishdir.

2. Hayot bilan bog'liqlik

Tarbiya bolalarning hayoti, kundalik tajribasi va atrof-muhitdagi voqealar bilan uzviy bog'liq bo'lishi zarur. Tarbiyaviy mavzular real hayot misollariga asoslanishi kerak.

3. Individuallikka yondashuv

Har bir bola o'ziga xos. Tarbiya berishda ularning yoshi, qiziqishlari, xarakteri va qobiliyatlarini inobatga olish lozim.

4. Izchillik va tizimlilik

Tarbiya bir-biriga bog'langan, bosqichma-bosqich olib borilishi kerak. Har bir bosqich oldingisiga asoslanadi va keyingisiga tayyorlaydi.

5. Faollik va ongli ishtirok

Tarbiyalanuvchilar faqat tinglovchi emas, balki tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi bo'lishi kerak. Ular o'z fikrini aytishga, qaror qabul qilishga o'rganadi.

6. Tarbiyachining shaxsiy namunasiga tayanish

Tarbiyachi (ota-ona, o'qituvchi) o'zining axloqi, muomalasi va xatti-harakatlari bilan bolalarga ibrat bo'lishi kerak. "Yaxshi so'zdan ko'ra yaxshi ish kuchliroq ta'sir qiladi."

7. Tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati

Tarbiya nafaqat oilada, balki maktabda, jamoatchilikda ham muhimdir. Tarbiya – bu umumiy jamiyat ishidir.

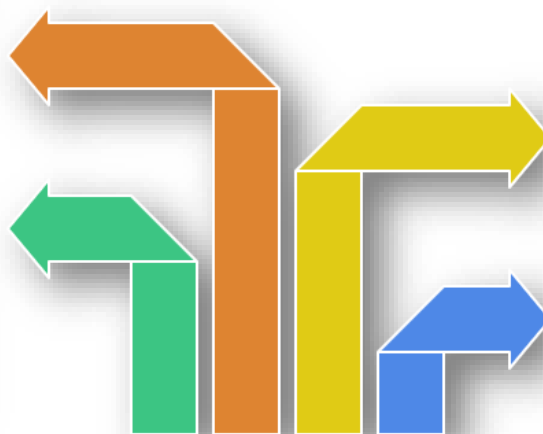
Tarbiya maqsadlariga erishish uchun qaysi usuldan foydalanish kerak?

Ijtimoiy muhit

Oila, maktab va ommaviy axborot vositalari kabi ta'sirlarni hisobga oladi, sog'lom axloqiy muhitni yaratishga qaratilgan.

Amaliy usullar

O'quvchilarning bevosita harakatlari orqali o'rganishni rag'batlantiradi, mashqlar va jamoaviy ishlarni o'z ichiga oladi.

Rag'bat va jazo

Yaxshi xatti-harakatlarni rag'batlantirish va kamchiliklarni tuzatish orqali xatti-harakatlarni shakllantiradi.

Og'zaki usullar

Fikrlarni so'zlar orqali yetkazish uchun samarali, maslahat va hikoyalar kabi usullarni o'z ichiga oladi.

Tarbiya – bu shaxs shakllanishidagi uzluksiz va murakkab jarayon. Uning samarali bo'lishi uchun aniq tamoyillarga amal qilish va to'g'ri usullarni tanlash muhim ahamiyatga ega.

Tarbiya nazariyalarining tarixiy evolyutsiyasi

Tarbiya insoniyat tarixining eng qadimiy va muhim faoliyatlaridan biridir. Insonning shakllanishi, bilim va axloqiy qadriyatlarni egallashi, avlodlar tajribasini davom ettirishi – barchasi tarbiya orqali amalga oshadi. Tarbiya nazariyalari esa bu jarayonni ilmiy asosda tushuntirib berishga xizmat qiladi. Ular tarix davomida jamiyat, falsafa, din va ilm-fan ta'sirida rivojlanib borgan.

1. *Qadimgi davrda tarbiya nazariyalari*

a) Sharqda

Qadimgi Xitoy, Hindiston va O'rta Osiyoda tarbiya asosan axloq, urf-odatlar va diniy e'tiqodlar asosida olib borilgan. Masalan:

Konfutsiy (Xitoy): tarbiyani insoniylik, hurmat, tartib va mehnat orqali amalga oshirishni targ'ib qilgan.

Hind falsafasi: tarbiyani ruhiy tozalanish va ijtimoiy vazifani anglash orqali tushuntirgan.

Oʻrta Osiyo allomalari (**Farobiy, Ibn Sino, Beruniy**): ilm va axloqiy tarbiyani uygʻun holda koʻrganlar.

b) Gʻarbda

Sokrat, Platon, Aristotel kabi yunon faylasuflari tarbiyani ong, aql va fazilatlarni rivojlantirish bilan bogʻlagan.

Platon tarbiyani davlatni boshqarishga tayyorlash vositasi deb bilgan.

Aristotel esa tarbiyani bola tabiatiga mos, bosqichma-bosqich jarayon deb koʻrgan.

2. *Oʻrta asrlarda tarbiya nazariyalari*

Bu davrda tarbiya diniy asosda olib borilgan:

Islom olamida: tarbiya Qurʼon va hadislar asosida shakllangan. Maʼnaviyat, halollik, bilim olish – asosiy qadriyatlar boʻlgan.

Imom Gʻazzoliy tarbiyani qalbni poklash va ilmdan foydali foydalanish bilan bogʻlagan.

Yevropada: xristian diniga asoslangan maktablar rivojlandi. Tarbiya itoatkorlik va dindorlikka yoʻnaltirilgan.

3. *Uygʻonish davri va maʼrifatparvarlik (XV–XVIII asrlar)*

Bu davrda inson shaxsi va aql-idrok qadrlana boshladi:

Erasmus, Monten, Komenskiy – tarbiyada bola qiziqishi va tabiiy rivojlanishini muhim deb bildi.

Jon Lokk – bolaning ongini “toza taxta” deb atab, tajriba orqali oʻrganishga urgʻu berdi.

Russo – tabiatga yaqin, erkin tarbiyaga asos solgan. Uning “Emil” asari mashhur.

4. *XIX–XX asrlarda tarbiya nazariyalari*

Bu davrda ilmiy yondashuvlar kuchaydi:

Herbart – tarbiyani aqliy va axloqiy tarbiyaning birligi sifatida koʻrgan.

Dyui (Dewey) – faoliyatga asoslangan tarbiyani ilgari surdi. Unga koʻra, bola tajriba orqali oʻrganadi.

Makarenko, Suchomlinskiy – jamoada tarbiyalash, mehnat orqali shaxsni shakllantirish gʻoyasini ilgari surganlar.

5. *Zamonaviy davrda tarbiya nazariyalari*

Bugungi kunda tarbiya integrallashgan, demokratik va shaxsga yoʻnaltirilgan shaklda olib boriladi:

Shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv – har bir bolaning ehtiyoj, imkoniyat va qiziqishlarini inobatga olish.

Konstruktivizm – bola bilimni oʻzi kashf qiladi, tarbiya bunga yoʻl ochib beradi.

Axborot texnologiyalari va media tarbiya – raqamli vositalar orqali ta'sir etish.

Tarbiya nazariyalari jamiyat taraqqiyoti, falsafiy qarashlar va ilmiy kashfiyotlar bilan birga rivojlanib kelgan. Bugungi kunda esa ular integratsiyalashgan holda insonni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Tarixiy tajribani chuqur o'rganish – zamonaviy tarbiya samaradorligini oshirishda muhim omildir.

Tarbiyaga ta'sir etuvchi omillar:

Tarbiyaning muvaffaqiyatli bo'lishi ko'plab omillarga bog'liq. Bu omillar bolaning rivojlanishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir qilishi mumkin. Tarbiyaviy ta'sir faqat oilada yoki maktabda emas, balki keng ijtimoiy muhitda shakllanadi. Quyida tarbiyaga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi.

Tarbiyaga bir vaqtning o'zida ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Ularning uyg'unlashuvi va to'g'ri boshqarilishi tarbiyaning muvaffaqiyatini belgilaydi. Tarbiyachilar, ota-onalar va jamiyat bu omillarni chuqur anglab, ongli ravishda boshqarishga harakat qilishlari zarur.

Zamonaviy tarbiya muammolari va yechimlari

Globalashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi zamonaviy tarbiya jarayoniga yangi sinovlar olib keldi. Axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi, ijtimoiy muhitdagi dinamik o'zgarishlar va texnologiyalarning hayotning barcha jabhalariga chuqur ta'siri tarbiya sohasida ko'plab muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu muammolarni aniqlash va ularga samarali yechim topish zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Tarbiya jarayonining muvaffaqiyati nafaqat maktab, balki oila, jamiyat va davlatning birgalikdagi harakatlariga bog'liq.

Zamonaviy tarbiya muammolarining asosiy jihatlari

1. Axloqiy qadriyatlarning o'zgarishi. Globalashuv tufayli turli madaniyatlarning aralashishi va ijtimoiy normalarning o'zgarishi yoshlarda an'anaviy axloqiy qadriyatlarning zaiflashishiga olib keldi. Masalan, hurmat, mas'uliyat va vatanparvarlik kabi qadriyatlar ba'zida individualizm va moddiy manfaatlar soyasida qolib ketmoqda.

2. Texnologiyalarning ta'siri. Raqamli dunyoda smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar va internet bolalarning tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, bu resurslar ta'lim imkoniyatlarini kengaytirsa, boshqa tomondan, ekran vaqtining ko'pligi, noto'g'ri kontentga duch kelish yoki virtual muhitda ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanmasligi kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda.

3. Ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar. Urbanizatsiya, oilaviy tuzilmalardagi o'zgarishlar va ijtimoiy tengsizlik tarbiya jarayoniga ta'sir qiladi. Masalan, band bo'lgan ota-onalar ko'pincha bolalar tarbiyasiga yetarlicha vaqt ajrata olmaydi, bu esa bolalarda ijtimoiy va emotsional muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

4. Individual yondashuvning yetishmasligi. Ko'p hollarda ta'lim tizimi umumiy standartlarga asoslanadi, bu esa har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olmasligi mumkin. Maxsus ehtiyojli bolalar yoki iqtidorli o'quvchilar uchun moslashtirilgan dasturlarning yetishmasligi ularning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishiga to'sqinlik qiladi.

Zamonaviy tarbiya muammolarini hal qilish uchun tizimli va ko'p qirrali yondashuv zarur. Birinchi navbatda, ta'lim tizimi globalashuv va raqamli rivojlanish sharoitlariga moslashishi kerak. Masalan, raqamli savodxonlikni o'rgatish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda axloqiy me'yorlarni shakllantirish va bolalarni internetdagi xavf-xatarlardan himoya qilish bo'yicha maxsus dasturlarni joriy etish muhimdir. O'zbekistonda, masalan, "Raqamli ta'lim" loyihalari doirasida bolalarga raqamli ko'nikmalar o'rgatilmoqda, ammo bu dasturlarni boshlang'ich sinflardan boshlab kengaytirish va axloqiy tarbiyaga urg'u berish kerak.

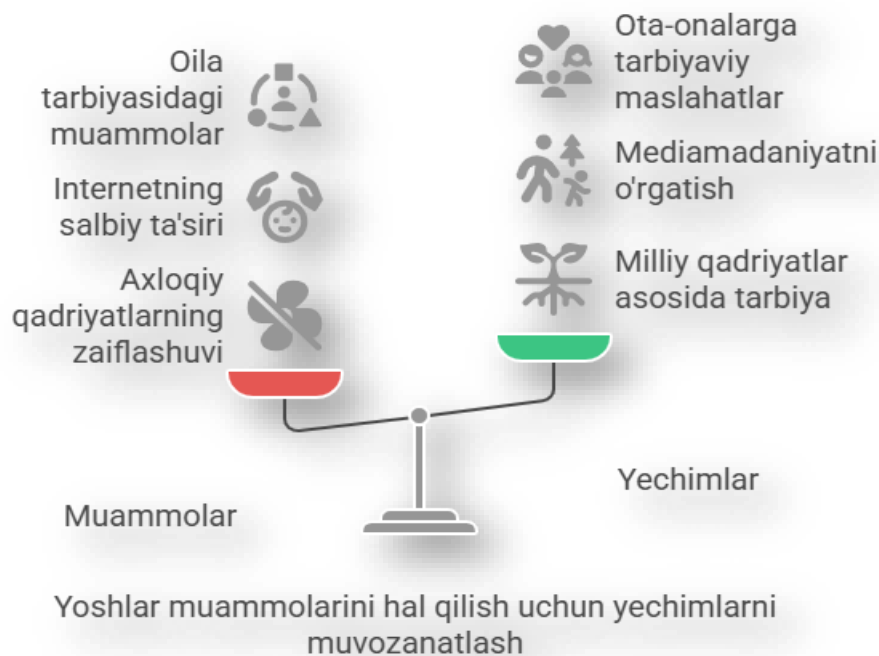
Ikkinchidan, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur. Ota-onalar tarbiya jarayonida faol ishtirok etishi uchun maxsus treninglar, maslahat xizmatlari yoki oilaviy ta'lim dasturlari tashkil qilinishi lozim. Masalan, ota-onalarga bolalarning psixologik ehtiyojlari, ekran vaqtini boshqarish yoki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha maslahatlar berilishi mumkin. Bu, ayniqsa, band bo'lgan yoki yolg'iz ota-onalar uchun muhim yordam bo'ladi.

Uchinchidan, inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar va iqtidorli o'quvchilar uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratilishi kerak. O'zbekistonda bu borada muayyan ishlar amalga oshirilmoqda, lekin maxsus ta'lim muassasalari va psixologik yordam xizmatlarini kengaytirish talab etiladi.

Nihoyat, zamonaviy tarbiyada ekologik ong va global fuqarolik kabi masalalarga e'tibor qaratish muhim. Bolalarga atrof-muhitni asrash, iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish tamoyillarini o'rgatish orqali ularni mas'uliyatli va faol fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin. Masalan, maktablarda ekologik loyihalar, qayta ishlash dasturlari yoki tabiatni muhofaza qilish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil qilish bolalarni ijtimoiy mas'uliyatga undaydi.

O'qituvchilarning zamonaviy tarbiya muammolarini hal qilishdagi roli ham beqiyos. Ular nafaqat bilim beruvchi, balki bolalarni ilhomlantiruvchi va yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxslar sifatida xizmat qiladi. Shu sababli, o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik usullar bilan ta'minlash va psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish muhimdir. Masalan, o'qituvchilarga raqamli resurslardan foydalanish, emotsional intellektni rivojlantirish yoki konfliktlarni boshqarish bo'yicha treninglar tashkil qilish tarbiya jarayonini yanada samarali qiladi.

Zamonaviy tarbiya muammolari globallashtirish, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy o'zgarishlarning ta'sirida yanada murakkablashmoqda. Axloqiy qadriyatlarining zaiflashishi, texnologiyalarning noto'g'ri ta'siri va individual yondashuvning yetishmasligi kabi muammolarni hal qilish uchun maktab, oila, jamiyat va davlatning hamkorligi zarur. Inklyuziv ta'lim, raqamli savodxonlik, ekologik ong va axloqiy tarbiyaga urg'u berish orqali zamonaviy tarbiya jarayoni bolalarni har tomonlama rivojlangan, mas'uliyatli va faol shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar:

1. Tarbiya nima va uning asosiy maqsadi nimadan iborat?
2. Tarbiya qanday vazifalarni bajaradi va ularning jamiyatdagi o‘rni qanday?
3. Tarbiya nazariyalarining qaysi asosiy yo‘nalishlari mavjud va ular qanday farqlanadi?
4. An‘anaviy va zamonaviy tarbiya nazariyalari o‘rtasidagi asosiy farqlar nimalardan iborat?
5. Tarbiya jarayonida qanday tamoyillar muhim hisoblanadi?
6. Tarbiya usullari qanday turlarga bo‘linadi va ularni qanday qo‘llash kerak?
7. Tarbiya nazariyasining tarixiy evolyutsiyasi qanday bosqichlarni o‘z ichiga oladi?
8. O‘zbekistonda tarix davomida tarbiya masalasiga qanday yondashuvlar bo‘lgan?
9. Zamonaviy davrda tarbiya sohasida qanday muammolar mavjud?
10. Zamonaviy tarbiyada yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etish uchun qanday yechimlar taklif etiladi?

Topshiriq:

Tarbiyaning shaxs va jamiyat rivojlanishidagi o‘rni” mavzusida esse yozing. Tarbiyaning shaxsiy (axloqiy, intellektual) va ijtimoiy (fuqarolik, madaniy) vazifalarini yoritib, O‘zbekistonning milliy qadriyatlariga misollar keltiring.

Maqsad: Tarbiyaning keng miqyosli ahamiyatini tushunish.

10 - Mavzu: Iqtisodiy va huquqiy tarbiya

Reja:

1. Iqtisodiy tarbiyaning mazmuni.
2. Huquqiy tarbiyaning mazmuni.
3. Iqtisodiy va huquqiy tarbiyaning ahamiyati.
4. Tarbiyaning shakllari va usullari.
5. Tarbiyaning natijadorligini baholash.

Tayanch iboralar: tarbiya, mazmun, huquqiy tarbiya, iqtisodiy tarbiya, tarbiya, usullari, natija, baholash, yonalishlar, rivojlanish, muammo

Iqtisodiy tarbiyaning mazmuni

Iqtisodiy tarbiya – bu insonlarda iqtisodiy bilim, ko‘nikma va madaniyatni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon bo‘lib, ularning mustaqil hayotda samarali iqtisodiy faoliyat yuritishlariga tayyorlaydi.

1. *Iqtisodiy tarbiyaning maqsadi va vazifalari*

Maqsad: Fuqarolarni iqtisodiy munosabatlarda faol va mas’uliyatli ishtirok etishga, o‘z moliyaviy va iqtisodiy faoliyatlarini oqilona boshqarishga o‘rgatish.

Vazifalar:

- ✚ Iqtisodiy tushunchalar (masalan, pul, byudjet, savdo, investitsiya) haqida bilim berish.
- ✚ Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish (xarajatlarni rejalashtirish, qarz va kreditlardan oqilona foydalanish).
- ✚ Iqtisodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.
- ✚ Axloqiy va ijtimoiy mas’uliyatli iqtisodiy xulq-atvorni tarbiyalash.

2. *Iqtisodiy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari*

Moliyaviy savodxonlik: Shaxsiy byudjetni boshqarish, pulni tejash, investitsiya qilish va moliyaviy xavflardan qochish usullari.

Iste’molchi madaniyati: Tovar va xizmatlarni tanlashda oqilona qaror qabul qilish, reklama va marketing ta’siridan xabardor bo‘lish.

Mehnat va ishlab chiqarishga munosabat: Iqtisodiy faoliyatda mehnatning ahamiyati, kasb tanlash va ishga munosabat.

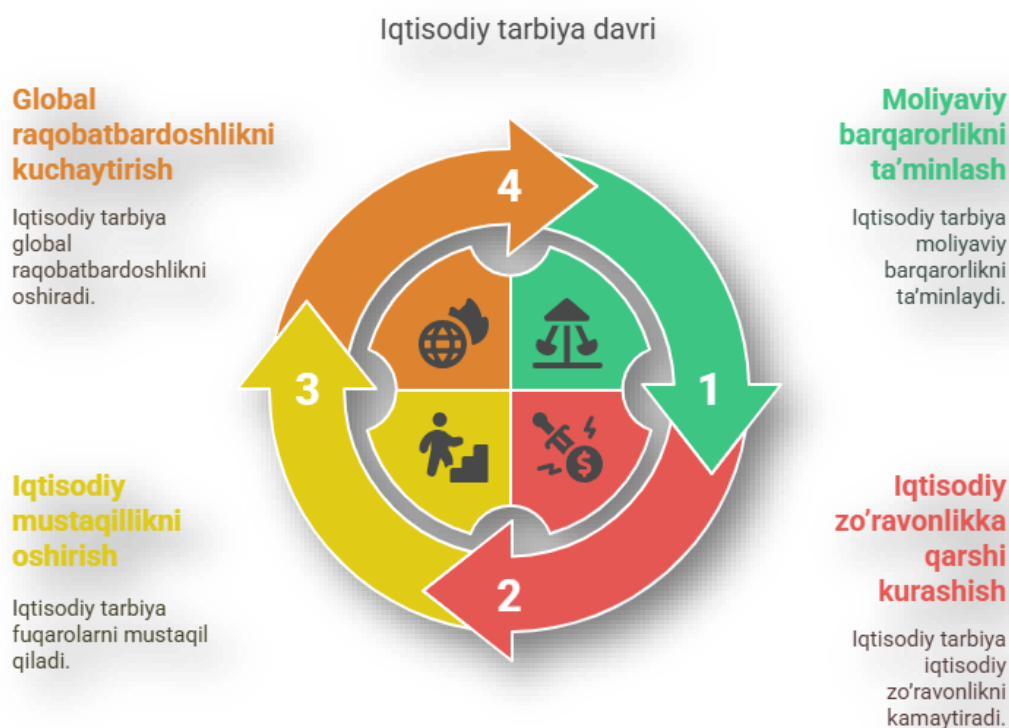
Iqtisodiy axloq: Korrupsiyaga qarshi kurashish, soliq to‘lash mas’uliyati, adolatli raqobat.

3. *Iqtisodiy tarbiyaning amaliy jihatlar*

Yoshga mos tarbiya:

- + Bolalar uchun: pulning qimmati, oddiy xarid-sarid amaliyotlari.
- + O'smirlar uchun: shaxsiy byudjet, bank xizmatlari, moliyaviy rejalashtirish.
- + Kattalar uchun: investitsiya, pensiya jamg'armasi, iqtisodiy xavfsizlik.
- + O'quv jarayonida: Maktablarda iqtisodiy fanlarni o'qitish, amaliy mashg'ulotlar (masalan, biznes-loyihalar, moliyaviy o'yinlar).
- + Oilada: Ota-onalarning bolalarga pul va resurslarni boshqarishni o'rgatishi.

4. *Iqtisodiy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati*

Huquqiy tarbiyaning mazmuni

Huquqiy tarbiya – bu fuqarolarning huquqiy bilim, ko'nikma va madaniyatni egallashiga qaratilgan pedagogik jarayon bo'lib, ularning qonunga rioya qilishi, o'z huquq va majburiyatlarini bilishi hamda jamiyatda faol va mas'uliyatli ishtirok etishini ta'minlaydi.

1. *Huquqiy tarbiyaning maqsadi va vazifalari*

Maqsad: Fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirish, qonun ustuvorligiga rioya qilishga o'rgatish va demokratik jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlash.

Vazifalar:

- + Huquqiy normalar va qonunlar to'g'risida bilim berish.
- + O'z huquq va majburiyatlarini amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish.

✚ Huquqbuzarlik va noqonuniy xatti-harakatlarga qarshi faol pozitsiyani tarbiyalash.

✚ Jamiyatda adolat, tenglik va inson huquqlariga hurmat ruhini singdirish.

2. *Huquqiy tarbiyaning asosiy yo'nalishlari*

Konstitutsiyaviy huquq: Fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari, davlat tuzilishi, qonun ustuvorligi.

Fuqarolik huquqi: Shartnomalar, mulk huquqi, meros va boshqa shaxsiy munosabatlar.

Mehnat huquqi: Ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlar, mehnat shartlari, ishchilar huquqlari.

Jinoiy huquq: Jinoyat va jazo tushunchalari, qonunbuzarlikning oqibatlar.

Ekologik va ijtimoiy huquq: Atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy kafolatlar, tenglik va diskriminatsiyaga qarshi kurashish.

3. *Huquqiy tarbiyaning amaliy jihatlar*

4. *Huquqiy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati*

✚ Jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash.

✚ Fuqarolarning huquqiy xavfsizligini oshirish.

✚ Jinoyatchilik va korrupsiya darajasini pasaytirish.

✚ Inson huquqlari va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash.

Iqtisodiy va huquqiy tarbiyaning ahamiyati

Iqtisodiy va huquqiy tarbiyaning ahamiyati jamiyatning barqaror rivojlanishi va shaxslarning faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Iqtisodiy tarbiyaning ahamiyati:

1. Moliaviy savodxonlik: Shaxslar moliyaviy resurslarni boshqarish, byudjet tuzish, sarmoya kiritish va qarzlarni boshqarish ko'nikmalarini o'rganadi. Bu ularning shaxsiy farovonligini oshiradi.

2. Iqtisodiy ongni rivojlantirish: Odamlar bozor iqtisodiyoti, talab va taklif, soliq tizimi kabi tushunchalarni tushunib, iqtisodiy jarayonlarda ishtirok eta oladi.

3. Ishbilarmonlik ruhini oshirish: Iqtisodiy tarbiya tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirib, yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

4. Ijtimoiy barqarorlik: Iqtisodiy bilimli fuqarolar jamiyatda iqtisodiy adolatsizlik va qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradi.

Huquqiy tarbiyaning ahamiyati:

1. Huquqiy ongni shakllantirish: Fuqarolar qonunlar, huquq va majburiyatlar haqida xabardor bo'lib, qonunbuzarliklarning oldini olishga yordam beradi.

2. Fuqarolik mas'uliyati: Huquqiy tarbiya odamlarni o'z huquqlari va boshqalarning huquqlarini hurmat qilishga o'rgatadi.

3. Huquqiy himoya: Shaxslar o'z huquqlarini himoya qilish usullarini o'rganib, adolatsizlikka qarshi kurashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. Jamiyatda tartib va adolat: Huquqiy bilimli fuqarolar qonun ustuvorligini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa jamiyatda barqarorlik va adolatni ta'minlaydi.

Iqtisodiy va huquqiy tarbiyaning sinergiyasi:

Huquqiy-iqtisodiy muvozanat: Iqtisodiy bilim huquqiy qoidalarga rioya qilish bilan birlashganda, shaxslar va jamiyat qonuniy va samarali iqtisodiy faoliyat yurita oladi.

Faol fuqarolik: Bu tarbiya turlari fuqarolarni i ularning jamiyat rivojlanishida faol ishtirok etishga undaydi, chunki ular o'z huquq va majburiyatlarini bilishadi.

Korrupsiyaga qarshi kurash: Iqtisodiy va huquqiy bilimlar fuqarolarni noqonuniy amallarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rishga yordam beradi.

Iqtisodiy va huquqiy tarbiya shaxslarning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat shaxsiy farovonlikni oshiradi, balki jamiyatda adolat, barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi. Shu sababli, bunday tarbiyani ta'lim tizimida va jamiyatda keng targ'ib qilish zarur.

Tarbiyaning shakllari va usullari

Tarbiyaning shakllari va usullari shaxsning har tomonlama rivojlanishi, axloqiy, ijtimoiy va intellektual qadriyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular tarbiya jarayonining maqsadlari, sharoitlari va ishtirokchilariga qarab turlicha bo'ladi.

Tarbiyaning shakllari

Tarbiya shakllari tashkiliy tuzilishi va jarayonning olib borilish uslubiga ko'ra tasniflanadi:

1. *Oila tarbiyasi*: Oila shaxsning dastlabki tarbiya muhiti bo'lib, axloqiy qadriyatlar, odob-axloq va ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi.

Masalan: Ota-ona bilan suhbatlar, oilaviy an'analar, birgalikdagi faoliyat.

2. *Ta'lim-tarbiya muassasalarida tarbiya*: Maktab, bog'cha, kollej yoki universitetlarda tashkil etiladi.

Masalan: Darslar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, sport musobaqalari.

3. *Jamoat tarbiyasi*: Jamiyatdagi turli tashkilotlar, klublar, ijtimoiy tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Masalan: Yoshlar tashkilotlari, ko'ngilli faoliyat, mahalla tadbirlari.

4. *Diniy tarbiya*: Diniy qadriyatlar va axloq normalarini o'rgatishga qaratilgan.

Masalan: Diniy ta'lim darslari, ibodatlar, axloqiy suhbatlar.

5. *O'z-o'zini tarbiya qilish*: Shaxs o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantiradi.

Masalan: Kitob o'qish, onlayn kurslar, shaxsiy maqsadlarni belgilash.

Tarbiyaning shakllari va usullari shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida ishlaydi. Ularning samaradorligi tarbiyachining malakasiga, muhitga va shaxsning faolligiga bog'liq. To'g'ri tanlangan shakl va usullar jamiyatda axloqiy, mas'uliyatli va bilimli shaxslar yetishishiga yordam beradi.

Tarbiyaning natijadorligini baholash

Tarbiyaning natijadorligini baholash – bu tarbiya jarayonining maqsadlariga erishilganlik darajasini aniqlash va uning shaxs va jamiyatga ta'sirini o'lchash jarayonidir. Bu jarayon tarbiyaviy faoliyatning samaradorligini tahlil qilish va kelajakda uni yaxshilash uchun muhimdir.

Tarbiyaning natijadorligini baholashning ahamiyati

1. Maqsadlarga erishishni aniqlash: Tarbiya jarayonida belgilangan maqsadlar (masalan, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy ko'nikmalar, mas'uliyat) qanchalik amalga oshirilganini ko'rsatadi.
2. Kamchiliklarni aniqlash: Tarbiya jarayonidagi muammolar va yutuqsiz yo'nalishlarni aniqlab, ularni tuzatish imkonini beradi.
3. Shaxs rivojlanishini kuzatish: Tarbiyalanuvchining axloqiy, ijtimoiy va intellektual o'sishini baholaydi.
4. Jamiyatga ta'sirini o'lchash: Tarbiyaning umumiy ijtimoiy barqarorlik, qonunbuzarliklarning kamayishi va fuqarolik faolligiga ta'sirini ko'rsatadi.

Tarbiyaning natijadorligini baholash mezonlari

Baholashda aniq mezonlardan foydalaniladi, ular tarbiya maqsadlari va kontekstiga bog'liq bo'ladi:

1. Axloqiy va ijtimoiy xulq-atvor:
 Tarbiyalanuvchining odob-axloq qoidalariga rioya qilishi, boshqalarga hurmati, mas'uliyat hissi.
Masalan: Tengdoshlari bilan munosabatlari, jamoat joylarida o'zini tutishi.
2. Bilim va ko'nikmalar:
 Iqtisodiy, huquqiy yoki ijtimoiy sohalardagi bilimlarni qo'llay olish darajasi.
Masalan: Moliyaviy savodxonlik, huquqiy masalalarda to'g'ri qaror qabul qilish.
3. Shaxsiy rivojlanish:
 O'z-o'zini boshqarish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari.

Masalan: Maqsad qo'yish va unga erishish ko'nikmalari.

4. Ijtimoiy faollik:

✚ Jamiyat hayotida faol ishtirok etish, ko'ngillilik, jamoaviy loyihalarga qo'shilish.

Masalan: Mahalla tadbirlarida ishtirok etish, ekologik tashabbuslarga qo'shilish.

5. Qonunbuzarliklarning kamayishi:

✚ Tarbiyalanuvchilar orasida noqonuniy xatti-harakatlarning pasayishi.

Masalan: Yoshlar orasida jinoyatchilik darajasining kamayishi.

Tarbiyaning natijadorligini baholash usullari

Baholashda turli usullar qo'llaniladi, ular sifat va miqdoriy tahlilga asoslanadi:

1. *Kuzatish*: Tarbiyalanuvchining xatti-harakatlarini tabiiy muhitda (maktab, oila, jamoat) kuzatish.

Masalan: Darslardagi faolligi, guruh ishlaridagi munosabatlari.

2. *So'rovnoma va anketa*: Tarbiyalanuvchilar, ota-onalar yoki o'qituvchilardan fikr-mulohaza olish.

Masalan: Tarbiya darslarining foydaliligi haqida so'rov o'tkazish.

3. *Test va vazifalar*: Muayyan bilim yoki ko'nikmalarni sinash uchun testlar o'tkazish.

Masalan: Huquqiy bilimlarni tekshirish uchun test, moliyaviy masalalarda qaror qabul qilish vazifalari.

4. *Intervyu va suhbat*: Tarbiyalanuvchilar bilan individual yoki guruh suhbatlari orqali ularning qadriyatlarini, motivatsiyasini tahlil qilish.

Masalan: Tarbiyaviy tadbirlarning ularning dunyoqarashiga ta'siri haqida suhbat.

5. *Tahliliy statistika*: Tarbiyaviy jarayonning umumiy natijalarini miqdoriy ko'rsatkichlar orqali baholash.

Masalan: Maktabdagi intizom buzilishlari sonining kamayishi, ijtimoiy tadbirlarda ishtirok darajasi.

6. *Portfel yoki yutuqlar tahlili*: Tarbiyalanuvchining loyihalari, ijodiy ishlari yoki ijtimoiy faoliyatini ko'rib chiqish.

Masalan: Yoshlar tashabbuslari, sinfdan tashqari faoliyatdagi yutuqlari.

Baholashda e'tibor beriladigan omillar

1. Individual yondashuv: Har bir tarbiyalanuvchining shaxsiy xususiyatlari, yoshi va ijtimoiy muhitini hisobga olish.

2. Uzoq muddatli ta'sir: Tarbiyaning natijalari ko'pincha darhol emas, balki uzoq muddatda namoyon bo'ladi.

3. Muhitning ta'siri: Oilaviy sharoit, tengdoshlar va media tarbiya natijalariga ta'sir qiladi.

4. Obyektivlik: Baholashda sub'ektiv fikrlardan qochish va aniq mezonlarga asoslanish.

Qiyinchiliklar va yechimlar

Qiyinchilik: Tarbiyaning ta'sirini aniq o'lchash qiyin, chunki u ko'p omilli jarayon.

Yechim: Turli usullarni birgalikda qo'llash va uzoq muddatli kuzatuvlar o'tkazish.

Qiyinchilik: Baholashda subyektivlik xavfi.

Yechim: Standartlashtirilgan mezonlar va bir nechta baholovchilardan foydalanish.

Qiyinchilik: Tarbiyalanuvchilarning turli ijtimoiy sharoitlari.

Yechim: Moslashtirilgan baholash tizimlarini joriy qilish.

Tarbiyaning natijadorligini baholash shaxsning rivojlanishi va jamiyatning barqarorligini ta'minlash uchun muhimdir. To'g'ri mezonlar va usullardan foydalanish, individual yondashuv va uzoq muddatli tahlil orqali tarbiya jarayonining samarasini aniq baholash mumkin. Bu esa tarbiyaviy tizimni yanada samaraliroq qilishga yordam beradi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar:

1. Iqtisodiy tarbiya qanday asosiy tushunchalarni o'z ichiga oladi va ularni bolalarga qanday o'rgatish mumkin?
2. Iqtisodiy tarbiyada iste'molchi madaniyatini shakllantirishning ahamiyati nimada?
3. Huquqiy tarbiya qanday asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi va ularning har biri nimaga xizmat qiladi?
4. Iqtisodiy tarbiya jamiyatning iqtisodiy barqarorligiga qanday hissa qo'shadi?
5. Huquqiy tarbiya fuqarolarning huquqiy xavfsizligini oshirishga qanday yordam beradi?
6. Iqtisodiy va huquqiy tarbiyada qanday shakllar (oilalar, maktab, jamoat) eng samarali hisoblanadi?
7. O'z-o'zini tarbiya qilish iqtisodiy va huquqiy bilimlarni o'zlashtirishda qanday rol o'ynaydi?
8. Iqtisodiy tarbiyaning natijadorligini baholashda qanday mezonlardan foydalanish mumkin?

9. Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda baholashni qanday tashkil qilish kerak?
10. Tarbiyaning uzoq muddatli natijalarini baholashda qanday qiyinchiliklar yuzaga keladi?

Topshiriq:

“Iqtisodiy tarbiya huquqiy tarbiyadan muhimroqmi?” mavzusi boyicha Ikki guruhga bo'linib, dalillar keltiringlar.

Har bir guruh 5 daqiqadan taqdimot qilishlari kerak.

Topshiriq:

Test:

1. Cherkov maktablarida ta'limning asosiy maqsadi nima edi?
A) Texnik ko'nikmalar berish
B) Dunyoviy fanlarni o'rgatish
C) Diniy bilimlar va ilohiyotga tayyorlash
D) Savdo amaliyotini o'rgatish
2. Dastlabki bosqichda diniy maktablarda asosiy o'qituvchilar kimlar bo'lgan?
A) Hozirgi zamon pedagoglari
B) Diniy arboblari va rohiblar
C) Professorlar
D) Maxsus tayyorlangan ustozlar
3. Boshlang'ich ta'limning davlat tizimi qaysi davrda keng ommalasha boshlagan?
A) XVI asrda
B) XVIII asrda
C) XIX asrda
D) XXI asrda
4. Davlat maktablarining asosiy farqi nimada edi?
A) Majburiy, bepul va dunyoviy ta'lim berish
B) Faqat erkaklar uchun mo'ljallanish
C) Diniy asosda ta'lim berish
D) Faqat o'qish va yozuv o'rgatish
5. Madrasalarda o'rgatilgan asosiy fanlar qaysilar edi?
A) Fizika, matematika, informatika
B) Xattotlik, mantiq, fiqh, adabiyot
C) Kompyuter fanlari
D) Texnologiya va mehnat
6. Xattotlik madrasalardagi ta'limda nima uchun muhim edi?
A) Raqamlarni yozish uchun
B) Qur'on nusxalarini chiroyli yozish uchun
C) Tasviriy san'at uchun
D) Arxitektura chizmalarini chizish uchun

7. Jadid maktablarining an'anaviy maktablardan farqi nimada edi?

- A) Diniy ta'limdan voz kechish
- B) Faqat o'g'il bolalar uchun tashkil etilishi
- C) O'qituvchilarni chet eldan chaqirish
- D) Yangi o'quv usullari va dunyoviy fanlarning kiritilishi

8. Jadid maktablarining asoschilaridan biri kim edi?

- A) Ahmad Donish
- B) Munavvarqori Abdurashidxonov
- C) Muhammad Iqbol
- D) Zahiriddin Muhammad Bobur

9. O'quv dasturlarining modernizatsiyasi nimani anglatadi?

- A) Faqat diniy fanlarga e'tibor berish
- B) Yangi mavzularni olib tashlash
- C) Dasturga zamonaviy fanlar, metodlar va texnologiyalarni kiritish
- D) Ta'lim muddatini qisqartirish

10. Boshlang'ich ta'limda informatika fani dastlab qachon kiritila boshlandi?

- A) XXI asr boshlarida
- B) XX asr o'rtalarida
- C) XIX asrda
- D) XX asr boshida

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
J	C	B	C	A	B	B	D	B	C	A
B										

Topshiriq:

Test:

1. Boshlang'ich ta'lim nima uchun XIX asrda ommaviylashdi?

- A) Diniy ta'limning taqiqlanishi sababli
- B) Sanoatlashuv va urbanizatsiya ta'sirida
- C) Axborot texnologiyalarining joriy qilinishi bilan
- D) Harbiy ehtiyojlar sababli

2. Finlyandiya ta'lim tizimining asosiy xususiyati nima?

- A) Raqobatga asoslangan tizim
- B) Standartlashtirilgan testlar
- C) Baholashning yo'qligi va stresssiz muhit
- D) Harbiy intizom

3. AQSHda boshlang'ich ta'lim qanday tizim asosida yuritiladi?

- A) Markazlashtirilgan davlat nazorati
- B) Har bir shtat mustaqil dasturga ega

- C) Federal hukumat tomonidan qat'iy boshqariladi
D) Yagona o'quv dasturi mavjud
4. O'zbekiston ta'lim tizimida boshlang'ich sinflar nechanchi sinflarni o'z ichiga oladi?
A) 1–5 B) 1–3
C) 1–4 D) 1–6
5. “Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi kimga tegishli?
A) A.S. Makarenko
B) Y.A. Komenskiy
C) I. Kant
D) L.S. Vygotskiy
6. Qaysi davlatda o'quvchilarga uy vazifasi minimal darajada beriladi?
A) Yaponiya B) Germaniya
C) Finlyandiya D) AQSH
7. Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi nima?
A) O'quvchilarda bazaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish
B) Nazariy fanlarni chuqur o'rgatish
C) Maxsus kasbiy tayyorlov berish
D) Ilmiy tadqiqotlar olib borish
8. Jahon miqyosida “ta'lim islohoti” deganda nimani tushunamiz?
A) O'quvchilarni jazolash tizimi
B) Ta'limni milliylashtirish
C) Ta'lim tizimini zamonga moslashtirish uchun o'zgartirishlar kiritish
D) Raqobatni kuchaytirish
9. Boshlang'ich ta'limda ko'proq qaysi yondashuv qo'llaniladi?
A) Auditoriya ma'ruzasi
B) Mustaqil izlanish
C) O'yinli metodlar va faol ta'lim texnologiyalari
D) Nazorat imtihonlari
10. “Ta'limda konstruktivizm” nazariyasi qanday tamoyilga asoslanadi?
A) Yodlash asosida bilim olish
B) O'qituvchining ustuvorligi
C) O'quvchining bilimni faol egallashi
D) Test orqali nazorat qilish

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
J	B	C	B	C	D	C	A	C	C	C
B										

GLOSSARIY

№	So'zlar	Tushuncha
1	Umumiy o'rta ta'lim	Majburiy ta'lim bosqichi bo'lib, boshlang'ich ta'limdan so'ng davom etadi
2	O'rta maxsus ta'lim	Kasb-hunar kollejlari va texnikumlarda olinadigan ta'lim turi
3	Tayanch bosqich	Ta'limning muhim qismi bo'lib, keying bosqichlar uchun asos yaratadi
4	Boshlang'ich ta'limiy muhit	Boshlang'ich sinflardagi o'quv jarayonining sharoitlari
5	Mahorat	O'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarini amalda qo'llay olish qobiliyati
6	Pedagogik faoliyat	O'qituvchining o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish jarayoni
7	Didaktika	Ta'lim nazariyasi va amaliyotini o'rganuvchi pedagogika sohasi
8	Ta'lim nazariyasi	Ta'limning mohiyati, qonuniyatlari va tamoyillarini o'rganadigan fan
9	Ta'lim mazmuni	O'quv rejalari va dasturlari asosida o'qitiladigan bilimlar hajmi
10	Innovatsiya	Ta'lim jarayoniga yangiliklar kiritish
11	Bilim, ko'nikma va malaka (BKM)	O'quvchining o'zlashtirgan bilimlarining amaliy ifodasi
12	Tashxis	O'quvchining bilim darajasini aniqlash
13	Tarbiya nazariyasi	Tarbiyaning maqsadi, vazifalari va usullarini o'rganuvchi fan
14	Iqtisodiy tarbiya	O'quvchilarda iqtisodiy bilimlarni shakllantirish
15	Huquqiy tarbiya	O'quvchilarda huquqiy madaniyatini shakllantirish
16	Tarbiya turlari	Axloqiy, estetik, jismoniy, mehnat tarbiyasi va h.k
17	O'quvchilar jamoasi	Sinfdagi o'quvchilarning birlashgan guruhi
18	Shakllantirish bosqichlari	Jamoani tashkil etish va rivojlantirish bosqichlari
19	Ta'lim muassasasi menenjmenti	Ta'lim muassasasini boshqarish

20	Pedagogika tarixi	Ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlarning rivojlanish tarixini o'rganuvchi fan
21	Maktabgacha ta'lim	Bolalarni maktabga tayyorlash uchun tashkil etiladigan ta'lim turi
22	O'rta Osiyo	Markaziy Osiyo mintaqasi
23	Sharq uyg'onish davri	IX-XII asrlarda islom olamida ilm-fan va madaniyatning yuksalishi
24	Ta'limiy-axloqiy qarashlar	Ta'lim va axloqning o'zaro bog'liqligi haqidagi fikrlar
25	Movarounnahr	Amudaryo va Sirdaryo oralig'idagi hudud
26	Boshlang'ich maktab	Umumiy ta'limning birinchi bosqichi
27	Jahon ta'lim tizimi	Dunyo mamlakatlaridagi ta'lim tizimlarining majmui
28	Qiyosiy tahlil	Ta'lim tizimlarini solishtirish va baholash
29	Integratsiya	Ta'lim jarayonida turli fanlarni o'zaro bog'lash
30	Individual yondashuv	Har bir o'quvchining xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish
31	Ta'lim texnologiyalari	Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy vositalar
32	Interaktiv ta'lim	O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydigan ta'lim usuli
33	Multimedia	Ta'lim jarayonida audio va video materiallardan foydalanish
34	Masofaviy ta'lim	Internet orqali ta'lim olish
35	Inklyuziv ta'lim	Imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy ta'limga jalb qilish
36	Metod	Ta'lim maqsadiga erishish uchun qo'llaniladigan usullar
37	Vosita	Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan asbob-uskunalar
38	Pedagogik mahorat	O'qituvchining kasbiy qobiliyati
39	Ta'lim standarti	Ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablar
40	O'quv dasturi	Ta'lim mazmunini belgilaydigan hujjat
41	O'quv reja	O'quv fanlarining tartibi va soatlarini belgilaydigan hujjat
42	Darslik	O'quv fani bo'yicha bilim beradigan kitob
43	Ko'rgazmali qurollar	Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan rasmlar, jadvallar va boshqa materiallar

44	Baholash	O'quvchining bilim darajasini aniqlash
45	Nazorat	Ta'lim jarayonining borishini kuzatish
46	Test	Bilimni tekshirish uchun savollar to'plami
47	Referat	O'quvchining ma'lum bir mavzu bo'yicha yozgan ilmiy ishi
48	Seminar	O'quvchilarning ma'lum bir mavzu bo'yicha munozarasi
49	Ilmiy konferensiya	Olimlar va mutaxassislarning ilmiy ishlarini muhokama qilish uchun yig'ilish
50	Pedagogik tajriba	Ta'lim jarayonida yangi usullarni sinab ko'rish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Abdullaeva O.** *Boshlang'ich ta'lim metodikasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 280 b.
2. **Azimov O.** *Boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 256 b.
3. **Bloom B. S.** *Taxonomy of Educational Objectives.* – New York: Longman, 1956. – 207 p.
4. **Bobomurodova S.** *Didaktik materiallar yaratish metodikasi.* – Toshkent: Ilm ziyo, 2019. – 204 b.
5. **Bruner J. S.** *The Process of Education.* – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. – 97 p.
6. **Claxton G.** *What's the Point of School?* – London: Oneworld, 2008. – 240 p.
7. **Darling-Hammond L.** *The Right to Learn.* – San Francisco: Jossey-Bass, 1997. – 394 p.
8. **Dewey J.** *Experience and Education.* – New York: Macmillan, 1938. – 91 p.
9. **Ergashev A.** *Bolalar rivojlanish psixologiyasi.* – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 230 b.
10. **Freire P.** *Pedagogy of the Oppressed.* – New York: Continuum, 1970. – 183 p.
11. **G'anieva D.** *Ta'limda zamonaviy texnologiyalar.* – Toshkent: Fan, 2019. – 192 b.
12. **G'ofurov K.** *Ta'lim jarayonini boshqarish.* – Toshkent: Ilm, 2021. – 250 b.
13. **G'ulomov S.** *Ta'lim psixologiyasi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 216 b.
14. **Gardner H.** *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences.* – New York: Basic Books, 1983. – 440 p.
15. **Hallam S.** *The Power of Music.* – London: Institute of Education, 2010. – 180 p.
16. **Hattie J.** *Visible Learning.* – London: Routledge, 2009. – 392 p.
17. **Haydarov A.** *Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 240 b.
18. **Jo'rayev N.** *Ilk yoshdagi bolalar bilan ishlash metodikasi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 200 b.
19. **Mamajonov A.** *Pedagogik mahorat asoslari.* – Toshkent: Fan, 2019. – 212 b.
20. **Marzano R. J.** *Classroom Instruction That Works.* – Alexandria: ASCD, 2001. – 173 p.
21. **Mercer N.** *Words and Minds.* – London: Routledge, 2000. – 260 p.
22. **Montessori M.** *The Absorbent Mind.* – New York: Holt, 1949. – 284 p.
23. **Piaget J.** *The Psychology of the Child.* – New York: Basic Books, 1969. – 246 p.

24. **Qurbonov A.** *Pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 280 b.
25. **Raxmonov E.** *Ta’lim tizimidagi innovatsiyalar.* – Toshkent: Ilm ziyo, 2022. – 198 b.
26. **Robinson K.** *Creative Schools.* – New York: Viking, 2015. – 306 p.
27. **Rogoff B.** *Apprenticeship in Thinking.* – Oxford: Oxford University Press, 1990. – 258 p.
28. **Sodiqova Z.** *Boshlang‘ich ta’limda baholash tizimi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 188 b.
29. **Soliyeva M.** *Boshlang‘ich maktabda til o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: Fan, 2021. – 210 b.
30. **Slavin R. E.** *Educational Psychology: Theory and Practice.* – Boston: Allyn & Bacon, 2005. – 624 p.
31. **Sobirov I.** *Boshlang‘ich ta’limda integratsiyalashgan yondashuvlar.* – Toshkent: Ilm, 2020. – 220 b.
32. **Tadjibayeva N.** *Boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 230 b.
33. **Tomlinson C. A.** *The Differentiated Classroom.* – Alexandria: ASCD, 1999. – 144 p.
34. **To‘xtasinov O.** *O‘qituvchi faoliyatining pedagogik asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 198 b.
35. **Tursunov B.** *Didaktika asoslari.* – Toshkent: Ilm ziyo, 2020. – 224 b.
36. **Ubaydullaeva M.** *Multidisciplinar yondashuv asoslari.* – Toshkent: Fan, 2022. – 216 b.
37. **Vygotsky L. S.** *Mind in Society.* – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
38. **William D.** *Embedded Formative Assessment.* – Bloomington: Solution Tree, 2011. – 200 p.
39. **Wood D.** *How Children Think and Learn.* – Oxford: Blackwell, 1998. – 312 p.
40. **Yo‘ldoshev M.** *Pedagogika nazariyasi va tarixi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 260 b.

MUNDARIJA

№	Kirish	3
1.	Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning tayanch bosqichi sifatida	5
2.	Boshlang'ich talim muhiti	16
3.	Boshlang'ich sinf o'quvchisining mahorati	25
4.	Boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik faoliyatiga kirishi	35
5.	Didaktika va ta'lim nazariyasi	44
6.	Ta'lim mazmuni	56
7.	Boshlang'ich ta'limda innovatsion jarayonlar	67
8.	Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tashxis etish	78
9.	Tarbiya nazariyasi	89
10.	Iqtisodiy va huquqiy tarbiya	103
	Glossariy	114
	Foydalanilgan adabiyotlar	117

QODIROVA BUZULAYHO TURG'UNOVNA

**BOSHLANG'ICH TA'LIM
PEDAGOGIKASI
(O'QUV QO'LLANMA)**

Muharrir: O.Abdullayev

Dizayner: J.Qobilov

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

Andijon shahri, Boburshoh ko'chasi, 39 a uy.

Nashriyot litsenziya raqami: № 156677.

2023-yil 7-noyabrda berilgan.

Tijoriy takliflar uchun: 99-906-90-71

Bosmaxonaga 2025 yil 22 avgustda berildi.
Bosishga 2025 yil 26 avgustda ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 1/16. Hajmi 7,4 bosma taboq.
Times New Roman garniturası,
ofset qog'ozi, ofset usulida chop etildi.
Buyurtma 570 Adadi 50 dona.

Ushbu kitobning hech bir qismidan mualliflarning yozma ruxsatisiz elektron yoxud bosma shaklda tijoriy maqsadlarda foydalanish uchun chop etish hamda internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatish mumkin emas.

Mualliflik huquqlari qonun bilan himoya qilinadi.

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

Andijon shahar Boburshoh ko'chasi, 39 a uy.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti adminstratsiyasi

huzuridagi Axborot va ommaviy

kommunikatsiyalar agentligining **19.02.2025** dagi

627268 raqamli guvohnomasi.

